This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Phil
2270
71.10

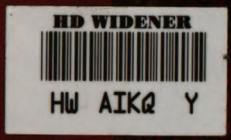

hil 2270.71.10

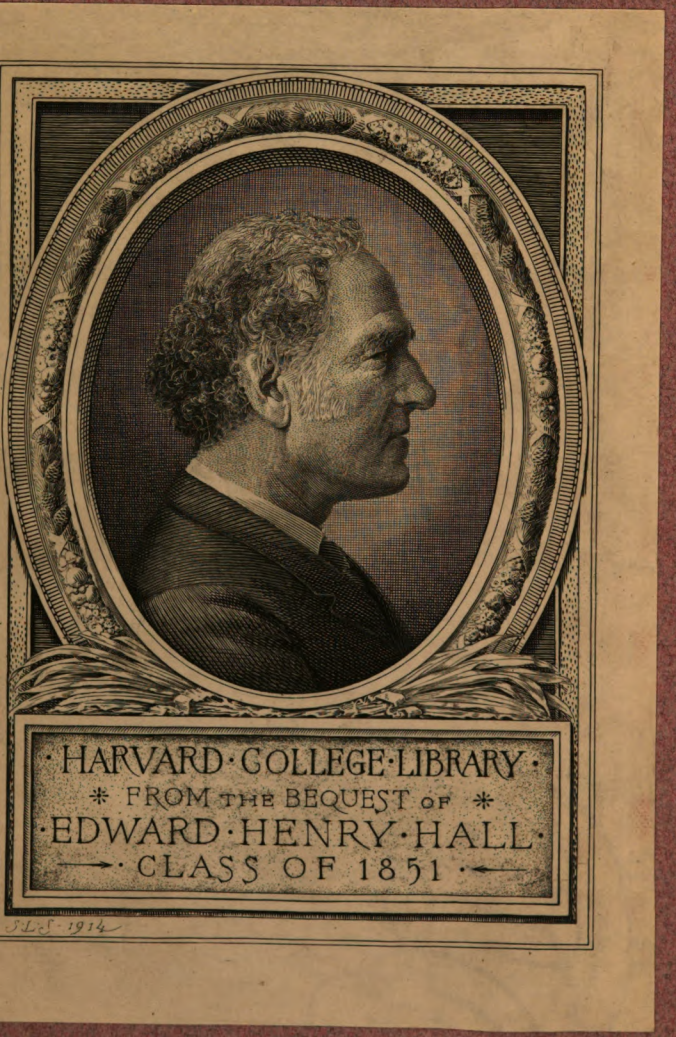

·HARVARD·COLLEGE·LIBRARY·
* FROM THE BEQUEST OF *
·EDWARD·HENRY·HALL·
·CLASS OF 1851·

J.L.S. 1914

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

UPPFOSTRAN

I

INTELLEKTUELT, MORALISKT OCH FYSISKT AFSEENDE

AF

HERBERT SPENCER.

AF FÖRFATTAREN AUTORISERAD ÖFVERSÄTTNING.

ANDRA UPPLAGAN

STOCKHOLM
FR. SKOGLUNDS FÖRLAG.

Digitized by Google

Printed in Sweden

Plut 2270.71.10

HARVARD COLLEGE
DEC 12 1924
LIBRARY

Norrköping 1890, M. W. Wallberg & C:o Boktryckeri.

Digitized by Google

UPPFOSTRAN.

Digitized by Google

Digitized by Google

FÖRETAL TILL FÖRSTA UPPLAGAN.

Härmed öfverlemnas i den svenska allmänhetens händer en öfversättning af den berömde filosofen Herbert Spencer's arbete: **"Uppfostran i intellektuelt, moraliskt och fysiskt afseende."**

Vigten af sjelfva ämnet behöfver icke påpekas, ty i våra dagar vinner den i hvarje tänkande mans och qvinnas sinne ett rättmätigt erkännande. Mångt och mycket blifver derför äfven i vårt land om denna sak både tänkt, taladt och skrifvet. Men den filosofiska reda i planläggningen och den klarhet i framställningen, hvilka utgöra föreliggande afhandlings kännetecknande drag, göra densamma till en så vigtig tillökning i vårt lands pedagogiska literatur, på samma gång som den för hvar och en af rationel uppfostran och ett tidsenligt framåtskridande intresserad bör blifva en så välkommen och värderik bekantskap, att man med fullt skäl bör kunna påräkna, det den redan på **sju** *språk öfversatta boken äfven*

Digitized by Google

bland svenska läsare skall finna det välvilliga mottagande, den inom den bildade verlden så väl vetat häfda.

För att ej störa sammanhanget af författarens uttalade åsigter har boken här, med undantag af ett par obetydliga uteslutningar, i sin helhet blifvit i öfversättning återgifven, om ock en eller annan bland de åtgärder författaren förordar hos oss redan vunnit insteg eller åtminstone allmänt erkännande.

Stockholm i April 1883.

Öfversättaren.

Till andra upplagan.

Då ett arbete sådant som **Spencer's Uppfostran** *ej torde få saknas i vår literatur och den första svenska upplagan af detsamma är alldeles slutsåld, utsändes härmed en* **andra** *upplaga af detta framstående arbete, som med skäl torde kunna betecknas som* **epokgörande.**

Det är numera öfverflyttadt t. o. m. till japanesiska och kinesiska språken och finnes utgifvet på tillsammans **tretton olika språk.**

Stockholm i Maj 1890.

Förläggaren.

Digitized by Google

INNEHÅLL.

Sid.

FÖRSTA KAPITLET.

Hvilket slags kunskap eger det högsta värdet? 9

ANDRA KAPITLET.

Uppfostran i intellektuelt afseende 73

TREDJE KAPITLET.

Uppfostran i moraliskt afseende 131

FJERDE KAPITLET.

Uppfostran i fysiskt afseende 176

Digitized by Google

Digitized by Google

FÖRSTA KAPITLET.

Hvilket slags kunskap eger det högsta värdet?

Med rätta har man anmärkt, att menniskoslägtet vida tidigare tänkt på grannlåt än på sin beklädnad. Folkslag, hvilka underkasta sig rätt stor kroppslig smärta för att kunna visa sig vackert tatuerade, fördraga de största ytterligheter i temperaturvexling under blott svaga försök att mildra inflytandet deraf. Humboldt berättar, att Orinoco-indianen, som helt och hållet lemnar kroppsligt välbefinnande utan afseende, likväl gerna arbetar i fjorton dagars tid för att kunna köpa sig färg att tatuera sig med och sålunda vinna beundran, och vidare, att samma qvinna, som ej tvekar att lemna sin koja utan en flik att skyla sig med, på inga vilkor skulle våga begå ett sådant brott mot etiketten som att gå ut omålad. Resande erfara, att kulörta perlor och smått kram stå vida högre i värde bland de vilda stammarna än bomullstyger eller fina kläden. Och de anekdoter vi alla hört om huru vildarna, då man gifvit dem skjortor och rockar, användt dessa att föra löjlig stånd med, visa nogsamt hur tanken på nyttan helt och hållet får träda i bakgrunden för begäret att pryda sig. Ja, vi hafva än mera i ögonen fallande bevis härpå, t. ex. den omständighet kapten Speke anför om sina afrikanska följeslagare, hvilka struttade omkring i getskinnskappor när vädret var vackert, men så snart det blef nederbörd togo dem af sig, veko ihop dem och spatserade nakna och skälf-

Digitized by Google

vande af kyla i regnet! I sjelfva verket synas vissa omständigheter i de äldsta folkens lif gifva vid handen, att tanken på beklädnad har sitt ursprung i begäret efter grannlåt. Och när vi erinra oss, hurusom till och med bland oss de flesta mera fästa sig vid att ett tyg är fint än att det är varmt, och mera vid plaggets snitt än vid dess ändamålsenlighet, då vi se att nyttan än i dag i hög grad får stå tillbaka för utseendet — finna vi ytterligare orsaker att sluta till klädernas ofvannämnda ursprung.

Egendomligt är, att vi återfinna samma förhållande i andligt afseende. Bland de förmögenheter vi förvärfva vinna likaledes de som tjena till prydnad företrädet framför dem som äro till nytta. Ej blott under förgångna tider, utan nästan lika mycket i våra egna dagar finna vi att den kunskap aktas ringare, hvilken leder till personligt välstånd, än den som är beräknad på att vinna bifall. I Greklands skolor utgjordes hufvudämnena af tonkonst, skaldekonst, vältalighetskonst samt en filosofi, hvilken — ända tills Sokrates uppträdde — egde blott föga tillämpning i det mensklíga lifvet, under det de i de olika lefnadsyrkena nyttiga kunskaperna intogo en ganska underordnad ställning.

Och vid våra egna universitetet och skolor håller i närvarande stund en dylik antites streck. Vi göra oss snart sagdt skyldiga till att säga en platthet, då vi påstå, att en gosse i nio fall af tio icke använder sitt latin och sin grekiska till några praktiska ändamål. Den anmärkningen är utnött, att mannen i sin bod eller på sitt kontor, vid förvaltningen af sin egendom eller under ledningen af sin familj, vid fullgörandet af sina åligganden såsom bank- eller jernvägsdirektör har ganska ringa hjelp af denna kunskap, till hvars förvärfvande han använde så många år — ja, så ringa, att i allmänhet större delen deraf faller honom ur minnet. Och om han någon gång gifver luft åt ett latinskt anförande eller anspelar på nå-

Digitized by Google

gon grekisk myt, sker detta mindre för att sprida ljus öfver ämnet i fråga än för att lysa med sina kunskaper. Om vi fråga, hvilken den egentliga bevekelsegrunden är till att vi gifva våra söner en klassisk bildning, finna vi den helt enkelt vara begäret att följa det allmänna bruket. Man kläder sina barns själ likasom deras kropp enligt det förherskande modet. Liksom Orinoco-indianen målar sig innan han lemnar sin hydda — icke med hänsyn till någon direkt fördel, utan emedan han skulle skämmas visa sig derförutan — likaså ifrar man på att gossen skall öfvas i latin och grekiska, icke för dessa ämnens inneboende värde, utan på det han ej må behöfva skämmas för sin okunnighet deri, på det han må anses hafva "en god uppfostran", d. v. s. ega de kännetecken, som tillhöra en viss ställning i samhället och medföra en deraf följande aktning.

Denna öfverensstämmelse framträder än tydligare med afseende på det andra könet. Vid behandlingen af så väl själ som kropp har det dekorativa elementet förblifvit i än högre grad förherskande bland qvinnor än bland män. Ursprungligen tog det personliga smyckandet begge könens uppmärksamhet till lika grad i anspråk. Men i dessa civilisationens senare tider finna vi likväl, att med afseende på männens *beklädnad* utseendet i betydlig mån gifvit vika för hvad som är beqvämt, medan i deras *uppfostran* det nyttiga börjar göra ingrepp på grannlåtens område. I intetdera fallet har denna förändring sträckt sig lika långt med afseende på qvinnan. Bruket af örhängen, ringar, armband, hårets konstrika upplåggning, det ännu här och der gängse bruket att måla sig, det oerhörda arbete man nedlägger på att göra klädespersedlar tillräckligt fängslande och de stora obehag man underkastar sig för att följa det gängse modet, visa till hvilken hög grad, i qvinnornas utstyrsel, begäret efter bifall står framför det efter värme och ändamålsenlighet. Och äfven i deras upp-

Digitized by Google

fostran bevisar den oerhörda vigt man tillmäter talangerna hur äfven här det nyttiga underordnas det som är beräknadt att ståta med. Dans, sätt att föra sig, pianospelning, sång, teckning — hvilket stort rum intaga ej dessa! Frågar man hvarför främmande språk inläras, skall man, under alla de låtsade skäl som anföras, finna det verkliga vara, att kunskap i dessa anses höra till goda tonen. Det är ej för att kunna draga nytta af de böcker, hvilka på dem skrifvits — ty detta gör man snart sagdt aldrig — utan på det man t. ex. må kunna sjunga tyska, franska eller italienska sånger och att denna utmärkta färdighet må framkalla allmän beundran. Konungars födelse- och dödsår samt namnen på deras gemåler och andra dylika historiska obetydligheter göras till en minneslexa — ej på grund af några direkta fördelar, som rimligtvis skulle kunna härflyta från kunskapen derom, utan emedan samhället anser dem för faktorer i en god uppfostran, emedan frånvaron af en dylik kunskap kunde medföra andras ringaktning. Då vi nämnt läsning, skrifning, språklära, räkning och sömnad, hafva vi dermed uppräknat snart sagdt alla de ämnen man lär en flicka med hänsyn till deras verkliga användning i lifvet, och till och med bland dessa äro några valda snarare med hänsyn till andras goda omdöme än till omedelbar personlig nytta.

För att tydligt åskådliggöra denna sanning, att såväl med hänsyn till själen som till kroppen det till prydnad afsedda öfverväger det nyttiga, blir det nödvändigt att egna ett ögonblick åt en närmare förklaring häraf. En sådan finna vi i den omständigheten, att från urminnes tider ända in i våra dagar samhällets fordringar utgjort rättesnöret för individens behof, och att dettas förnämsta fordran gått ut på att föra uppsigt öfver den enskilde. Det förhåller sig ej så som vi vanligen tro, att intet annat slags styrelse gifves än monarkens, riksdagens och de befullmäktigade myndigheternas. Dessa erkända styrelse-

Digitized by Google

sätt ega ett bihang af andra — icke erkända — hvilka uppstå inom alla kretsar, der hvarje man eller qvinna sträfvar efter att blifva konung eller drottning eller något slags lägre dignitär. Att komma högre än andra och vördas af dem samt att röna bevågenhet af öfver oss stående utgör den allmänna sträfvan, hvaråt lifvets bästa krafter egnas. Genom att samla rikedomar, genom ett präktigt lefnadssätt, genom vackra kläder, genom att ådagalägga kunskap eller begåfning söker hvar och en att underkufva sin nästa och hjelper sålunda till att väfva det vidt utgrenade tvångsnät, medelst hvilket samhället hålles i ordning. Det är ej den vilde indianhöfdingen ensam, hvilken i sin förskräckliga krigiska tatuering och med skalper vid bältet söker ingifva de honom underlägsna fasa; det är ej skönheten ensam, hvilken genom utsökta toaletter, fint sätt och mångahanda talanger sträfvar efter att "göra eröfringar", utan den lärde, historikern, filosofen begagna sina färdigheter till samma ändamål. Vi äro ingen af oss nöjda med att i stillhet utveckla vår egen personlighet till dess fullkomning i alla riktningar, utan känna ett rastlöst kraf att stämpla andra med vår personlighet och på ett eller annat sätt underlägga oss dem. Och det är detta, som bestämmer gången af vår uppfostran. Man tager härvid i betraktande — icke hvilket slags kunskap, som eger det högsta verkliga värdet, utan hvilket som skall medföra största bifall, heder eller ära — hvilket som säkrast skall leda till en god ställning i samhället och gifva inflytande — hvilket som bäst skall beherska andra. Liksom det hela lifvet igenom icke blir fråga om hvad vi äro, utan hvad man skall tänka om oss, likaså är det i uppfostran icke så mycket fråga om kunskapens inneboende värde som om dess yttre inflytande på andra. Och då detta är den förherskande tanken ibland oss, taga vi den omedelbara nyttan knappast mer i betraktande än vilden gör, då han filar sina tänder och färgar sina naglar.

Digitized by Google

Om ytterligare bevis äro af nöden för att lägga vår uppfostrans råa, outvecklade beskaffenhet i dagen, så finna vi ett i den omständigheten, att det inbördes värdet af olika slags kunskaper hittills knappast blifvit ämne för öfverläggning, åtminstone ej för en systematisk sådan med deraf följande bestämda resultat. Man har ej allenast ännu icke uppstält någon måttstock för dessa inbördes värden, utan ej ens klart insett att någon dylik måttstock finnes. Och vidare är det icke ensamt *begreppet* om detta rättesnöre som fattas, utan *behofvet* deraf tycks man näppeligen ens känna. Man läser böcker i det ena ämnet och bevistar föreläsningar i det andra, man beslutar att barnen skola få undervisning i vissa kunskapsgrenar och icke i andra, men allt detta under inflytande af det gängse bruket eller ens eget tycke eller fördom, utan att någonsin betänka den oerhörda vigten af att på något förnuftsenligt sätt afgöra hvad som i sjelfva verket mest förtjenar läras. Sant är, att man inom alla kretsar då och då får höra anmärkningar om vigten af att följa den ena eller andra undervisningsplanen. Men huruvida denna vigt är betydande nog att rättfärdiga den uppoffring af tid, som erfordras att förvärfva kunskapen i fråga, samt om ej vigtigare saker finnas, åt hvilka denna tid hellre borde egnas — detta är frågor, dem man, om de ens väckas, helt summariskt afgör, ledd af sitt personliga tycke. Det är äfven en sanning, att man allt emellanåt hör den stående tvisten återupptagas angående den reala eller den klassiska bildningens företräde. Men denna strid föres likväl helt empiriskt utan åberopande af någon fastställd norm, och den fråga hvarom man strider är af ganska ringa betydenhet i jemförelse med den allmänna fråga, hvari hon ingår som en del. Att föreställa sig, att man i och med afgörandet om, huruvida den reala eller den klassiska bildningen är den bästa, också bestämt den rätta uppfostringsplanen, vore ungefär som att tro dietlärans alla lagar innefattas

Digitized by Google

i utrönandet af huruvida bröd har större näringsvärde än potatis!

Den fråga vi påstå vara af så utomordentlig vigt, är icke huruvida det ena eller andra kunskapsämnet eger värde, utan hvad dess *relativa* värde är. Då man uppräknat vissa fördelar, som en gifven undervisningskurs tillförsäkrar en, är man benägen tro sig härmed hafva rättfärdigat sitt påstående och förgäter alldeles, att dessa fördelars vigt just är det som skulle bedömas. Det fins måhända icke en enda sak, hvaråt menniskor egna uppmärksamhet, hvilken ej besitter *något* värde. Ett år, flitigt användt på kännedom af heraldiken, kommer antagligen att medföra något vidsträcktare insigter i forntidens seder och bruk. Om någon tager sig för att inlära de olika afstånden mellan alla städerna i sitt land, skulle han måhända en eller annan gång under sitt lif finna sig kunna draga någon liten nytta af ett eller två bland de tusen fakta han samlat, t. ex. i fall han ville uppgöra en resplan. Att skaffa sig kunskap om alla små inom ett landskap gängse historier — hur gagnlös en dylik sysselsättning än må synas — skulle ju då och då kunna bidraga till att fastställa ett faktum som vore af nytta — låt oss t. ex. säga: en lämplig bekräftelse på traditionens ärftlighet. Men i alla dessa fall skall hvar och en medgifva, att intet rätt förhållande eger rum mellan det erfordrade arbetet och den sannolika vinsten. Ingen skulle gå in på förslaget att låta en gosse uppoffra några år af sin tid för att vinna en dylik kunskap på bekostnad af en vida vigtigare, den han eljest kunnat förvärfva. Och om man här vid lag pröfvar det relativa värdet och derefter bestämmer sig, då borde man äfven allt igenom vädja till detta och låta det afgöra. Hade vi tid att sätta oss in i alla ämnen, behöfde vi ju ej vara så nogräknade. Men, då "vårt lif varar sjuttio, högst åttio år", måste vi ständigt bära i minnet denna begränsade lärotid. Och då vi betänka hur strängt denna

Digitized by Google

tid är begränsad, ej blott genom lifvets korthet, utan än mer genom dess mångahanda, borde vi särdeles ifrigt bemöda oss att draga största möjliga nytta af den tid vi ega. Innan man på grund af nyck eller gängse bruk anslår åratal till ett eller annat ämne, vore det i sanning klokt att omsorgsfullt öfverväga värdet af de resultat, hvilka härigenom vinnas, och jemföra dem med värdet af åtskilliga andra resultat, dem samma antal år skulle kunna medföra, om de på annat sätt användes.

Med hänsyn till uppfostran blir alltså detta frågornas fråga, och det är hög tid, att vi på något systematiskt vis upptaga henne till öfverläggning. Främst i vigt, men sist i ordningen står den frågan, huru vi skola välja bland de olika ämnen, som strida om vår uppmärksamhet. Innan en förnuftsenlig plan kan uppställas, måste vi afgöra hvilka ämnen för oss äro vigtigast att känna, eller med andra ord, vi måste bestämma kunskapsämnenas relativa värden.

Till detta ändamål erfordras först och främst en måttstock för dessa värden. Och lyckligtvis kan i afseende på det rätta värdemåttet, sådant det i allmänna ordalag uttryckes, ingen tvist uppstå. I fråga om en eller annan undervisningsplans företräde framför en annan förfäktar enhvar sitt påstående genom att framhålla i hvad mån den inverkar på lifvet. Till svar på spörsmålet: "Af hvad gagn är detta?" framlägger matematikern, språkforskaren, den naturkunnige eller filosofen sin förklaring öfver det välgörande inflytande hans läroämne öfvar på menniskans handlingssätt, hurusom det räddar henne från det onda eller förer henne in på det godas väg, huru det leder till lycka. Då skriftläraren visat hvilken stor hjelp skrifkonsten utgör för framgång i affärsverlden — d. v. s. för att vinna sin utkomst eller med andra ord för att på nöjaktigt sätt kunna lefva — då anses han hafva bevisat sin sak. Och då en samlare af döda fakta, t. ex. myntsam-

Digitized by Google

laren, icke förmår framlägga några värderika följder, som dessa fakta skulle kunna medföra i afseende på mensklig välgång, då nödgas han erkänna, att de äro jemförelsevis gagnlösa. Alla antaga således samma pröfvosten, vare sig direkt eller under tyst samtycke.

Huru skola vi lefva? — det är den väsentliga frågan för oss alla. Icke huru vi skola lefva i materielt afseende allenast, utan i den mest omfattande bemärkelse. Den allmänna fråga, som i sig inbegriper hvarje särskildt spörsmål, afser ett rätt förhållande i alla hänseenden, under alla omständigheter. Hur kroppen skall vårdas, hur själen bör behandlas, hur vi skola sköta våra affärer, hur barnen böra uppfostras, hur en medborgare skall uppföra sig, hur man skall draga fördel af de anledningar till sällhet hvilka naturen bereder oss — kortligen, hur vi skola använda alla våra förmögenheter till största gagn för oss sjelfva och andra — detta innefattas i frågan om hur vi skola lefva ett fullkomligt lif. Och då detta är hvad vi väsentligast hafva att lära, utgör det följaktligen hvad uppfostran egentligen har att meddela. Att bereda oss till att föra ett fullkomligt lefverne är det åliggande uppfostran eger att uppfylla, och det enda förnuftiga sätt att bedöma en uppfostringsplan blir att bedöma i hvad mån den fullgör nämnda åliggande.

Denna måttstock, som aldrig användts genomgående och någon gång blott delvis och då på ett obestämdt, halft medvetet sätt, måste påläggas samvetsgrant, systematiskt och vid alla förekommande fall. Det höfves oss att uppställa och stadigt behålla i sigte ett fullkomligt lefverne såsom det mål vi sträfva till, så att vi i våra barns uppfostran välja ämnen och undervisningssätt med välbetänkt afseende på detta syfte. Ej blott måste vi upphöra att endast tanklöst antaga gällande bruk i uppfostran, hvilka icke ega större berättigande än alla andra bruk, utan vi måste äfven höja oss öfver det råa, empiriska omdömes-

Digitized by Google

sätt de mera begåfvade ådagalägga, hvilka egna en viss omsorg åt öfvervakandet af sina barns själsodling. Det får ej vara oss nog att helt enkelt *tro* det ena eller andra slaget af undervisning blifva till gagn i lifvet eller *anse* det ena kunskapsämnet ega högre praktiskt värde än det andra, utan vi måste utleta något sätt att uppskatta deras ömsesidiga värden, på det vi så vidt möjligt är må bestämdt *veta* hvilka som förtjena största uppmärksamhet.

Tvifvelsutan är en dylik uppgift svår och kan måhända aldrig mer än tillnärmelsevis utföras. Men då man betänker hvilka omfattande intressen som stå på spel, så kan uppgiftens svårighet icke få utgöra något skäl att klenmodigt gå den förbi, utan fastmer en äggelse att egna alla sina krafter till att beherska den. Och om vi blott gå systematiskt till väga, skola vi ganska snart uppnå resultat af ej obetydlig vigt.

Vårt första steg måste uppenbarligen blifva att i den ordning deras betydenhet fordrar uppställa de hufvudsakliga slag af verksamhet, hvilka utgöra det menskliga lifvet. Dessa intaga följande naturliga ordningsföljd: 1. den verksamhet, som omedelbart syftar till sjelfbevarelse; 2. den verksamhet, hvilken, genom att tillförsäkra sig lifvets nödtorft, medelbart syftar till sjelfbevarelse; 3. den verksamhet, som till sitt ändamål har barnens uppfostran och tukt; 4. den verksamhet, som omfattar bevarandet af rätta sociala och politiska förhållanden och 5. den olikartade verksamhet, som upptager de lediga stunder i lifvet, hvilka egnas åt tillfredsställandet af personlig smak och känsla.

Att dessa äro uppställda något så när i det förhållande, hvari de underordna sig hvarandra, fordrar ej långa betraktelser att påvisa. De handlingar och försigtighetsmått, genom hvilka vi oupphörligt betrygga personlig säkerhet, måste tydligen vinna försteget framför alla de öfriga. Om man kunde tänka sig, att någon förblifvit så okunnig som

Digitized by Google

det späda barnet om de föremål hvilka omgifva oss och om sättet att röra sig ibland dem, skulle han temligen säkert mista lifvet första gången han vågade sig ut på gatan, och detta trots all den lärdom han måhända egde i andra ting. Och alldenstund en fullständig okunnighet i hvarje annat afseende blefve mindre direkt olycksbringande än fullständig okunnighet i detta, så måste det medgifvas, att den kunskap, som omedelbart leder till sjelfbevarelse, är af högsta vigt.

Att näst efter den omedelbara följer den medelbara sjelfbevarelsen, hvilken består i att förvärfva medel till lifsuppehälle, skall väl ingen ifrågasätta. Att de fordringar en persons befattning ställer på henne böra tagas i betraktande före dem familjen uppställer, framgår tydligt af den omständigheten, att i allmänhet taget det endast blir möjligt att uppfylla de senare genom att på förhand hafva fullgjort de förstnämnda. Då förmågan att uppehålla sig sjelf nödvändigtvis föregår den att försörja en familj, så följer häraf, att den till sjelfuppehållelse erforderliga kunskapen eger större anspråk än den familjens välfärd kräfver — att den i värde ej står efter någon annan kunskap än den för omedelbar sjelfbevarelse nödvändiga.

Alldenstund familjen är af äldre ursprung än staten — ty att uppföda barn är ju lika väl möjligt innan någon stat vunnit bestånd som sedan den upphört att finnas till, då deremot statens tillvaro endast genom att barn uppfödas blir möjlig — så följer deraf, att föräldrapligten gör anspråk på större uppmärksamhet än medborgarens pligter. Eller för att anföra ett ytterligare bevis — alldenstund ett samhälles godhet i sista hand beror på dess medborgares sinnelag och enär detta sinnelag lättare kan bildas genom tidig uppfostran än på något annat sätt, så måste vi deraf draga den slutsatsen, att familjens välfärd utgör grundlaget för statens välgång. Och derför måste

Digitized by Google

den kunskap, som omedelbart leder till den förra, ega företräde framför den, som omedelbart leder till den senare.

De olika slags tidsfördrif, hvilka upptaga de lediga stunder allvarligare sysselsättningar lemna oss öfriga — musik, poesi, målning o. s. v. — förutsätta påtagligen ett redan befintligt samhälle. Ej blott är en betydligare utveckling af dessa talanger omöjlig utan ett samhällsförbund som länge egt bestånd; sjelfva de ämnen, hvarmed de sysselsätta sig, bero till väsentlig del på samhälleliga känslor och sympatier. Samhällets tillvaro utgör vilkoret ej blott för deras utveckling, utan för sjelfva de tankar och känslor, åt hvilka de förläna uttryck. Och följaktligen blir den del af menniskans lefverne, som gör henne till en god medborgare, af större vigt än den, som går ut på att odla talanger eller bilda smaken, och på uppfostrans område måste beredelsen till det förra ändamålet sättas framför beredelsen till det senare.

Följande blir då — vi upprepa det — ungefärligen den förnuftsenliga ordningsföljden: den uppfostran, som bereder till omedelbar sjelfbevarelse; den, som bereder till medelbar sjelfbevarelse; den, som bereder till föräldraskap; den, som bereder till medborgarskap; den, som bereder till olika slag af förfining i lifvet. Vi vilja icke påstå, att dessa afdelningar hafva bestämda gränsskilnader. Tvärtom förneka vi ej, att de äro så fast sammanflätade med hvarandra, att beredelse till en af dem ej är tänkbar utan att i viss mån bli beredelse till alla. Ej heller ifrågasätta vi, att det inom hvar och en bland dessa afdelningar icke skulle finnas ämnen af större vigt än vissa ämnen inom föregående afdelningar, att t. ex. en man med öfvervägande affärsskicklighet, men föga annan begåfning, måhända står lägre i afseende på ett fullkomligt lif än en annan med blott medelmåttig förmåga att förtjena pengar, men deremot ett sundt omdöme såsom familjefader; eller att en grundlig kunskap i allt, som angår ett riktigt sam-

Digitized by Google

hälleligt beteende, i förening med fullkomlig brist på allmän odling i afseende på literatur och skön konst vore mindre önskvärd än en måttlig andel af den ena i förening med någon af det senare slaget. Men sedan nämnda inskränkningar blifvit gjorda, qvarstå emellertid dessa i stort uppdragna afdelningar och det förblifver likväl i hufvudsak en sanning, att de i ofvannämnda följd underordna sig hvarandra, emedan de dem motsvarande afdelningarna i lifvet i samma ordningsföljd möjliggöra hvarandra.

Naturligtvis är uppfostrans högsta mål en fullkomlig beredelse i alla dessa riktningar. Men då vi ej kunna uppnå detta mål — hvartill en hvar i vår civilisations nuvarande skede nödgas bekänna sig mer eller mindre oförmögen — bör vår sträfvan blifva att åstadkomma *ett lämpligt förhållande* mellan de olika graderna af beredelse inom hvardera bland dessa afdelningar. Icke fullständig utveckling inom någon bland dem, af huru öfverlägsen betydelse den än må vara — icke ens uteslutande hänsyn till de två, tre eller fyra vigtigaste, utan uppmärksamhet egnad åt dem alla — störst der värdet är störst, mindre der värdet är mindre, minst der värdet är minst. Ty utan att förbise de fall, der särskilda anlag inom det ena eller andra området med rätta väljer detta för att derigenom vinna sitt uppehälle, utgör önskningsmålet öfver hufvud taget, att vi söka att så fullständigt som möjligt utveckla oss i sådan riktning som i högre grad befordrar ett fullkomligt lif, och egna mindre vigt åt utvecklingen i sådant, som öfvar ett mer aflägset inflytande på lefvandet af ett fullkomligt lif.

Vid ordnandet af uppfostran enligt detta rättesnöre måste vi dock ständigt behålla vissa allmänna betraktelser i minnet. Värdet af hvilket slags odling som helst kan, med hänsyn till hennes förmåga att bidraga till ett fullkomligt lif, antingen vara obestridligt eller ock mer eller mindre ovisst. Det fins nemligen kunskap af verkligt värde, kun-

Digitized by Google

skap af skenbart verkligt värde och kunskap af konventionelt värde. Sådana fakta som att en känsla af stelhet och stickande smärtor vanligen utgöra förebud till lamhet, att det motstånd vattnet utöfvar mot en sig deri rörande kropp förändras med qvadraten på hastigheten, att klor är ett desinfektionsmedel — dessa ega, likt vetenskapliga sanningar i allmänhet, ett verkligt värde; de skola inverka på menniskans handlingar tio tusen år härefter lika väl som nu. Den ökade kännedom om vårt eget språk, hvilken vi förvärfva genom kunskap i latin och grekiska, kan anses ega ett skenbart verkligt värde; det ligger häri ett sådant för oss och för andra folk, hvilkas språk till stor del äro härledda ur dessa källor; men detta skall räcka endast så länge våra språk eger bestånd. Och det slags undervisning, som i våra skolor tillvällar sig namn af historisk kunskap — en blott väfnad af namn och data samt döda, meningslösa fakta — eger endast ett konventionelt värde; det öfvar ej det ringaste inflytande på vårt handlingssätt och medför nytta blott så till vida som det skyddar oss från det obehagliga klander, som den allmänna meningen uttalar öfver bristen på dylik kunskap. Det är klart, att då de fakta, som angå hela menniskoslägtet i alla tider, måste anses vigtigare än de, som angå endast en del deraf under en begränsad tid, och af vida större vigt än de hvilka angå blott en del deraf så länge ett visst bruk är gängse — det är klart, att om man under denna förutsättning förnuftsenligt vill uppskatta kunskapen, den af verkligt värde under i öfrigt samma förhållanden måste ega företräde framför den af skenbart verkligt eller af konventionelt värde.

Ännu en förberedande anmärkning. Färdighet af hvad art den vara må eger ett tvåfaldigt värde — *kunskapens* och *disciplinens*. Utom det gagn inhemtandet af hvarje slags fakta medför såsom styrande vårt handlingssätt, eger det äfven sin nytta såsom en sinnets öfning, och dess in-

Digitized by Google

verkan som beredelse till ett fullkomligt lif måste tagas i betraktande ur begge dessa synpunkter.

De allmänna begrepp, hvilka böra fasthållas, då vi nu skrida till öfverläggning om en plan, äro alltså: att vårt lif utgöres af flera slags verksamhet af gradvis ringare betydenhet; att det värde, som bestämmer denna mångfaldiga verksamhets olika grupper, är verkligt, skenbart verkligt eller konventionelt, samt att dessas ordnande inflytande bör uppskattas dels såsom kunskap, dels såsom disciplin.

1. Lyckligtvis är den ytterst vigtiga del af uppfostran, hvilken går ut på att betrygga omedelbar sjelfbevarelse, till stor del redan tillgodosedd. Då hon eger allt för stor betydelse för att öfverlemnas åt oss sömniga varelser, har naturen sjelf tagit henne om händer. Det späda barnet, som ännu hvilar i moderns armar, gömmer sitt ansigte och skriker, så snart någon främmande nalkas, och visar härigenom en gryende instinkt att undfly det okända, som måhända kan vara farligt. När barnet sedermera lärt sig gå, blir det förskräckt, om en främmande hund närmar sig, skriker och skyndar till sin moder hvar gång det sett eller hört något som skrämt det och visar sålunda, att nämnda instinkt vidare utvecklat sig. För öfrigt är den kunskap, som leder till omedelbar sjelfbevarelse, just hvad barnet timme efter timme egentligen sysselsätter sig med att förvärfva. Huru det skall bringa kroppen i jemvigt; huru det skall blifva herre öfver sina rörelser, så att sammanstötningar undvikas; hvilka föremål som äro hårda och göra ondt, om man slår på dem; hvilka som äro tunga och medföra smärta, om de falla på en; hvilka föremål som kunna bära kroppens tyngd och hvilka som icke kunna det; den skada elden, knifvar eller andra hvassa instrument kunna tillfoga — dessa jemte åtskilligt annat vetande, som är nödvändigt för att kunna undvika dödsfara

Digitized by Google

eller olyckshändelser, håller barnet ständigt på att lära sig. Och några år längre fram då krafterna söka aflopp i språng, klättrande och hoppande, i stärkande och sinnrika lekar, då spåra vi i all denna verksamhet, hvarigenom musklerna utvecklas, iakttagelseförmågan blir snabbare och omdömet skärpes, en beredelse till att veta röra sig med trygghet bland omgifvande föremål samt att möta de större faror, hvilka gång efter annan förekomma i hvars och ens lif. Enär naturen, som sagdt, så väl dragit försorg om oss i detta afseende, fordrar denna första uppfostran jemförelsevis föga uppmärksamhet från vår sida. Hvad vi egentligen hafva att göra är att tillse, det tillräckligt spelrum gifves att vinna nämnda erfarenhet och få denna disciplin; att icke något sådant korsande af naturens lagar må förekomma, som t. ex. uppstår, när understundom en inskränkt lärarinna hindrar flickor man anförtrott i hennes vård från de kroppsöfningar, de gerna ville företaga, och sålunda på sätt och vis gör dem oförmögna att vid påkommande faror reda sig.

Detta är likväl långt ifrån allt som förstås med den uppfostran, hvilken bereder till omedelbar sjelfbevarelse. Kroppen skall bevaras från yttre skada eller förderf, men derjemte äfven skyddas mot skadliga inflytanden härrörande från andra orsaker — mot sjukdom och död, så till vida som dessa härröra från brott mot fysiologiens lagar. För att kunna lefva ett fullkomligt lif är ej allenast nödvändigt att afvända en lifvets plötsliga tillintetgörelse, vi måste äfven förstå att undvika den oförmögenhet och den långsamma tillintetgörelse, hvilka okloka vanor föra med sig. Alldenstund utan helsa och lifskraft all verksamhet — såväl den industriela som den inom familjen och för samhället utvecklade — mer eller mindre omöjliggöres, så framgår häraf tydligt, att detta andra slag af omedelbar sjelfbevarelse i vigt endast står efter den förstnämnda ar-

Digitized by Google

ten deraf samt att den kunskap, som går ut på att möjliggöra densamma, bör intaga en framstående plats.

Sant är, att äfven här i viss mån en fingervisning redan på förhand är gifven. Medelst våra olika fysiska förnimmelser och begär har naturen försäkrat sig om en temligen tydlig öfverensstämmelse med hennes hufvudsakliga fordringar. Till all lycka för oss uttala brist på föda, stor hetta och ytterlig köld maningar, alltför tvingande att missaktas. Och ville menniskan blott i allmänhet lyssna till dessa och alla dylika varningar, innan de ännu blifvit så eftertryckliga, då skulle jemförelsevis föga lidande uppstå. Om allmän eller tanke-trötthet i hvarje fall förorsakade upphörande med arbetet; om det betryck man erfar i instängd luft alltid föranledde luftvexling; om man ej åte utan att vara hungrig eller drucke utan att vara törstig, då skulle systemet blott sällan råka i oordning. Men så djup okunnighet herskar om lifvets lagar, att menniskor ej ens veta, hurusom deras förnimmelser äro deras naturliga vägvisare och dertill — såvida de ej genom långvarig missaktning råkat i sjukdomstillstånd — pålitliga vägvisare. Så att — för att tala teleologiskt — oaktadt naturen försett oss med starka skyddsvakter för vår helsa, gör okunnigheten dessa till stor del gagnlösa.

Om någon skulle betvifla vigten af denna bekantskap med fysiologiens hufvudläror såsom medel att lefva ett fullkomligt lif, må han då skåda sig omkring och se till, hur många män och qvinnor han finner, som vid eller öfver medelåldern åtnjuta fullständig helsa. Blott i enstaka fall träffa vi exempel på kraftig helsa ända in i ålderdomen, stundligen finna vi fall af akuta rubbningar, kroniska lidanden, allmän svaghet och förtidig bräcklighet. Vid tillfrågan hör man knappast någon, som ej en eller annan gång i sitt lif ådragit sig sjukdomar, från hvilka en ringa grad af vetande kunnat rädda honom. Här ett fall af hjertlidande såsom en följd af en reumatisk feber, uppkom-

Digitized by Google

men genom hejdlös oförsigtighet. Der ett fall af kronisk ögonsjukdom, orsakadt af öfveransträngande studier. I går hörde vi berättas om någon, hvars långvariga lamhet föranledts af att han, trots smärtan, fortfarande mödade sitt knä, som blifvit obetydligt skadadt. Och i dag talar man om en annan, hvilken åratal måst ligga till sängs, emedan han icke visste, att den hjertklappning han led af hade sin orsak i öfveransträngning af hjernan. Än höra vi om någon obotlig sjukdom såsom följd af en eller annan dåraktig kraftansträngning och än om krafter, hvilka aldrig återvunnits efter de verkningar ett lika öfverdrifvet som onödigt arbete åstadkommit. Och på alla håll se vi de ständiga krämpor, hvilka följa af svaghet. För att ej tala om den smärta, den trötthet, den dysterhet samt det ödande med tid och penningar hvilka häraf förorsakats, låt oss endast betänka i hvilken hög grad en dålig helsa hindrar uppfyllandet af alla våra åligganden; hur hon ofta omöjliggör och ständigt försvårar all yttre verksamhet; hvilken olycksbringande retlighet hon förorsakar — så skadlig med hänsyn till barnens rätta behandling; hur hon förvisar de medborgerliga pligterna utom möjlighetens område och gör förströelsen till en plåga. Framgår häraf ej påtagligen, att de synder mot kroppen — dels våra förfäders, dels våra egna — hvilka medfört denna dåliga helsa, kraftigare än något annat göra ingrepp på möjligheten af ett fullkomligt lif samt i vidsträckt mån förvandla lifvet till ett misstag och en börda, i stället för att det kunde vara en välsignelse och ett nöje?

Och detta är icke allt. Utom att lifvet på detta sätt oändligt försämras, förkorta vi det äfven. Det är ej sant, såsom man gemenligen antager, att vi efter en opasslighet eller en sjukdom, från hvilka vi tillfrisknat, äro desamma som förut. Intet störande af funktionernas vanliga förlopp kan gå spårlöst förbi och lemna allt i dess förutvarande skick. En bestående skada har blifvit oss

Digitized by Google

tillfogad — må vara att hon för ögonblicket ej kan uppskattas, men hon finnes likväl — och i förening med andra dylika poster, hvilka naturen i sina noggrant förda räkenskaper aldrig utelemnar, skall hon komma på vårt skuldregister och ofelbart bidraga till att förkorta våra dagar. Det är genom ett hopande af smärre skador som konstitutioner undergräfvas och långt i förtid duka under. Och om vi betänka hur mycket den vanliga lifslängden understiger den möjliga, då inse vi hur omätlig förlusten är. Då vi till de talrika, särskilda afdrag en dålig helsa förorsakar lägga detta slutliga, stora afdrag, blir resultatet att vanligen halfva lifvet bortkastas.

Alltså är den kunskap af väsentlig vigt, hvilken genom att förebygga en dylik helsoförlust går ut på omedelbar sjelfbevarelse. Vi vilja ej påstå, att besittningen af en sådan kunskap på något sätt fullständigt skulle bota det onda. Det är klart, att i vår civilisations nuvarande skede nödvändigheten ofta tvingar menniskorna att öfverskrida helsans lagar. Och det är vidare påtagligt, att till och med utan ett dylikt tvång deras böjelser ofta skulle leda dem till att trots deras öfvertygelse offra det kommande goda för stundens njutning. Men vi vilja påstå, att en rätt kunskap, inpräglad på det rätta sättet, skulle verka mycket, och vi påstå vidare, att då man måste känna helsans lagar, innan de kunna fullständigt efterlefvas, så måste meddelandet af en dylik kunskap föregå ett förståndigare lefnadssätt — detta må nu inträda när som helst. Vi vilja påstå, att enär en kraftig helsa och det henne åtföljande goda lynnet utgöra betydligare faktorer till lycka än hvad annat som helst, så står undervisningen om hur dessa skola bibehållas i vigt icke efter någon annan, hvilken den än vara må. Och alltså hålla vi före, att en sådan kurs i fysiologi, som tarfvas för att fatta fysiologiens allmänna sanningar och dessas tillämpning i det dagliga lifvet, ut-

Digitized by Google

gör en ytterst väsentlig beståndsdel af en förnuftig uppfostran.

Underligt nog är, att ett dylikt påstående skall behöfva göras! Än besynnerligare att det skall behöfva försvaras! Men de äro ej få, af hvilka en sådan framställning skall mottagas snart sagdt med hån. Man skulle rodna, om man sade Efigenia i stället för Ifigenia och skulle känna sig förolämpad, om någon anklagade en för okunnighet om en fabelaktig halfguds fabelaktiga företag, men man erfar ej den ringaste blygsel öfver att bekänna sin okunnighet om hvar de eustachiska rören finnas, hvilka ryggmärgens funktioner äro, hur stor pulsens normala hastighet är eller på hvad sätt lungorna intaga luft. Under det vi äro angelägna att våra söner må vara väl bevandrade i de vidskepelser, som ligga två tusen år bakom oss, bekymra vi oss föga om att grundligt lära dem något angående deras egen kropps byggnad och funktioner — ja, mången anser detta rent af onödigt. Så öfverväldigande är gamla vanors inflytande! Så förfärande inkräktar det, hvarmed man kan ståta, på det nyttigas område!

2. Vi behöfva ej mycket uppehålla oss med att visa värdet af den kunskap, hvilken genom att underlätta möjligheten att vinna sitt uppehälle bidrager till medelbar sjelfbevarelse. Detta erkännes af alla och anses i sjelfva verket af den stora mängden måhända alltför uteslutande som uppfostrans ändamål. Men under det en hvar är redo att underskrifva det abstrakta påståendet, att en undervisning, som gör ynglingen skicklig till lifvets verksamhet, är af stor vigt, eller till och med anser den vara af allra största vigt, så framställer likväl knappast någon den frågan: "hvilket slags undervisning skall göra honom lämplig dertill?" Det är sant, att man lär honom läsa, skrifva och räkna under ett välbetänkt uppskattande af dessa ämnens nytta. Men härmed är ock nästan allt sagdt. Medan

Digitized by Google

den stora massa af hvad som dessutom inhemtas icke eger någon tillämpning på den industriela verksamheten, utesluter man alldeles en ofantlig mängd undervisningsämnen, hvilka hafva sin direkta tillämpning på denna.

Ty, med undantag af vissa ganska fåtaliga klasser, hvad går allas verksamhet ut på? Är det ej på att frambringa, tillverka och skaffa afsättning åt sådant som gör lifvet angenämt? Och hvarpå beror dugligheten af det som frambringas, tillverkas och afsättes? Den beror ju på användandet af vissa metoder, lämpliga för de olika tingens särskilda beskaffenhet; den beror på en omfattande kännedom af deras vare sig fysiska, kemiska eller annars väsentliga egenskaper, d. v. s. den beror på vetenskaplig bildning. Detta slags kunskap, hvilken i våra skolkurser till stor del förbises, är den, som utgör underlaget till ett riktigt utförande af de förrättningar, medelst hvilka ett civiliseradt lif möjliggöres. Hur oförneklig denna sanning än är, tyckes man ej hafva något lefvande medvetande om densamma; sjelfva hennes alldaglighet gör att man förbiser henne. För att skänka vårt påstående tillbörlig vigt måste vi derför medelst en hastig öfverblick af bestående fakta för läsaren påpeka nämnda sanning.

Om vi förbigå den mest abstrakta bland vetenskaperna — logiken — af hvars behöriga fingervisningar producenten eller afsättaren i stor skala, medvetet eller omedvetet, beror med hänsyn till sina affärsplaner, så möter oss först matematiken. Den allmännast förekommande afdelning deraf, hvilken sysselsätter sig med talbehandling, leder all industriel verksamhet, den må nu användas för att rätt afpassa vissa anordningar, att uppgöra beräkningar, att köpa och sälja lifsförnödenheter eller att föra räkenskaper. Ingen fordrar bevis på att denna del af den abstrakta vetenskapen eger sitt värde.

I den högre byggnadskonsten blir någon kännedom om matematiken i mer inskränkt bemärkelse oundgänglig.

Digitized by Google

Bysnickaren, som gör utkastet till sitt arbete med ledning af hvad erfarenheten lärt honom, följer dock stundligen de geometriska lagarna lika väl som ingeniören, då han uppgör planen till en brobyggnad. Landtmätaren, som uppmäter den inköpta jorden; arkitekten, som gör ritningen till det hus man skall bygga derpå; byggmästaren, som lägger grunden; stenhuggarna, som hugga stenen och de olika handtverkare, hvilka ombesörja husets inredning — alla ledas de af geometriska sanningar. Alla jernvägsanläggningar bero från början till slut på geometrien, från utkast till förslag och profiler ända till utstakandet af sjelfva linien, mätningarna för genomskärningar och bankar, ritningarna och byggandet af broar, hvalf, viadukter, tunnlar och stationshus. Likaså anläggandet af hamnar, dockor, kajer och andra arbeten, som falla inom ingeniörsvetenskapens och byggnadskonstens områden, af hvilka vi se prof längs våra kuster så väl som inne i landet samt under jorden i våra grufdistrikt. Och nu för tiden begagnar sig äfven landtbrukaren af nivelleringsinstrumentet för att rätt lägga ut sina dräneringsrör — med andra ord, han vädjar till geometriens lagar.

Om vi dernäst vända oss till de abstrakt-konkreta vetenskaperna, finna vi den moderna industrien öfver allt tillämpa den enklaste bland dessa — mekaniken — samt hennes framgång stå i beroende deraf. Häfstången, drifhjulet återfinna vi som vilkor för hvarje maskinarbete, och maskinerna hafva vi ju i dessa tider att tacka för alla industrialster. Låt brödet berätta sin historia! Jordmånen, från hvilken det leder sitt ursprung, dränerades medelst maskingjorda tegelrör; åkern plöjdes med maskin; säden skars, tröskades och rensades med olika slags maskiner; med maskin blef den mald och siktad, och måhända bakades sjelfva brödet också med maskin. Skåda dig omkring i rummet der du sitter! Om din boning daterar sig från nyaste tider, äro troligen dess väggar af maskinslaget

Digitized by Google

tegel, med maskin sågades och hyflades golfven, med maskin gjordes kaklen till eldstaden, med maskin tillverkades och trycktes tapeterna. Fernissan på bordet, de svarfvade benen på stolarna, mattan, gardinerna — allt är maskinens alster. Dina kläder — af slätt, fasoneradt eller tryckt tyg — äro de ej alla väfda, ja! måhända till och med sydda på maskin? Och den bok du läser — äro ej bladen deri tillverkade med ett slags maskin och orden tryckta med en annan? Lägg härtill att det ytterligare är samma drifkraft vi hafva att tacka för alla medel till samfärdsel öfver land och vatten. Och betänk vidare, hurusom de mekaniska kunskapernas goda eller dåliga användning till nämnda syften medför framgång eller olycka. Den ingeniör, hvilken illa beräknar materialets bärighet, bygger en bro, som störtar in. Den industriidkare, som använder en dålig maskin, kan ej täfla med en annan, hvars maskin lider mindre genom friktion eller stillastående. Den skeppsbyggare, som håller fast vid de gamla modellerna, måste gifva vika för en annan, som bygger på mekaniskt berättigade grunder. Och enär ett folks skicklighet att bibehålla sin ståndpunkt gent emot andra folk ytterst beror på den enskildes förmåga och verksamhet, se vi häraf, att man till och med kunde våga det påståendet, att nationens öde sammanhänger med de mekaniska insigterna.

Då vi nu öfvergå från de delar af den abstrakt-konkreta vetenskapen, hvilka sysselsätta sig med massornas krafter, till de delar deraf som behandla molekularkrafterna, komma vi till en annan vidsträckt följd af tillämpningar. Denna vetenskapsgrupp jemte den föregående hafva vi att tacka för ångmaskinen, som utför millioner menniskors arbete. Den del af fysiken, hvilken behandlar värmets lagar, har lärt oss att inom industriens olika grenar bespara bränsle, att öka masugnarnas produktion genom att använda varmrostning i stället för kallrostning,

Digitized by Google

att åstadkomma luftvexling i grufvor, att förebygga explosioner genom att begagna säkerhetslampan samt att medelst termometern ordna otaliga företag. Den afdelning, som har till sin uppgift att behandla ljusets företeelser, skänker den åldrige och den närsynte deras synförmåga åter, hjelper att medelst förstoringsglaset upptäcka sjukdomar och förfalskningar samt vet att genom förbättrade fyrbåkar förebygga månget skeppsbrott. Forskningarna på elektricitetens och magnetismens områden hafva medelst kompassen räddat tusentals lif och en oberäknelig mängd egendom, medelst ljustrycket stält sig i mångfaldiga yrkens tjenst samt slutligen i den elektriska telegrafen förskaffat oss en kraft, som för all framtid skall leda de merkantila underhandlingarna och underhålla den politiska samfärdseln. Och inom hemmets verld — från den förbättrade kokspiseln ända till stereoskopet på salongsbordet — utgöra tillämpningarna af den högre fysiken sjelfva underlaget för vår beqvämlighet och trefnad.

Än talrikare äro kemiens tillämpningar. Tygers blekning, färgning och tryckning äro allesamman saker, hvilka lyckas eller misslyckas i den mån man rättar sig efter kemiens lagar eller ej. Vid smältning af koppar, tenn, zink, bly, silfver eller jern måste man låta sig ledas af kemiens föreskrifter. Sockerraffinering, gastillverkning, såpkokning och kruttillverkning äro alla delvis kemiska förrättningar; likaså glasblåsning och porslinstillverkning. Om i destillationskärlet vörten stannar vid alkoholjäsning eller öfvergår till sur jäsning, är detta en kemisk fråga, af hvilken förtjenst eller förlust beror. Om ett bryggeri drifves i stor skala, finner man det med sin uträkning förenligt att anställa ett kemiskt biträde äfven i detta yrke. I sjelfva verket fins det i våra dagar knappast en industrigren, på hvars område kemien ej i någon mån öfvar inflytande. Ja, i dessa tider påkallar ju sjelfva åkerbruket en dylik ledning för att med fördel skötas. Ana-

Digitized by Google

lyser af gödningsämnen och jordmåner, utrönande af deras olika lämplighet, bruket af gips eller andra ämnen att dermed binda ammonium, tillgodogörandet af koproliter, åstadkommandet af konstgjorda gödningsämnen — alla dessa kemiens välgerningar höfves det landtbrukaren att göra sig förtrogen med. Vare sig i tändstickan, i förbättrade afloppsledningar eller på fotografiens område, i konsten att baka bröd utan jäsämnen eller tillverka parfymer ur afskräde — öfverallt spåra vi kemien såsom inverkande på alla våra industrigrenar och inse alltså att kunskap häri anstår en hvar, som medelbart eller omedelbart befattar sig med industriel verksamhet.

Bland de konkreta vetenskaperna vända vi oss först till astronomien. På hennes grund har navigationskonsten uppspirat, hvilken möjliggjort den handel med främmande folkslag, hvilken ger uppehälle åt en stor del af vårt eget folk, på samma gång den förser oss med många nödvändighetsvaror och de flesta bland våra öfverflödsartiklar.

Geologien åter är en vetenskap, hvilken i rik mån bidrager till industrielt framåtskridande. I våra dagar, då jernmalmen blifvit en så stor källa till rikedom, då frågan om kolförrådens tillräcklighet väckt så stort intresse, då vi hafva bergsskolor och geologiska embetsverk, blir det knappast nödvändigt att utbreda sig öfver den sanningen, att studier af jordskorpan äro af vigt för vårt materiela välstånd.

Och vidare läran om lifvet — biologien — går ej äfven hon i grunden ut på de omständigheter, hvilka hafva afseende på den medelbara sjelfbevarelsen? Med hvad vi vanligen kalla manufakturer har hon i sjelfva verket föga att skaffa; men med den allra väsentligaste manufakturgrenen — födoämnenas beredning — är hon oskiljaktigt förenad. Då åkerbruksvetenskapen måste rätta sina metoder efter företeelserna inom växt- och djurverlden, så

Digitized by Google

följer häraf, att kännedomen om dessa företeelser utgör nämnda vetenskaps förnuftsenliga grundval. Åtskilliga biologiska sanningar hafva verkligen genom erfarenheten vunnit burskap och påverkat landtbrukarens förfaringssätt, medan man likväl ännu ej uppfattat dem såsom utgörande någon vetenskap — så t. ex., att vissa gödningsämnen lämpa sig för vissa växter; att vissa slag af gröda göra jorden olämplig för andra slag; att hästen ej kan stå ut med hårdt arbete, om man ger honom dålig föda; att den och den sjukdomen bland boskap eller får föranledes af de och de orsakerna. Dessa, tillika med den alldagliga kunskap landthushållaren genom erfarenhet vinner angående växters och djurs skötsel, utgöra hans förråd af biologiskt vetande, och på dettas rikhaltighet beror till stor del hans framgång. Och när dessa biologiska fakta — hur knappa, obestämda och ofullständiga de än äro — blifva honom till så väsentlig hjelp, då kan man föreställa sig hur stort deras värde skulle vara, om de blefve fastställda, bestämda och uttömmande. Ja, redan nu kunna vi spåra de välgerningar en förnuftig biologi bevisar honom. Den sanningen, att frambringandet af animal värme medför ämnesförlust samt att således förebyggande af värmeförlust gör ökad föda obehöflig — en rent teoretisk slutsats — utgör numera grunden för boskapens gödning: man finner sig kunna spara på foder, då man håller boskapen varm. Likaså med hänsyn till omvexling af födoämnen. Fysiologiska experiment hafva visat, ej blott att ombyte på föda verkar välgörande, utan att matsmältningen underlättas, då hvarje mål utgör en blandning af olika beståndsdelar. Den upptäckten att hjernfebern hos fåret, hvilken årligen förorsakat många tusendes död, uppkommer af en intestinalmasks tryckning på dess hjerna samt att, om detta djur uttages genom den del af hufvudskålen, hvilken under sjukdomen blifvit uppmjukad och utvisar djurets läge, så kommer sig vanligen fåret — detta är ytterligare en

Digitized by Google

upptäckt, för hvilken åkerbruksvetenskapen har biologien att tacka.

Men ännu en vetenskap hafva vi att märka såsom verkande omedelbart till industrielt framåtskridande, nemligen samhällskunskapen. De män, hvilka dag från dag taga reda på penningemarknadens ställning; studera de gällande priserna; öfverlägga om de antagliga utsigterna för säd, bomull, socker, ull, silke; öfverväga möjligheterna af krig eller fred och med ledning af allt detta inrätta sin köpmannaverksamhet — de studera samhällskunskap, om än på ett sömnaktigt sätt och handlande på grund af erfarenhet; men de äro dock forskare, som vinna priset eller gå miste om vinsten i samma mån de draga den rätta slutsatsen eller ej. Ej blott industriidkaren och köpmannen nödgas grunda sina företag på beräkningar öfver tillförsel och efterfrågan, beroende af talrika fakta, samt i tysthet erkänna åtskilliga allmänna grundsatser för samhällsmaskineriets gång, utan sjelfva återförsäljaren måste göra detsamma: hans framgång beror till ganska stor del på hans riktiga omdöme angående de blifvande partipriserna och den framtida afsättningens omfång. Uppenbarligen ligger det i hvars och ens stora intresse, hvilken tager del i ett samhälles invecklade handelsverksamhet, att förstå de lagar, enligt hvilka denna verksamhet skiftar.

För alla, hvilkas verksamhet går ut på att anskaffa, omsätta eller sprida något af det som bidrager till att göra lifvet angenämt, blir alltså insigt i en eller annan af vetenskapens grenar af väsentlig vigt. Enhvar, som omedelbart eller mera på afstånd befattar sig med något slags industriel verksamhet — och detta göra ej få — har på ett eller annat sätt att göra med tingens matematiska, fysiska och kemiska egenskaper, röner måhända direkt fördel af biologien och gör det med all säkerhet af sociologien. Om han lyckas väl eller icke i den medelbara sjelfbevarelsen vi benämna "att vinna sitt uppehälle", beror till

Digitized by Google

stor del på hans insigt i en eller flera bland dessa vetenskaper: måhända icke på rent *vetenskaplig* insigt, men dock *insigt,* fastän hvilande på erfarenhetsrön. Ty hvad vi kalla att lära ett yrke är i sjelfva verket att lära den vetenskap detta omfattar, fastän måhända icke under namn af vetenskap. Och derför är vetenskaplig förkunskap af stor vigt, både emedan den förbereder till allt detta och emedan den vetenskapliga insigten är den empiriska kunskapen oändligt öfverlägsen. Dessutom är vetenskaplig bildning af nöden för en hvar, ej blott på det han må kunna förstå *huru* och *hvarför* de ting och metoder så förhålla sig, hvilka närmast angå honom i hans egenskap af tillverkare eller försäljare, utan det befinnes ofta vara af stor vigt för honom att kunna fatta *huru* och *hvarför* med afseende på åtskilliga andra ting och deras förlopp. I denna de gemensamma företagens tid är nästan hvar och en, som står öfver dagsverkaren, såsom kapitalist intresserad i någon annan affär än sin egen och, om han nu har ett dylikt intresse, beror hans dermed sammanhängande vinst eller förlust på hans insigt i de vetenskaper, hvilka hafva att skaffa med detta företag. Här är t. ex. en grufva, på hvars upptagande många aktieegare ruinerat sig, emedan de ej hade reda på, att den innehöll ett visst fossil, som tillhör den äldre röda sandstenen, och att man under den aldrig finner kol. Talrika försök hafva gjorts att konstruera elektro-magnetiska maskiner i förhoppning att med dessa ersätta ångmaskinen; men hade de, som förlagt kapitalen, blott känt de allmänna lagarna för kraftens vexelförhållande och inbördes värde, skulle det stått bättre till med deras penningeaffärer. Dagligen lockas folk att lemna sitt bistånd till utförandet af uppfinningar, hvilkas oduglighet en blott nybörjare i vetenskapliga studier skulle kunna bevisa. Det fins knappast en fläck på jorden, der man ej vet berätta om rikedomar, som förspilts på ett eller annat omöjligt företag.

Digitized by Google

Och om förluster af brist på vetenskaplig insigt redan äro så vanliga och så stora, hur mycket större och vanligare skola de ej blifva för dem, som hädanefter sakna denna kunskap. Lika hastigt som de olika produktionssätten blifva mera vetenskapliga, hvilket förhållande konkurrensen oundvikligen skall medföra, och lika snabbt som gemensamma företag blifva allmännare, hvilket visserligen skall inträffa, lika snart skall äfven vetenskaplig bildning befinnas nödvändig för en hvar.

Hvad våra skolkurser snart sagdt helt och hållet utesluta, det finna vi alltså vara just hvad närmast angår våra sysselsättningar i lifvet. Vår industriverksamhet skulle nödgas upphöra, om det ej förhölle sig så, att man så godt sig göra låter inhemtade den dertill nödiga undervisningen, sedan ens uppfostran anses afslutad. Och funnes icke ett vetande, som slägte efter slägte samlades och på enskild väg meddelades, så skulle någon industri aldrig kunnat ega bestånd. Gåfves ingen annan undervisning än den, som inhemtas i våra offentliga skolor, då stode vårt land på samma ståndpunkt nu som under medeltidens dagar. Den ökade kännedom om lagarna för naturens företeelser, hvilken under en följd af tidsåldrar satt oss i stånd att kufva naturen för att tillfredsställa våra behof samt i våra dagar skänka arbetaren en komfort, som för några århundraden tillbaka ej konungar kunde köpa sig — den beror näppeligen i någon mån på den undervisning, som i skolorna meddelas vår ungdom. Den lifskunskap, hvarigenom ett folk växer till något stort och hvilken numera utgör underlaget för hela vår tillvaro, den är en sådan, som man inhemtat hvar man kunnat, medan de till undervisningens handhafvande utsedda från sina katedrar frammumlat föga annat än döda formler.

3. Vi öfvergå nu till den tredje stora afdelningen af mensklig verksamhet — en, till hvilken alls inga slags

Digitized by Google

förberedelser träffas. Om genom någon besynnerlig ödets nyck en efterverld af oss ej skulle finna något annat spår än en hög af våra skolböcker eller några mogenhetsbetyg, kunna vi måhända föreställa oss hur brydd en fornforskare i nämnda verld skulle känna sig, då han i dem ej funne något tecken till att egarna deraf kunde antagas en gång få föräldrapligter att fylla. Vi tycka oss höra honom draga följande slutsats: "Detta måtte hafva varit planen för dem som afgifvit celibatlöfte. Jag spårar häri en utsökt beredelse till många ting, särskildt att läsa utdöda och samtida folkslags böcker (hvaraf i sjelfva verket tydligen framgår, att dessa folk egde föga värderikt i läsväg på sitt eget språk); men jag finner alls intet afseende fäst vid barnauppfostran. De kunna ej hafva varit nog orimliga att försumma all beredelse till detta vårt ansvarsfullaste kall. Påtagligen utgjorde detta alltså skolkursen för en bland deras munkordnar."

Allvarsamt taladt, *är* det ej förvånande, att fastän på barnens behandling deras lif eller död, deras sedliga välfärd eller fall beror, likväl icke ett tecken till undervisning meddelas om barnauppfostran åt dem, hvilka förr eller senare måhända blifva föräldrar? Är det ej vidunderligt, att ett nytt slägtes öde skall lemnas åt den tanklösa vanans, nyckens eller inbillningens slump i förening med okunniga sköterskors förslag och mormödrars fördomsfulla råd? Om en köpman började sin affär utan någon kunskap i räknekonst och bokföring, skulle man skrika om hans dårskap och vänta sig sorgliga följder. Eller om någon utan att hafva studerat anatomi gåfve sig ut för kirurg, skulle vi förvåna oss öfver hans djerfhet och beklaga hans patienter. Men att föräldrar börja sitt svåra åliggande att uppfostra barn utan att någonsin hafva egnat en tanke åt de fysiska, moraliska eller intellektuela grundsatser härför, hvilka borde tjena dem till ledning — detta

Digitized by Google

uppväcker hvarken förvåning öfver dem som så göra eller medlidande med dem som blifva offren.

Till de tio tusental, hvilka sätta lifvet till, lägg de hundra tusental, som släpa sig fram med en svag konstitution, och de millioner, hvilka växa upp med svagare kroppsbeskaffenhet än de kunde haft, och detta skall gifva ett ungefärligt begrepp om den förbannelse, som drages öfver barnen af om lifvets lagar okunniga föräldrar. Betänk blott ett ögonblick, huru den lefnadsordning barnet underkastas stundligen öfvar ett skadligt eller fördelaktigt inflytande för hela lifvet, samt att det gifves tjugu orätta behandlingssätt mot ett rätt, och detta skall gifva ett begrepp om de oerhördt menliga följder hvilka snart sagdt öfverallt framkallas genom detta allmänt gängse, tanklösa tillfällighetssystem. Man bestämmer sig för att en gosse skall gå klädd i något slags modern kort drägt samt att få springa och leka med rödfrusna ben och armar. Detta beslut inverkar på hela hans framtida tillvaro, antingen i form af sjukdom, afstannad tillväxt, bristande själskraft eller en mindre kraftig mogenhetsålder än sig borde samt deraf följande hinder för framgång och lycka. Eller man dömer måhända barnen till en enformig matordning eller en diet, som ej är närande? Deras kroppskrafter och deras duglighet som män eller qvinnor skola oundvikligen omsider visa sig häraf mer eller mindre hafva lidit. Förbjuder man dem måhända bullersamma lekar eller kläder dem så illa, att de ej tåla hvad väder som helst, utan måste hållas inne vid kylig väderlek? De skola då med all säkerhet ej vinna det mått af helsa och styrka de i annat fall skulle kunnat uppnå. När söner och döttrar växa upp sjukliga och svaga, anse föräldrarna detta vanligen som en olycka — en hemsökelse af försynen. Alldenstund de tänka på det gängse kaotiska sättet, föreställa de sig, att detta onda uppkommer utan orsak eller ock att orsakerna dertill äro öfvernaturliga. Nej, så är det visst

Digitized by Google

icke. I några fall äro anledningarna tvifvelsutan ärfda; men i de flesta utgöra dåraktiga anordningar orsaken. I allmänhet äro föräldrarna sjelfva ansvariga för all denna smärta, denna sjuklighet, denna förstämdhet, detta elände. De hafva åtagit sig att stundligen föra uppsigt öfver sina barns lif; i grym sorglöshet hafva de försummat lära något om dessa lifvets processer, på hvilka de oupphörligen genom sina befallningar eller förbud inverka; under ytterlig okunnighet om fysiologiens enklaste lagar hafva de år efter år undergräft sina barns helsa och sålunda framkallat sjukdom och död, ej blott öfver dem sjelfva utan ock öfver deras efterkommande.

Lika stora visa sig okunnigheten och den deraf följande skadan, då vi vända blicken från den fysiska till den moraliska uppfostran. Se på den unga modern och hennes lagstiftning i barnkammaren! Det är ej många år sedan hon sjelf gick i skola, der man belastade hennes minne med ord och namn och data, under det hennes tankeförmåga knappast i minsta mån öfvades; der intet enda begrepp meddelades henne angående de olika behandlingssätten af barndomens gryende anlag, och der de lagar, under hvilka hon lydde, ej i ringaste mån satte henne i stånd att uttänka några sina egna metoder. De mellanliggande åren har hon egnat åt musik, fantasiarbeten, romanläsning och förströelser: ingen tanke har ännu egnats åt moderns ansvarsfulla kall, och knappast någon af den gedigna intellektuela odling ifrågakommit, hvilken kunnat utgöra ett slags beredelse till detta ansvar. Och tänk nu på henne, då hon fått en i utveckling stadd menniskosjäl anförtrodd i sin vård, se hur djupt okunnig hon är om de företeelser hon har att befatta sig med; hur hon påtagit sig ett åliggande, hvilket äfven med tillhjelp af den grundligaste kunskap endast ofullkomligt kan utföras. Hon vet ingenting om sinnesrörelsernas natur, om deras utvecklingsföljd, deras yttringar eller hvar deras rättmätiga uppträdande slutar och

Digitized by Google

missbruket af dem inträder. Hon har den föreställningen, att vissa känslor äro uteslutande dåliga — det som ej är sant om någon bland dem — och att åter andra, hur långt de än må gå, äro goda, hvilket lika litet är sant. Och okunnig som hon är om sammansättningen af den byggnad hon har att göra med, blir hon lika okunnig om de verkningar den ena eller andra behandlingen framkallar. Hur skulle väl de sorgliga följder kunna undvikas, hvilka vi ständigt se bevis på? Alldenstund hon saknar kunskap om själslifvets företeelser med deras orsaker och verkningar, medför hennes inblandning ofta större skada än afgjord likgiltighet skulle kunnat göra. För det ena och det andra tilltaget, hvilket för barnet är helt naturligt och välgörande, lägger hon ständigt hinder i vägen och förringar sålunda barnets lycka och fördel, skadar dess lynne jemte sitt eget samt aflägsnar barnet ifrån sig. Saker, hvilka hon anser lämpligt att uppmuntra till, får hon verkställda medelst hotelser och mutor eller genom att väcka begär efter beröm, men tager föga den inre bevekelsegrunden i skärskådande, så länge det yttre uppförandet blott är fogligt, och utvecklar på detta sätt skrymteri och fruktan och sjelfviskhet i stället för goda känslor. Under det hon fordrar sanningskärlek, gifver hon oupphörligen ett föredöme af osanning, då hon hotar med bestraffningar, hvilka aldrig sättas i verket. Medan hon påbjuder sjelfbeherskning, hemsöker hon stundligen sina små med onda bannor, af hvilka de ej gjort sig förtjenta. Hon har ej det ringaste begrepp om att i barnkammaren, lika väl som i verlden i allmänhet, den tuktan allena är verkligt helsosam, hvilken låter hvarje handling — den må vara god eller dålig — efterföljas af sina naturliga resultat d. v. s. de angenäma eller smärtsamma följder, hvilka enligt sakens natur ett dylikt beteende medför. Då hon sålunda står utan teoretisk ledning samt är ur stånd att finna någon genom att spåra de själslifvets företeelser, som pågå hos hennes barn, blir hennes styrelse oöfverlagd,

Digitized by Google

ombytlig, skadlig och skulle i sjelfva verket förderfva det hela, om ej en öfvervägande sträfvan hos det i utveckling stadda sinnet att nå slägtets högsta sedliga ståndpunkt vanligen förtoge alla obetydligare inflytanden.

Och vidare förståndsodlingen — vanskötes ej den på liknande sätt? Förutsatt, att företeelserna inom förståndets verld rätta sig efter vissa lagar; förutsatt, att förståndsutvecklingen hos barnet äfven rättar sig efter lagar, så följer häraf med nödvändighet, att uppfostran ej kan rätt ledas utan kännedom om dessa lagar. Att föreställa sig, att man rätt skulle kunna ordna detta förlopp af begreppens bildande och samlande utan att förstå förloppets beskaffenhet, är orimligt. Hur vidt skild måste i sådant fall den gängse undervisningen stå från undervisningen sådan den borde vara, när knappast några föräldrar och endast få lärare veta något om psykologiens fordringar! Som man kan vänta sig, är det gängse systemet sorgligt felaktigt så väl till beskaffenhet som utförande. Medan man undanhåller de riktiga fakta, meddelas de oriktiga eftertryckligt, och detta på orätt sätt och i orätt ordning. Under inflytande af det gängse, inskränkta begrepp om uppfostran, att hon skulle bestå i en blott boklig kunskap, sätta föräldrar alltför tidigt böcker i händerna på sina små till deras stora skada. Icke erkännande sanningen af att böcker ej hafva annan uppgift än att utöfva en biträdande verksamhet, att de i brist på omedelbara sätt utgöra ett medelbart sätt att förvärfva kunskaper eller ett sätt att med andras ögon se hvad vi ej sjelfva kunna upptäcka — visa lärare en ifver att meddela fakta i andra hand i stället för att gifva dem i första. Icke inseende det ofantliga värdet i den af sig sjelf kommande uppfostran, hvilken eger rum under de tidiga åren; icke inseende att ett barns rastlösa iakttagelseförmåga — i stället för att lemnas utan afseende eller hämmas — flitigt bör understödjas och göras så noggrann och fullständig som möjligt, envisas de med att sysselsätta

Digitized by Google

dess ögon och tankar med saker, hvilka för tillfället äro obegripliga och motbjudande. Besatta af en vidskepelse, som dyrkar kunskapens symbol i stället för kunskapen sjelf, märka de icke, att ej förr än kännedomen om föremålen och förrättningarna i hemmet, på gatan och på fälten blifvit någorlunda uttömd, är det tid att göra barnet bekant med de nya kunskapskällor böcker erbjuda, och detta ej blott emedan oförmedlad kunskap är af mycket högre värde än förmedlad, utan äfven emedan endast i förhållande till föregående erfarenhet de i böcker befintliga orden rätt kunna tolkas till begrepp. Märk ytterligare, att denna alltför tidigt började, konstlade undervisning fullföljes med ganska ringa hänsyn till lagarna för andlig utveckling. Det intellektuela framåtskridandet måste nödvändigtvis försiggå i riktning från det konkreta till det abstrakta. Men utan afseende härpå börjar man helt tidigt högeligen abstrakta studier, hvilka borde förekomma ganska sent, t. ex. grammatik. Politisk geografi, som för barnet blir en död och likgiltig kunskap och borde utgöra ett bihang till studierna i samhällslära, börjas i god tid, medan fysisk geografi, hvilken för barnet är begriplig och jemförelsevis tilldragande, till stor del försummas. Nästan hvarje förekommande ämne införes i onaturlig ordning: definitioner och regler och grundsatser intaga främsta rummet i stället för att enligt naturens ordning utvecklas genom studiet af särskilda fall. Och så — beherskande det hela — står det förderfliga utanläsningssystemet med sitt uppoffrande af andan för bokstafven. Hvad blir följden? Tack vare en i de tidigare åren motarbetad och derigenom onaturligt förslöad iakttagelseförmåga samt en påtvingad sysselsättning med böcker; tack vare den sinnesförvirring, som blir följden af att inplugga ämnen, innan de kunna uppfattas, samt af att inom hvart och ett bland dem meddela de allmänna begreppen före de fakta, hvilkas förallmänligande de utgöra; tack vare, att man låtit lärjungen endast helt passivt upptaga

Digitized by Google

andras idéer och icke på minsta vis ledt honom till frågande sjelfverksamhet eller till att lära sig sjelf, och tack vare själsförmögenheternas öfveransträngning — fins det ganska få sinnen, hvilka blifva så kraftiga de borde vara. Då man en gång bestått sina examina, läggas böckerna å sido; enär större delen af hvad man inhemtat saknar sammanhang, faller det snart ur minnet; det som återstår blir till största delen en död kunskap, då konsten att använda vetandet ej blifvit odlad; och man eger blott ringa förmåga att skarpt iakttaga eller sjelfständigt tänka. Till allt detta kommer, att, medan en stor del af den kunskap som inhemtats är af jemförelsevis ringa värde, man förbiser en oerhörd mängd vetande af öfverlägsen betydelse.

Således finna vi bestående fakta vara just sådana, som vi af deras orsaker skulle kunnat vänta oss. Barnens uppfostran — i fysiskt, moraliskt och intellektuelt afseende — är förfärande bristfällig. Och till stor del är detta förhållandet, emedan föräldrar sakna den kunskap, medelst hvilken allena denna uppfostran rätt kan ledas. Hvad skall man vänta sig, när menniskor inlåta sig på en bland de mest invecklade uppgifter utan att knappast hafva egnat en tanke åt de grundsatser, på hvilka hennes lösning beror? Till att göra skor eller bygga ett hus, till att föra fartyg eller ett lokomotiv anses en viss lärotid af nöden. Är då utvecklingen af en mensklig varelses kropp och själ jemförelsevis en så enkel sak, att hvem som helst kan öfvervaka och ordna den utan något slags förberedelse dertill? Om ej så är — om detta förlopp, på ett undantag när, är mer inveckladt än något annat i naturen och om uppgiften att understödja det är af särdeles stor svårighet — är det då ej en galenskap att icke vidtaga några förberedelser till en dylik uppgift? Bättre vore att uppoffra talanger än att försumma denna särdeles väsentliga undervisning. Då en fader, som handlat på falska grunder, antagna utan undersökning, har vändt sina söner ifrån sig; genom sitt hårda

Digitized by Google

behandlingssätt drifvit dem till uppstudsighet; förderfvat dem och gjort sig sjelf olycklig — då skulle han kunna betänka, att det varit bättre, om han idkat etologiska studier, äfven om han för deras skull nödgats uppoffra all kännedom om Eschylus. Då en moder begråter sin förstfödde, hvilken dukat under för skarlakansfeberns följder; då måhända den uppriktige läkaren bekräftat hennes misstanke, att hennes barn skulle hafva kommit sig, om systemet ej varit försvagadt af öfveransträngande studier; då hon känner sig förkrossad under smärtan af sorg och samvetsagg i förening — då skänker det henne föga tröst att kunna läsa Dante på originalspråket.

Således finna vi, hurusom, för att kunna ordna den tredje stora afdelningen af mensklig verksamhet, kunskap om lifvets lagar är det ena nödvändiga. Någon kännedom om fysiologiens förnämsta grundsatser samt om psykologiens hufvudsanningar är oundgänglig för att rätt kunna uppfostra barn. Vi tvifla ej på, att mången skall le åt detta påstående. Att föräldrar i allmänhet skulle anses behöfva förvärfva kunskap i så svårfattliga ämnen skall tyckas orimligt. Och om vi föresloge, att en grundlig kunskap i dessa ämnen borde inhemtas af alla föräldrar, då blefve verkligen orimligheten påfallande nog. Men det göra vi icke. De allmänna grunderna endast, tillika med sådana belysande exempel, som kunde behöfvas att förklara dem, vore tillräckligt. Och dessa kunde lätt inläras — om ej rent vetenskapligt så i form af lärosatser. Hur som helst föreligga här följande orygglige fakta: att barnens utveckling till kropp och själ följer vissa lagar; att, så vida föräldrar alls ej åtlyda dessa lagar, följer döden oundvikligen; att, så vida de icke i omfattande mån åtlydas, följa nödvändigtvis allvarsamma brister till kropp och själ samt att, endast när de fullständigt åtlydas, kan en fullkomlig mogenhetsålder uppnås. Döm då, huruvida ej alla, som en dag

Digitized by Google

kunna blifva föräldrar, med en viss ifver borde sträfva att lära känna dessa lagar.

4. Låt oss nu från föräldrarnas pligter öfvergå till medborgarens. Vi hafva här att framställa den frågan: "hvilket slags kunskap gör en skicklig att uppfylla dessa åligganden?" Man kan ej påstå, att nödvändigheten af att ega en dylik kunskap helt och hållet förbises, ty våra skolkurser omfatta vissa ämnen, hvilka åtminstone till namnet befatta sig med politiska och samhälleliga skyldigheter. Bland dessa är det enda som intager någon framstående plats — historia.

Men, som redan blifvit antydt, är den undervisning, hvilken under denna benämning vanligen meddelas, i det närmaste värdelös såsom ledning för nämnda ändamål. Knappast något bland de fakta, hvilka omnämnas i våra läroböcker, och ganska få bland dem, som utförligare, till fullvuxnas tjenst skrifna arbeten innehålla, belysa de rätta grunderna för det politiska handlingssättet. Lefnadsteckningar öfver de styrande (och våra barn lära föga annat) kasta näppeligen något ljus öfver läran om samhället. Att göra sig förtrogen med hofintriger, stämplingar, troninkräktningar o. d. samt med alla dit hörande personligheter, bidrager ganska litet att förklara orsakerna till folkens framåtskridande. Vi läsa om någon tvist angående makten, att den ledde till ett ordnadt slag, att generalerna och deras underbefäl hette så och så, att å hvardera sidan uppställdes så många tusen man infanteri eller kavalleri och så stort artilleri, att de ordnade sin krigsstyrka på det eller det sättet, att de manövrerade, anföllo och drogo sig tillbaka på det ena eller andra sättet, att vid en tid på dagen vissa olyckor drabbade och vid en annan vissa fördelar vunnos, att vid en särskild trupprörelse någon bland befälet stupade, under det vid en annan ett visst regemente förlorade hvar tionde man, att efter stridens alla vexlingar segern vanns af den

Digitized by Google

ena eller andra hären, samt att så många å hvardera sidan föllo eller sårades, och så många blefvo till fånga tagna af segervinnarna. Och säg nu — hvilken bland den massa omständigheter som utgöra berättelsen hjelper dig väl att bestämma ditt handlingssätt i egenskap af medborgare? Till och med under förutsättning att du flitigt läser, icke blott "verldens femton afgörande drabbningar" * utan dessutom redogörelser för alla andra slag historien omnämner, hur mycket visligare skulle väl din röst utfalla vid nästa val? "Men dessa äro fakta — intressanta fakta", säger du. Tvifvelsutan äro de fakta (åtminstone de, som ej i sin helhet eller delvis äro uppdiktade), och för många utgöra de måhända intressanta fakta. Men detta innebär på intet sätt, att de också äro värderika. En efterapad eller sjuklig mening förlånar ofta skenbart värde åt ting, hvilka knappast ega något sådant. Den, som vurmar för tulpaner t. ex., vill ej göra sig af med en utsökt lök för dess vigt i guld. En annan håller en ful, spräckt, gammal porslinspjes för den afundsvärdaste bland sina egodelar. Och det fins de, som betala ett högt pris för reliker efter namnkunniga mördare. Skall någon vilja påstå, att en dylik smak utgör någon värdemätare på de ting, hvilka tillfredsställa densamma? Om icke, så måste det medgifvas, att den förkärlek man hyser för vissa slags historiska fakta icke utgör något bevis för dessas värde, samt att vi böra pröfva värdet af dessa liksom af andra fakta genom att fråga till hvad ändamål de äro användbara. Om någon berättade dig, att grannens katt i går fick ungar, så skulle du kalla denna upplysning värdelös. Oaktadt det är ett faktum, skulle du kalla detta faktum ytterligt gagnlöst — ett faktum, som på intet sätt förmådde öfva något inflytande på ditt handlingssätt i lifvet — ett faktum, som ej skulle hjelpa dig att föra ett fullkomligt lif. Nåväl, pröfva nu på samma

* En af Englands ungdom mycket läst bok. Öfvers. anm.

Digitized by Google

sätt den stora mängden af historiska fakta, och samma resultat skall visa sig. De äro sådana, af hvilka man ej kan draga några slutföljder — hvilka ej ingå som lefvande delar i det hela och derför blifva af ingen nytta, då grundsatser för handlingssättet skola uppställas, och häri består väl den egentliga fördelen af fakta. Läs dem, om du så vill, för nöjes skull; men smickra dig ej med, att de äro lärorika.

Det som utgör historia, rätteligen taladt, är till stor del uteslutet ur de verk som behandla detta ämne. Först på allra senaste tider hafva historieskrifvare börjat till någon ansenligare grad meddela oss en sant värderik undervisning. Likasom i forna tider konungen var allt och folket intet, likaså intaga i äldre historiska verk konungarnas förehafvanden hela taflan, till hvilken folkens lif ej utgör annat än en dunkel bakgrund. Först helt nyligen, då folkens välfärd snarare än de styrandes börjar blifva den förherskande tanken, begynna historieskrifvare sysselsätta sig med det samhälleliga framåtskridandets företeelser. Hvad egentligen är af vigt för oss att känna är samhällets naturalhistoria. Vi behöfva alla de fakta, hvilka lära oss förstå, hur ett folk tillväxt och organiserat sig. Till dessa få vi naturligtvis räkna en redogörelse för dess styrelse, med så litet tal som möjligt om de män hvilka skött den och så mycket som möjligt om dess sammansättning, grundsatser, förfaringssätt, fördomar och fel, och denna redogörelse bör ej allenast omfatta centralstyrelsens beskaffenhet och handlingar, utan äfven de ortliga styrelsernas ända in i deras minsta förgreningar. Låt oss äfven få en härmed hand i hand gående beskrifning på den kyrkliga styrelsen — dess sammansättning, dess skick, dess makt, dess förhållande till staten, och jemte detta på kyrkobruken, troslära och de religiösa begreppen — ej blott dem man till namnet hyser, utan dem man verkligen tror på och handlar efter. Låt oss på samma gång få kännedom om

Digitized by Google

det tryck, den ena klassen utöfvar på den andra, så till vida som detta gifver sig till känna genom iakttagande af vissa bruk inom samhället — i titlar, helsnings- eller tilltalssätt. Låt oss vidare veta hvilka alla öfriga bruk voro, som ordnade folkets lif utom och inom hus, deri inbegripet sådana, som hade afseende på könens förhållande till hvarandra samt föräldrarnas till barnen. Gängse vidskepelser, allt ifrån vigtigare myter, ända till i allmänna lifvet brukliga trollmedel, borde påpekas. Dernäst skulle följa en skildring af industriens verld, som visade i hvilken mån man hyllade arbetets fördelning, hur yrkena voro ordnade, om efter kaster, skrån eller på annat sätt, hvilket förhållande egde rum mellan arbetsgifvare och arbetare, hvilka de medel voro hvarigenom lifsförnödenheter omsattes, hvilka medel till samfärdsel man hade samt hvad slags gångbart mynt man begagnade. Och jemte allt detta skulle man gifva en redogörelse för den industriela verksamheten från teknisk synpunkt, angifva de brukliga tillverkningssätten samt industrialstrens beskaffenhet. Vidare skulle folkets intellektuela tillstånd på olika ståndpunkter skildras, ej blott med hänsyn till uppfostrans art och omfång, utan med afseende på inom vetenskapen gjorda framsteg samt det gängse åskådningssättet. Man skulle skildra den estetiska odlingens ståndpunkt, sådan den gaf sig till känna i byggnads-, bildhuggar- och målarkonst, i drägt, musik, skaldekonst och dikt. Ej heller skulle man förgäta en teckning af folkets dagliga lif — deras föda, deras hem och deras förströelser. Och slutligen — för att sammanfatta det hela — skulle man gifva en framställning af sederna bland alla klasser — i lära och lefverne — så till vida som dessa funno sitt uttryck i deras lagar, vanor, ordspråk och bedrifter. Dessa fakta, meddelade i all den korthet, som tydlighet och noggrannhet medgåfve, skulle så grupperas och anordnas, att de kunde fattas i sin helhet och tagas i betraktande såsom utgörande inbördes beroende delar af ett enda stort helt.

Digitized by Google

Syftet borde vara att så framställa dem, att man lätt kunde fatta sammanhanget dem emellan, i afsigt att lära hvilka företeelser inom samhället, som förekomma i bredd med vissa andra. Och sedan skulle de motsvariga skildringarna af på hvarandra följande tidsåldrar så inrättas, att de visade hur hvarje troslära, inrättning, bruk och anordning småningom förändrat sig samt huru sammanhanget mellan föregående samhällsskick och inrättningar utvecklade sig till ett sammanhang mellan kommande dylika. Sådan allena är det slags undervisning om förgångna tider, hvilken kan blifva medborgaren till nytta med hänsyn till inflytandet på hans handlingssätt. Den enda historiska kunskap, hvilken eger praktiskt värde, är hvad vi skulle vilja kalla en "beskrifvande samhällslära". Och det högsta åliggande historieskrifvaren kan fullgöra är att så förtälja folkens lif, att han gifver anledning till en jemförande samhällslära samt till ett häraf följande utstakande af de lagar, hvilka företeelserna inom samhällena ytterst lyda.

Men märk nu att, äfven under förutsättning, att ett tillräckligt stort förråd af denna i sanning värderika historiska kunskap blifvit inhemtad, så visar det sig utan nyckeln dertill af jemförelsevis ringa nytta. Och denna nyckel är att finna endast i vetenskapen. Utan en allmännare tillämpning af biologien och psykologien blir en förnuftig tolkning af samhällets företeelser omöjlig. Endast i samma mån som menniskor draga vissa enkla, på erfarenheten grundade slutsatser angående den menskliga naturen, äro de i stånd att fatta de enklaste fakta inom samhällslifvet, såsom t. ex. förhållandet mellan tillförsel och efterfrågan. Och om man icke kan begripa samhällslärans allra enklaste sanningar, förr än någon kännedom vunnits om hur menniskor vanligen under gifna omständigheter tänka, känna och handla, då är påtagligt, att man icke kan tänka sig vinna något, som skulle likna en omfattande sociologisk insigt, annat än medelst behörig kännedom om menniskan

Digitized by Google

med alla hennes kroppsliga och andliga förmögenheter. Betrakta saken i nedanstående sammandrag, och denna slutföljd blir sjelfklar: samhället består af individer; allt som inom samhället sker utföres genom samverkan af individer, och derför kan man ensamt i individuela handlingar finna lösningen af företeelserna inom samhället. Men den enskildes handlingar bero på lagarna för hans natur, och hans handlingar kan man ej förstå förr än man fattat dessa lagar. De visa sig emellertid, inskränkta till sina enklaste uttryck, vara korollarier af lagarna för kropp och själ i allmänhet. Häraf följer, att biologien och psykologien blifva oundgängliga för att kunna tolka sociologien. Eller, för att framställa samma slutsatser på ett ännu enklare sätt: alla företeelser inom samhället äro företeelser ur lifvet; de äro de mest invecklade uppenbarelser af lif; de måste rätta sig efter lifvets lagar och kunna endast fattas när man förstår dessa lagar. Således äro vi med afseende på ordnandet af denna fjerde afdelning för mensklig verksamhet likasom förut beroende af vetenskapen. Af den kunskap, hvilken i gängse undervisningskurser meddelas, tjenar en ganska ringa del menniskan till ledning med hänsyn till hennes uppförande såsom medborgare. Blott en obetydlig del af den historia hon läser eger praktiskt värde, och af denna obetydliga del är hon ej beredd att rätt begagna sig. Hon saknar ej allenast råämnet till, utan sjelfva begreppet om en beskrifvande samhällslära, och hon saknar dessutom de organiska vetenskapernas allmänna begrepp, förutan hvilka sjelfva den beskrifvande samhällsläran kan blifva henne till blott föga hjelp.

5. Och nu komma vi till den återstående afdelning i det menskliga lifvet, hvilken innefattar de vederqvickelser och nöjen, som upptaga lediga stunder. Efter att hafva tagit i betraktande, hvilken uppfostran bäst bereder till sjelfbevarelse; till att vinna sin bergning; till att uppfylla

Digitized by Google

föräldrapligterna samt till ordnande af ett rätt handlingssätt i samhälleligt och politiskt afseende, hafva vi nu att taga i öfvervägande, hvilken uppfostran gör en bäst passande till de olikartade ändamål, som i dessa ej äro inbegripna — till att njuta af naturen, literaturen och de sköna konsterna under alla former. Då vi låtit dessa intaga sin plats *efter* de omständigheter, hvilka öfva ett mer väsentligt inflytande på mensklig välfärd, samt, så som nu blifvit gjordt, pröfvat allt enligt dess verkliga värde — skall man måhända deraf draga den slutsatsen, att vi äro böjda för att ringakta dessa mindre vigtiga omständigheter. Större misstag kunde man emellertid knappast göra. Vi akta så högt som någon den estetiska odlingen och de nöjen hon medför. Funnes ingen målar- och bildhuggarkonst, ingen musik, skaldekonst eller de känslor, som naturens mångahanda skönhet väcker, då skulle lifvet dermed förlora hälften af sitt behag. Långt ifrån att anse odlingen och tillfredsställandet af smaken i detta afseende för ovigtig, tro vi tvärt om, att de i kommande tider skola upptaga en vida större del af det menskliga lifvet än nu är fallet. Då naturens krafter till fullo blifvit underkufvade och bragta att gagna menskligheten; då alla produktionssätt bragts till sin fullkomlighet; då man lärt att på bästa möjliga sätt inbespara arbete; då uppfostran blifvit så ordnad, att en beredelse till de väsentligare slagen af verksamhet på jemförelsevis kort tid kan åstadkommas — och då i följd af allt detta en ansenlig tillökning i besparad tid uppkommer — då skall det sköna inom konstens så väl som naturens verld med rätta intaga en betydande plats i allas sinnen.

Men det är *en* sak att skänka sitt bifall åt den estetiska odlingen, såsom i hög grad bidragande till mensklig lycka, och en *annan* att medgifva henne vara en väsentlig fordran för denna lycka. Hur vigtig hon än må vara, måste hon dock lemna företrädet åt de slag af odling,

Digitized by Google

hvilka öfva omedelbart inflytande på våra dagliga pligter. Som förut är antydt, äro literatur och skön konst beroende af de slags verksamhet, hvilka möjliggöra enskildt och samhälleligt lif, och tydligt är, att det som möjliggöres måste lemna rum för det som möjliggör. Blomsterälskaren odlar plantan för blommans skull samt anser roten och bladen af värde hufvudsakligen emedan de tjena till att frambringa blomman. Men under det blomman utgör den yttersta produkt, hvilken allt annat underordnar sig, har blomstervännen lärt sig inse, att roten och bladen i sjelfva verket äro af större betydenhet, emedan på dem blommans utveckling beror. Han egnar all möjlig omsorg åt att uppdraga en frisk planta och vet, att det skulle vara en dårskap, om han i sin ifver att erhålla blomman försummade sjelfva plantan. Så äfven i föreliggande fall. Byggnads-, bildhuggar- och målarkonst, tonkonst och skaldekonst kunna i sanning kallas det civiliserade lifvets blomma. Men äfven under förutsättning att de vore af så öfverlägset värde, att det civiliserade lif, ur hvilket de uppspira, måste underordna sig dem (hvilket man dock näppeligen kan påstå), skall man likväl medgifva, att åstadkommandet af ett sundt civiliseradt lif eger den högsta betydenheten, samt att den bildning, som bidrager dertill, måste intaga främsta rummet.

Och här framträder på det tydligaste felet i vårt uppfostringssystem. Det försummar plantan för blommans skull. Under sitt ifrande för grannlåt, förgäter det hufvudsaken. Medan det icke meddelar någon kunskap som leder till sjelfbevarelse; medan det af den kunskap, som underlättar vinnandet af uppehälle, blott meddelar begynnelsegrunderna och lemnar större delen åt individen att få tag i hur som helst sedermera under lifvet; medan det icke vidtager de ringaste anstalter med afseende på uppfyllandet af föräldrars åligganden, och medan det till medborgarens pligter ej förbereder annorlunda än genom att med-

Digitized by Google

dela en massa fakta, bland hvilka de flesta äro ändamålslösa och de öfriga utan någon nyckel — så meddelar det med ifver hvad helst som medför större förfining, yttre glans och ära. Ehuru vi fullkomligt medgifva, att en omfattande kännedom af de moderna språken är en värderik talang, hvilken medelst läsning, samtal och resor bidrager till att gifva en viss fulländning, så följer på intet vis deraf, att detta resultat bör vinnas på bekostnad af den för lifvet vigtiga kunskap, hvilken för detsamma uppoffras. Under förutsättning af den sanningen, att en klassisk bildning medverkar till en prydlig och korrekt stil, kan det likväl icke påstås, att prydlighet och riktighet i stilen skulle vara jemförliga med noggrann kännedom om de grundsatser, hvilka borde tjena till rättesnöre vid barnens uppfostran. Medgifvet att smaken måhända förädlas genom läsning af de skaldestycken, som skrifvits på nu utdöda språk, så kan man likväl häraf ej draga den slutsatsen, att en dylik smakförädling skulle vara jemngod i värde med kännedomen om helsans lagar. Talanger, skön konst, vitterhet och allt det som utgör civilisationens blomma, som man säger, bör helt och hållet underordnas den undervisning och den uppfostran, på hvilka all civilisation hvilar. *Likasom de upptaga de lediga stunderna i lifvet, likaså böra de upptaga de lediga stunderna af uppfostrans tid.*

Då vi således inse estetikens rätta ställning samt hålla före, att, fastän odling i detta afseende bör ingå i uppfostran från början, hon der likväl endast får utöfva en underhjelpande verksamhet, så hafva vi nu att fråga hvilken kunskap mest gagnar detta ändamål eller bäst gör en lämplig till denna sista verksamhetskrets. På denna fråga blir svaret fortfarande det samma som hittills. Hur oväntadt ett dylikt påstående än må vara, är det icke dess mindre sant, att den högsta konst af hvarje art grundar sig på vetenskap, att vetenskapen förutan man hvarken

Digitized by Google

kan tänka sig något fullkomligt konstalster eller ett fullt uppskattande af konsten. Vetenskaplig bildning — i detta ords gängse, inskränkta bemärkelse — hafva måhända åtskilliga konstnärer af högt anseende icke egt; men med den skarpa iakttagelseförmåga, som utmärker sådana konstnärer, hafva de alltid samlat ett förråd af de på erfarenheten grundade allmänna begrepp, hvaraf all vetenskap på sin lägsta ståndpunkt består, och de hafva dock mången gång vida understigit fullkomligheten, till en del just derför att deras allmänna begrepp varit få och felaktiga. Att vetenskapen nödvändigtvis utgör underlaget för de sköna konsterna blifver *a priori* tydligt, då vi erinra oss, att alla konstalster mer eller mindre framställa objektiva eller subjektiva företeelser, att de kunna anses goda endast i den mån de rätta sig efter lagarna för dessa företeelser samt att, innan de så kunna göra, konstnären måste veta hvilka dessa lagar äro. Att denna slutsats öfverensstämmer med erfarenheten skola vi strax inse.

Den yngling, som vill egna sig åt bildhuggarkonsten, har att göra sig hemmastadd med benens och musklernas fördelning i menniskokroppen, de sätt hvarpå de äro fästa samt deras rörelser. Detta utgör en del af vetenskapen, och det har befunnits nödvändigt meddela den för att undvika de flerfaldiga misstag som begås af konstnärer, hvilka icke äro i besittning deraf. Kännedom om mekaniska lagar erfordras äfven, och då en dylik kunskap vanligen icke eges, göras ofta allvarsamma misstag inom mekanikens område. Låt oss taga ett exempel. För att en figur skall kunna stå stadigt, måste den lodräta linie som drages genom tyngdpunkten — eller den s. k. "riktningslinien" — falla inom figurens basis, och häraf följer, att det kan inträffa att denna riktningslinie, då en menniska intager den ställning man benämner "ledig", i fall det ena benet hålles rakt och det andra slakt, faller inom det raka benets fot. Men bildhuggare, som icke gjort sig förtrogna med

Digitized by Google

jemnvigtsteorien, framställa rätt ofta denna ställning så att riktningslinien faller midt emellan de båda fötterna. Okunnighet om rörelselagarna leder till liknande misstag, hvarpå den beundrade diskuskastaren utgör ett bevis, hvilken i det läge han befinner sig oundvikligen måste falla framstupa samma ögonblick kastskifvan slungas.

Inom målarkonsten är behofvet af vetenskaplig bildning, om ej teoretiskt åtminstone praktiskt inhemtad, än mer i ögonen fallande. Hvad är det, som gör kinesiska målningar så vidunderliga, om ej deras ytterliga förbiseende af lagarna för utseendet, deras orimliga linearperspektiv och deras brist på luftperspektiv? Hvarföre blifva barnets ritningar så felaktiga, om ej till följd af en dylik frånvaro af sanning — en brist, hvilken till stor del uppkommer af okunnighet om hur tingens utseende vexlar efter deras olika beskaffenhet? Låt oss blott tänka på de böcker och föreläsningar, af hvilka unga konstnärer hemta undervisning, eller på Ruskins kritik eller på pre-rafaeliternas arbeten, och vi skola finna, att framsteg i målarkonsten innebär ökad kännedom om hur effekt åstadkommes i naturen. Den mest sorgfälliga iakttagelse, som ej understödes af vetenskapen, förmår icke skydda från villfarelse. Hvarje målare skall underskrifva det påståendet, att med mindre man vet hur en sak under gifna omständigheter *måste* te sig, kan man ofta nog ej märka det; och att veta hur tingen måste te sig, är att i viss mån vara hemmastadd i vetenskapen om deras företeelse. Af brist på vetenskaplig underbyggnad låter den eljest omsorgsfulle målaren Lewis skuggan af ett gallerfönster i skarpt tecknade linier falla på en motstående vägg, hvilket han icke skulle gjort, om han varit förtrogen med halfskuggans företeelser. Då Rosetti upptäcker en egendomlig irisering, utvecklad af vissa håriga ytor i en viss belysning (uppkommen genom ljusets strålbrytning, när det berör håren), begår han af brist på vetenskaplig bild-

Digitized by Google

ning det misstaget att framställa denna irisering på ytor och i lägen, der den alls icke kan förekomma.

Att påstå tonkonsten desslikes tarfva vetenskaplig underbyggnad, skall nog framkalla än större förvåning. Likväl kan det påvisas, att musiken ej är annat än en idealisering af känslornas naturliga språk samt att i följd häraf musiken måste blifva god eller dålig, allt efter som hon lyder lagarna för detta naturliga språk eller icke. De röstens olika böjningar, hvilka följa med känslor af olika art och häftighet, äro de frön ur hvilka musiken utvecklas. Bevisligt är, att dessa modulationer och takter icke äro tillfälliga eller godtyckliga, utan att de bestämmas af vissa allmänna grunder för lifsverksamheten samt att deras uttrycksfullhet beror härpå. Deraf följer, att musikaliska fraser och de på dem byggda melodierna endast då kunna vara af god verkan, när de stå i öfverensstämmelse med dessa allmänna grunder. Det är svårt att här på lämpligt sätt belysa detta förhållande. Men kanske skall det vara nog att såsom exempel på kompositioner, dem vetenskapen skulle förbjuda, anföra de högar af värdelösa ballader, hvilka belägra salongsborden. De försynda sig emot vetenskapen genom att sätta i musik tankar, som ej äro nog känslofulla att egna sig för att sålunda uttryckas, och de försynda sig dessutom mot vetenskapen genom att använda musikaliska fraser, hvilka ej ega någon naturlig förvandtskap med de tankar som uttryckas — äfven der dessa kunde blifva föremål för känslans yttringar. De äro dåliga, emedan de äro osanna. Och att påstå dem vara osanna är att påstå dem vara ovetenskapliga.

Äfven inom skaldekonstens verld gör sig denna sanning gällande. Likasom tonkonsten eger skaldekonsten sitt ursprung i de naturliga uttryckssätt, hvilka åtfölja en djup känsla. Rytmen, de starka och talrika bildliga uttryckssätten, hyperbolerna, de häftiga inversionerna utgöra helt enkelt öfverdrifter af de drag, som kännetecknа det lifliga

Digitized by Google

talet. För att vara mönstergill måste skaldekonsten alltså uppmärksamma de lagar för nervverksamheten, hvilka det lifliga talet lyder. På samma gång hon skärper och sammanställer det eldiga talets betecknande drag, måste hon fästa tillbörligt afseende vid jemnvigtsförhållandet — icke använda dess medel utan inskränkning, men der tankarna äro föga känslofulla sparsamt begagna den poetiska stilens uttryckssätt, friare röra sig med dem allt efter som känslan stiger och slutligen endast der använda dem i deras yttersta utsträckning, hvarest känslorna nå sin höjdpunkt. Att helt och hållet handla i strid mot dessa grundsatser leder till svulstighet eller oregelbundenhet. Ett otillräckligt aktgifvande på dem spåra vi i den didaktiska skaldekonsten. Och det är emedan man så sällan fullständigt följer dem, som så mycken skaldekonst blir okonstnärlig.

Det förhåller sig så, att konstnären — af hvad art han vara må — icke blott är ur stånd att frambringa ett sant konstverk, om han ej förstår lagarna för de företeelser han framställer, utan han måste äfven förstå på hvad sätt åskådarnas eller åhörarnas sinnen påverkas af hans arbetes mångahanda egendomligheter — en psykologisk fråga. Hvad slags intryck ett konstalster åstadkommer beror påtagligen af dens sinnesbeskaffenhet, hvilken frambragt det, och enär alla sinnen ega vissa gemensamma drag, måste vissa motsvarande allmänna grunder uppkomma, på hvilka allena konstalster med framgång danas. Dessa allmänna grunder kunna ej fullständigt fattas och tillämpas, med mindre konstnären inser huru de följa af själens lagar. Att fråga huruvida kompositionen af en tafla är god, är i sjelfva verket det samma som att fråga på hvad sätt åskådarens förnimmelser och känslor derigenom komma att påverkas. Att fråga om ett drama är väl uppstäldt, är det samma som att fråga huruvida händelserna deri äro så ordnade, att de tillbörligen sysselsätta åhörarens uppmärksamhet utan att för högt uppdrifva det

Digitized by Google

ena eller andra slaget känslor. Vid uppställningen af hufvudafdelningarna inom ett skaldestycke eller en dikt och vid ordens sammanlänkande till en sats beror likaledes den goda verkan på den skicklighet, hvarmed man beräknat läsarens själskrafter och mottaglighet. Hvarje konstnär samlar under sin lärotid och längre fram i lifvet ett förråd af grundregler, enligt hvilka han inrättar sin verksamhet. Gå tillbaka till dessa grundsatsers ursprung, och de skola ofelbart leda dig till psykologiska grunder. Och allenast när konstnären förstår dessa psykologiska satser och deras olika korollarier, kan han arbeta i öfverensstämmelse med dem.

Vi tro icke för ett ögonblick, att vetenskapen förmår skapa en konstnär. Under det vi påstå, att han måste känna lagarna för så väl de objektiva som de subjektiva företeelserna, påstå vi för ingen del, att kännedomen om dessa lagar kan sättas i stället för den medfödda konstnärliga blicken. Icke skalden blott, utan konstnären af hvad slag han vara må, födes, men frambringas icke. Hvad vi hålla före är, att den inneboende förmågan ej kan undvara bistånd af ordnadt vetande. På den inre åskådningen beror mycket, men hon gör ej allt. Endast då sinnet sluter förbund med vetenskapen, kunna de högsta resultat åstadkommas.

Som ofvan blifvit påstådt, erfordras vetenskap ej blott för att åstadkomma de fullkomligaste konstalster utan äfven för att fullt kunna uppskatta de sköna konsterna. Hvari består väl den större förmåga mannen eger än barnet att upptäcka en taflas sköna punkter, om ej i hans vidsträcktare kännedom af de naturens eller lifvets sanningar, hvilka taflan återgifver? Hur kommer det sig, att den bildade mannen erfar så mycket högre njutning af ett vackert skaldestycke än bonden gör, om ej emedan hans mer omfattande bekantskap med föremål och handlingar sätter honom i stånd att i detta skaldestycke upptäcka mycket,

Digitized by Google

som bonden ej kan se? Och om nu — så som häraf påtagligen framgår — det måste finnas en viss förtrogenhet med de ting som framställas, innan framställningen rätt kan uppskattas, då kan ett fullkomligt uppskattande af denna framställning endast då ifrågakomma, när de ting som framställas fullständigt uppfattas. Förhållandet är, att hvarje ny sanning, åt hvilken ett konstverk förlänar uttryck, skänker det mottagliga sinnet ett ökadt nöje, hvilket den med denna sanning obekante går miste om. Ju flera verkligheter konstnären påpekar i en viss mängd arbete, till desto flera själsförmögenheter vädjar han, desto flera idéer framkallar han och desto större tillfredsställelse skänker han. Men för att erfara denna tillfredsställelse måste åskådaren, åhöraren eller läsaren känna de verkligheter konstnären påpekat, och att känna dessa är att vara i besittning af den vetenskapliga bildning de erfordra.

Och låt oss nu vidare icke förbise det stora faktum, att vetenskapen ej allenast utgör underlaget för bildhuggar-, målar-, ton- och skaldekonst utan att vetenskapen sjelf är poetisk. Den gängse meningen, att vetenskap och skaldekonst äro hvarandra motsatta, är en villfarelse. Sant är tvifvels utan, att med hänsyn till vissheten kunskap och känsla hafva benägenhet att utesluta hvarandra. Och det är tvifvels utan äfven sant, att en uppdrifven verksamhet af tankekraften sträfvar att döda känslorna, under det känslornas uppdrifna verksamhet gerna vill döda tankekraften; — i denna mening ställa sig i sjelfva verket alla slag af verksamhet i strid mot hvarandra. Men det är icke sant, att de vetenskapliga fakta äro utan poesi eller att odlandet af vetenskapen nödvändigtvis intager en fiendtlig ställning gent emot öfvandet af inbillningskraften och kärleken till det sköna. Vetenskapen upplåter tvärt om riken fulla af poesi, der för den ovetenskaplige allt ter sig som tomhet. De, som befatta sig med vetenskapliga forskningar, visa oss gång på gång hurusom de icke mindre utan

Digitized by Google

tvärtom mer lifligt förverkliga det poetiska i sitt ämne. Den, som vill ögna igenom Hugh Millers geologiska verk eller läsa Lewes' "Studier vid hafsstranden", skall finna, att vetenskapen väcker snarare än qväfver den poetiska känslan. Och den, som tager Göthes lif i betraktande, måste inse, att skalden och vetenskapsmannen kunna trifvas till samman under lika stor lifaktighet. Är det ej i sanning en orimlig och snart sagdt hädisk tro, att ju mer en menniska studerar naturen, desto ringare blir hennes vördnad för densamma? Tror du, att vattendroppen, som för den oinvigdes blick endast är en droppe vatten, förlorar något i fysikerns ögon, emedan han vet, att dess beståndsdelar sammanhållas af en kraft, hvilken, om hon plötsligt frigjordes, skulle förorsaka en blixt? Tror du, att hvad den oinvigde sorglöst anser för en snöflinga blott och bart, icke framkallar högre tankeförbindelser hos den, som genom förstoringsglaset skådat snökristallernas underbart vexlande och prydliga former? Tror du måhända, att den med jemnlöpande streck tecknade, afrundade klippan väcker lika mycken poesi i ett okunnigt sinne som i geologens, hvilken vet, att öfver denna klippa en glacier gled ned för ett milliontal år till baka? Det sanna förhållandet är, att de, som aldrig befatta sig med vetenskapliga sträfvanden, äro blinda för största delen af den poesi, hvilken omgifver dem. Den, som i sin ungdom ej samlat växter och insekter, vet ej ens till hälften hvilket skimmer af intresse, som kan omgifva stigar och gärden. Den, som ej sökt efter försteningar, har föga begrepp om de poetiska tankeförbindelser, under hvilka man betraktar de ställen, der dessa dolda skatter finnas. För den, som vid hafskusten ej begagnat förstoringsglas och aqvarium, återstår ännu det högsta nöje man der kan erfara. Sorgligt är det i sanning att se, med hvilka alldagligheter menniskorna sysselsätta sig, under det de förblifva likgiltiga för de mest storartade företeelser – huru de icke bry

Digitized by Google

sig om att fatta himlahvalfvets byggnad, men hysa det djupaste intresse för någon ömklig stridsfråga angående drottning Marias af Skottland intriger! De föra en lärd kritik öfver ett grekiskt ode, men egna ej en blick åt det stora epos, som med Guds finger står skrifvet i jordens olika lager!

Vi finna då, att äfven till denna återstående afdelning af mensklig verksamhet vetenskaplig odling utgör den lämpliga förberedelsen. Vi finna, att det estetiska i allmänhet nödvändigtvis hvilar på vetenskapliga grunder och endast med fullständig framgång kan odlas medelst kännedom om dessa grunder. Vi finna, att för en sund kritik öfver och ett rätt uppskattande af konstalster erfordras kunskap om tingens beskaffenhet eller med andra ord vetenskaplig bildning. Och vi finna ej blott, att vetenskapen erbjuder all slags skön konst och poesi sin tjenst, utan att den rätt betraktad sjelf är poetisk.

Allt hittills har frågan gällt värdet af det ena eller andra slaget kunskap med hänsyn till dess undervisande förmåga. Vi hafva nu att bedöma de olika kunskapernas relativa värde med afseende på disciplinära ändamål. Denna del af vårt ämne se vi oss nödsakade att behandla temligen kortfattadt, och lyckligtvis fordrar den ej heller något vidlyftigt ordande. Då vi funnit hvad för det ena ändamålet är fördelaktigast, hafva vi dermed funnit hvad för det andra är bäst. Vi kunna vara alldeles säkra på, att inhemtande af de slags fakta, hvilka befinnas af största gagn såsom ordnande vårt uppförande, äfven inbegripa en sådan andlig öfning, som bäst lämpar sig för att stärka själsförmögenheterna. Det skulle alldeles strida mot naturens sköna hushållning, om ett slags odling tarfvades till undervisning och ett annat slag såsom en själens gymnastik. Hela skapelsen igenom finna vi, att förmögenheterna utvecklas medelst öfvande af de förrättningar de äro ämnade att fullgöra, icke genom att företaga konstlade

Digitized by Google

öfningar, påfunna för att göra dem skickliga till dessa förrättningar. Rödskinnet förvärfvar just genom att förfölja de vilda djuren den snabbhet och vighet, hvilka bringa honom lycka på jagten, och genom hans lifs vexlande verksamhet uppstår mellan hans kroppskrafter en bättre jemnvigt än gymnastiken någonsin kan skänka. Den färdighet att spåra sin fiende eller sitt byte, hvilken han efter lång öfning uppnått, förutsätter en iakttagelseförmåga, hvars skärpa vida öfvergår allt hvad konstlad uppfostran förmår åstadkomma. Och på samma sätt öfver allt. Från bushmannen, hvars öga, vandt vid att söka upptäcka aflägsna föremål, som skola förföljas eller undflys, har vunnit en teleskopisk synvidd, ända till räkenskapsföraren, hvars dagliga öfning sätter honom i stånd att samtidigt summera flere sifferkolumner, finna vi, att en förmågas högsta styrka uppkommer såsom följd af att de skyldigheter fullgöras, hvilka lifvets vilkor ålägga henne att uppfylla. Och vi kunna på denna grund vara förvissade, att samma lag håller streck inom uppfostrans verld. Den uppfostran, som eger högsta utvecklande värde, måste på samma gång ega största disciplinära värde. Låt oss taga bevisen härför i betraktande!

En fördel man nämner till försvar för den hängifvenhet, hvarmed man egnar sig åt de språkstudier, som intaga en så framstående plats i de vanliga läsplanerna, är, att minnet derigenom stärkes. Detta antages vara en för språkstudier egendomlig fördel. Men sanningen är, att vetenskaperna erbjuda vida större fält till minnets öfning. Det är ingen lätt sak att behålla i minnet allt som angår vårt solsystem och än svårare att komma i håg allt man vet beträffande vår vintergata. Antalet af sammansatta ämnen, hvilkas mängd kemien dag från dag ökar, är så stort, att med undantag af professorerna sjelfva, få kunna uppräkna dem, och att hafva i minnet alla dessa sammansatta ämnens atomiska beskaffenhet och frändskaper är knappast möjligt utan att göra kemien till sitt lifs uppgift.

Digitized by Google

Bland den oerhörda mängd företeelser jordskorpan erbjuder och bland den ännu oerhördare mängd företeelser de fossilier erbjuda, hvilka hon betäcker, fins stoff som tager åratal af den geologiske forskarens lif att lära beherska. Hvarje hufvudafdelning inom fysikens område — ljudet, värmet, ljuset, elektriciteten — innehåller fakta, talrika nog att förskräcka hvem helst, som hyser tanke på att lära dem alla. Och om vi öfvergå till de organiska vetenskaperna, blir den minnets ansträngning som fordras ännu betydligare. Ensamt med afseende på menniskokroppens anatomi är mängden af detaljer så stor, att den unge läkaren vanligen måste lära dem ett halft dussin gånger, innan han för alltid kan behålla dem i minnet. Antalet växtarter, med hvilka botanisten sysselsätter sig, uppgår till ungefär 320,000, medan djurlifvets vexlande former af zoologerna uppskattas till omkring 2,000,000. Så ansenlig är mängden af de fakta, vetenskapsmännen skåda framför sig, att de endast genom att dela och underafdela sitt arbete kunna gå i land dermed. Utom den noggranna kunskapen inom sitt eget område besitter hvar och en blott en allmän kännedom på beslägtade områden och möjligen en ofullständig bekantskap om ännu några andra. Utan tvifvel erbjuder alltså vetenskapen — äfven om den blott odlas till ganska måttlig grad — en omfattande öfning för minnet. Den innebär, minst sagdt, en lika god disciplin för denna själsförmögenhet som språkkunskapen.

Men märk nu, att medan vetenskapen för minnets öfning är jemngod med om icke bättre än språkkunskapen, så har den en omätlig öfvervigt med afseende på det slag af minnesöfning den meddelar. Vid inhemtande af ett språk finna de tankeförbindelser, som i minnet skola inpräglas, sin motsvarighet i mestadels tillfälliga fakta, då deremot vid inhemtandet af en vetenskap de tankeförbindelser som inpräglas till största delen motsvara af nödvändigheten betingade fakta. Sant är, att förhållandet mellan orden och

Digitized by Google

deras betydelse i viss mening är naturligt, att uppkomsten af dessa förhållanden kan spåras ett stycke tillbaka i tiden, ehuru sällan till deras första ursprung, samt att lagarna för denna skapelse utgöra en gren af andligt vetande — den filologiska vetenskapen. Men då man ej skall kunna påstå, att vid språkstudier — så som dessa vanligen bedrifvas — de naturliga förhållandena mellan orden och deras betydelse i allmänhet uppspåras och lagarna derför uttydas, så måste det medgifvas, att man vanligen inlär dem såsom tillfälliga omständigheter. Å andra sidan ega de förhållanden vetenskapen framställer sina gifna orsaker och uppfattas, så snart undervisningen är hvad den bör vara, så som beroende på dessa orsaker. Medan språkkunskapen gör en förtrogen med icke-förnuftsenliga förhållanden, gör vetenskapen en förtrogen med förnuftsenliga sådana. Medan den ena öfvar minnet allena, öfvar den andra så väl minne som förstånd.

Märk vidare, att ett stort företräde vetenskapen såsom disciplinärt medel eger framför språkkunskapen består i att den odlar omdömesförmågan. Ty, som professor Faraday i ett föredrag öfver andlig uppfostran så sant anmärker, är det allmännast förekommande intellektuella felet brist på omdömesförmåga. "Samhället är i allmänhet taget", säger han, "ej allenast okunnigt med hänsyn till odlande af omdömesförmågan utan det sväfvar dessutom i okunnighet om sin okunnighet." Och den orsak han tillskrifver detta är brist på vetenskaplig bildning. Sanningen af hans slutsats är påtaglig. Ett riktigt omdöme med afseende på omgifvande föremål, tilldragelser och följder möjliggöres endast genom kännedom om det sätt, hvarpå omgifvande företeelser stå i beroende af hvarandra. En hur omfattande bekantskap som helst med ordens betydelse skall ej kunna gå i borgen för att man drager rätta slutsatser beträffande orsaker och verkningar. Endast vanan att af fakta draga slutsatser och sedan medelst iakttagelse och

Digitized by Google

försök bekräfta dessa slutsatser kan skänka förmågan att rätt bedöma saker. Och att vetenskapen gör denna vana till en nödvändighet, är en bland de omätliga fördelar den innebär.

Men icke blott som förståndsdisciplin intager vetenskapen främsta rummet, utan äfven såsom moralisk disciplin. Språkundervisningen sträfvar, om något, att ytterligare öka den redan otillbörligt uppdrifna auktoritetstron. "Den eller den betydelsen hafva dessa ord", säger läraren eller lexikonet. "Den och den regeln gäller i detta fall", säger språkläraren. Af lärjungen antagas dessa påståenden såsom obestridliga. Hans ständiga sinnesriktning går ut på undergifvenhet för dogmatiska lärdomar. Och en nödvändig följd häraf blir en böjelse att utan forskning antaga hvad helst som påstås. Alldeles motsatt är den sinnesart, som fostras medelst odlande af vetenskapen. Vetenskapen vädjar ständigt till individens förnuft. Dess sanningar antagas icke på auktoritetstro allena, utan alla ega frihet att pröfva dem, ja, i många fall nödgas lärjungen uttänka sina egna slutsatser. Hvarje steg på den vetenskapliga forskningens bana underkastas hans omdöme. Man ber honom icke medgifva något utan att inse sanningen deraf. Och det förlitande på egen kraft, hvilket derigenom åstadkommes, ökas ytterligare genom den likformighet, hvarmed naturen bekräftar hans slutsatser, när de följdriktigt dragas. Af allt detta härflyter den sjelfständighet, som utgör ett bland karakterens värderikaste drag.

Och detta utgör ej den enda sedliga nytta vetenskaplig bildning medför. Då hon — hvilket alltid borde vara fallet — så mycket som möjligt bedrifves under form af egen forskning, uppöfvar hon ihärdigheten och ärligheten. Professor Tyndall säger om den induktiva forskningen: "Hon fordrar tålig flit samt ett ödmjukt och samvetsgrant antagande af hvad naturen uppenbarar. Det första vilkoret för framgång är en ärlig mottaglighet oah en villighet att

Digitized by Google

öfvergifva alla förutfattade meningar, hur dyrbara de än må synas en, om de befinnas strida mot sanningen. Tro mig, en sjelfförsakelse, som har något ädelt i sig och om hvilken verlden aldrig hör talas, öfvas ofta i dens stilla kammare, hvilken i sanning egnar sig åt vetenskapen".

Slutligen vilja vi påstå — och det påståendet skall tvifvelsutan väcka utomordentlig förvåning — att vetenskapens disciplin genom den *religiösa* bildning den meddelar står framför den disciplin vår vanliga uppfostran skänker. Naturligtvis begagna vi icke här orden "vetenskap" och "religiös" i deras vanliga inskränkta bemärkelse utan i deras vidsträcktaste och högsta användning. Utan tvifvel står vetenskapen i fiendtlig motsats till de vidskepelser, som gå under namnet religion, men icke till den verkliga religion, hvilken dessa vidskepelser endast dölja. Utan tvifvel finnes äfven i en stor del af vår tids vetenskap en förherskande irreligiös anda, men icke i den verkliga vetenskap, som öfvervunnit ytlighetens ståndpunkt och trädt in på djupsinnighetens område.

"Sann vetenskap och sann religion", säger professor Huxley, "äro tvillingsystrar, och att skilja den ena från den andra medför säkerligen bägges död. Vetenskapen blomstrar alldeles i samma mån som den är religiös, och religionens blomstring står i noggrant förhållande till den vetenskapliga djuphet och fasthet, hvilka bilda hennes grundvalar. Det stora filosoferna uträttat har mindre varit en frukt af deras begåfning än deraf, att denna begåfning låtit sig ledas af en upphöjd religiös stämning. Sanningen har snarare uppenbarat sig för deras tåliga forskning, deras kärlek, deras enfald och deras sjelfförsakelse än för deras tankes spetsfundigheter."

Långt ifrån att vetenskapen, såsom många mena, skulle vara irreligiös, är det ringaktandet af densamma som är irreligiöst — det är vägran att studera den oss omgifvande skapelsen som är gudlös. Hör denna enkla liknelse. An-

Digitized by Google

tag, att man dagligen helsade en skriftställare med beröm, framburet i öfverdrifna ordalag. Antag, att visheten, skönheten och storheten i hans arbeten vore det stående ämnet för de loftal, som hölles till honom. Antag, att de, som ej upphörde att sålunda prisa hans verk, nöjde sig med att beskåda dem utanpå och aldrig hade öppnat dem, än mindre sökt att förstå dem. Hvad värde skulle vi sätta på deras loftal? Hvad skulle vi väl tänka om deras uppriktighet? Och likväl — för att jemföra ringa ting med stora — sådant är menniskoslägtets handlingssätt i allmänhet med afseende på verldsalltet och dess skapare. Ja, det är än värre. Ej allenast gå de utan forskning förbi dessa ting, hvilkas underbara väsen de dagligen utropa, utan ganska ofta fördöma de såsom blott tokar dem, som egna tid åt iakttagelser i naturen — de rent af håna dem, som visa något verksamt intresse för dessa under.

Vi upprepa således, att det icke är vetenskapen som är gudlös, men väl försummandet af densamma. Kärlek till vetenskapen är en tyst tillbedjan, ett tyst erkännande af värdet hos de ting man studerar och i följd deraf hos deras upphof. Det är ingen läpparnas dyrkan allena, utan en dyrkan uttryckt i handling; icke någon blott uttalad vördnad, utan en vördnad bevisad genom uppoffring af tid, tankar och arbete.

Men det är ej på detta sätt allena, som den sanna vetenskapen blir verkligt gudlig. Den är det dessutom så till vida som den alstrar en djup vördnad för och en obetingad tro på den enhet i handling, hvilken alla ting uppenbara. Medelst upprepade erfarenheter förvärfvar vetenskapsmannen en grundlig tro på oföränderliga förhållanden mellan företeelserna i naturen, på en fast förbindelse mellan orsak och verkan, på nödvändigheten af goda eller dåliga följder. I stället för de belöningar och straff, menniskor under inflytande af den traditionela tron obestämdt hoppas vinna eller undfly i trots af sin olydnad,

Digitized by Google

inser han, att belöningarna och straffen ligga i tingens på förhand ordnade beskaffenhet samt att olydnadens onda följder äro oundvikliga. Han finner, att de lagar vi måste underkasta oss äro både orubbliga och välgörande. Han ser, att genom lydnad mot dem tingens förlopp ständigt närmar sig större fullkomlighet och högre sällhet. Härigenom ledes han att alltjemt yrka på deras efterlefnad och harmas då de missaktas. Och sålunda bevisar han sig — genom att framhålla tingens eviga lagar och nödvändighe ten af att lyda dem — verkligt gudlig.

Och slutligen består en ytterligare religiös sida af vetenskapen deruti, att den ensam kan gifva oss ett rätt begrepp om oss sjelfva och vårt förhållande gent emot tillvarons mysterier. På samma gång den visar oss allt hvad vi förmå vinna kunskap om, utstakar den äfven de gränser, utöfver hvilka vårt vetande ej sträcker sig. Icke genom några dogmatiska påståenden lär den oss omöjligheten att fatta tingens yttersta orsak, utan den leder oss till erkännande af denna omöjlighet genom att i alla riktningar leda oss till råmärken, dem vi ej förmå öfverskrida. På ett sätt, som ingenting annat kan jemföras med, framställer den för våra blickar det menskliga förnuftets ringhet gent emot det som öfvergår allt menniskoförnuft. Under det dess hållning mot mensklig sägen och myndighet måhända kan anses stolt, intager den en ödmjuk ställning inför den ogenomträngliga slöja, hvilken döljer det absoluta: vetenskapen är den sanna stoltheten i förening med den sanna ödmjukheten. Endast den uppriktige vetenskapsmannen — och med denna benämning syfta vi ej på en, som blott beräknar afstånd eller utforskar ämnenas sammansättning eller gifver de olika slägtena deras namn, utan på den, hvilken från lägre sanningar söker komma till högre och om möjligt till de högsta — endast den äkte vetenskapsmannen, säga vi, kan i sanning fatta hur oändligt högt ej blott öfver mensklig kunskap utan öfver menskligt be-

Digitized by Google

grepp den universalmakt står, af hvilken naturen och lifvet och tanken utgöra uppenbarelser.

Vi draga då den slutsatsen, att — med afseende på disciplin så väl som med hänsyn till utveckling — vetenskapen är af högsta värde. I alla slags användningar visar det sig vara af större fördel att lära tingens betydelse än ordens betydelse. Vare sig med hänsyn till intellektuel, moralisk eller religiös uppfostran, står studiet af de oss omgifvande företeelserna vida öfver det af språkläror och ordböcker.

Alltså, på den fråga vi att börja med framställde: hvilket slags kunskap eger det högsta värdet? blir det enhälliga svaret: vetenskapen. Detta är det utslag alla omständigheter gifva vid handen. För omedelbar sjelfbevarelse eller bibehållande af lif och helsa består den allra vigtigaste kunskapen i — vetenskap. För den medelbara sjelfbevarelse vi kalla att vinna sitt uppehälle, är den värderikaste kunskapen — vetenskapen. För att rätteligen fullgöra föräldrars åligganden finner man den rätta ledningen ensamt i — vetenskapen. Till att kunna tolka det nationens lif i förgångna och närvarande tider, hvarförutan medborgaren ej rätt kan ordna sitt handlingssätt, är den oumbärliga nyckeln — vetenskapen. Likaså till den fullkomligaste framställning och det mest gynsamma njutande af konsten i alla hennes former utgöres den behöfliga förberedelsen också af — vetenskapen; och för disciplinära ändamål — i intellektuelt, moraliskt och religiöst hänseende — är det mest verksamma studium slutligen äfven — vetenskapen. Den fråga, hvilken att börja med syntes så brydsam, har under loppet af vår undersökning blifvit jemförelsevis enkel. Vi behöfva ej söka uppskatta den olika grad af vigt de särskilda slagen af mensklig verksamhet eger samt de olika studier, hvilka hvart för sig göra oss skickliga dertill, då vi funnit att vetenskapliga studier i den mest omfattande betydelse utgöra den bästa

Digitized by Google

beredelse till alla dessa slag af verksamhet. Vi behöfva ej söka uppskatta de anspråk, en vigtig ehuru blott konventionelt värderik kunskap eger, jemförda med dem en kunskap af mindre erkändt men inneboende värde ställer på oss, då vi finna att den kunskap, som i alla öfriga afseenden bevisar sig af största värde, i sig sjelf är den värderikaste — dess värde beror ej af den allmänna meningen, utan är lika väl grundadt som menniskans förhållande till den henne omgifvande verlden. Af nödvändigheten betingade och eviga som dess sanningar äro, berör visserligen all slags vetenskap hela menniskoslägtet en tid bortåt. Men den dag som i dag är, lika väl som i den aflägsnaste framtid måste det vara af oberäkneligt värde för menniskorna vid ordnandet af deras handlingssätt att fatta det timliga, andliga och samhälleliga lifvets vetenskap och att vara hemmastadda i all annan vetenskap såsom utgörande en nyckel till denna lifvets vetenskap.

Och likväl är detta studium, hvilket i vigt så oändligt öfvergår alla andra, det, som i en tid, då man skryter med god uppfostran, vinner minsta uppmärksamhet. Medan hvad vi kalla civilisation aldrig utan vetenskapen kunde hafva uppstått, intager vetenskapen ett knappast nämnvärdt rum i vår så kallade civiliserade uppfostran. Oaktadt vi hafva vetenskapen att tacka för, det millioner nu finna sitt uppehälle der fordom blott gafs föda för tusental, så egna endast några få tusen bland dessa millioner sin uppmärksamhet åt det, som gjort deras tillvaro möjlig. Fastän tilltagande kännedom om tingens egenskaper och förhållanden ej allenast gjort det möjligt för kringvandrande stammar att växa till stora folk, utan dessutom skänkt dessa talrika nationer trefnad och nöjen, hvilka deras fåtaliga, nakna förfäder icke ens tänkt sig eller skulle ansett möjliga, så vinner likväl detta samma slags kunskap först nu ett ovilligt erkännande i våra högsta undervisningsanstalter. Den långsamt växande bekantskapen med

Digitized by Google

företeelsernas likformiga samtidighet och ordningsföljd, uppställandet af oföränderliga lagar hafva vi att tacka för vårt frigörande från de gröfsta vidskepelser. Om ej vetenskapen funnits, skulle vi fortfarande dyrka fetischer eller med offer af lefvande varelser söka blidka underjordens gudomligheter. Och likväl röner denna vetenskap, hvilken i stället för de mest nedsättande begrepp om tingens väsende skänkt oss en viss insigt i skapelsens storhet — motstånd i våra teologiska afhandlingar och hån från våra predikstolar.

Med omskrifning af en österländsk fabel skulle vi kunna säga, att inom kunskapernas familj vetenskapen är husets "packåsna", som i tysthet och utan erkännande döljer sina fullkomligheter. Åt henne har man lemnat hela arbetet, genom hennes skicklighet, klokhet och hängifvenhet hafva lifvets alla behag och njutningar ernåtts, och medan hon oupphörligen betjenat de öfriga, har hon sjelf hållits i skuggan, på det hennes högmodiga systrar skulle kunna yfvas öfver sina grannlåter inför verldens ögon. Jemförelsen håller streck ännu längre. Ty vi närma oss med stora steg upplösningen, då rolerna skola bli ombytta, och medan dessa högmodiga systrar sjunka i välförtjent glömska, skall man förkunna vetenskapen stå högst så väl i värde som i skönhet samt insätta henne till regentskapet.

Digitized by Google

ANDRA KAPITLET.

Uppfostran i intellektuelt afseende.

Att ett bestämdt samband eger rum mellan de olika uppfostringssystemen och de samhällsordningar, med hvilka de varit samtida, kan icke förnekas. Då hvarje tids inrättningar ega sitt gemensamma ursprung i nationens åskådningsätt, måste de ock, hvilka än deras syften må vara, ega gemensamma slägtdrag. På den tid man tog sin tro och dennas tolkning från en ofelbar myndighet, som ej nedlät sig till några förklaringar, var det naturligt, att barnens undervisning måste blifva rent dogmatisk. Så länge som "tro och forska ej" utgjorde kyrkans valspråk, gälde det lämpligen äfven såsom skolans. Och å andra sidan — nu, då protestantismen tillkämpat den fullvuxne rättighet att begagna sitt eget omdöme samt grundlagt vanan att vädja till förnuftet, står detta väl till sammans med den förändring, att man vid ungdomens uppfostran framställer allt och vädjar till förståndet. Jemnsides med den politiska despotism, hvilken — sträng i sina befallningar, herskande genom fasans makt, bestraffande obetydliga brott med döden — stod omutlig i sin hämd på den olydige, uppväxte nödvändigtvis en lika kärf skoltukt med mångfaldiga påbud och aga för hvarje öfverträdelse af desamma; en disciplin, grundad på oinskränkt sjelfherskarmakt samt upprätthållen af riset och ferlan och arresten. Å andra sidan hafva ökade politiska rättigheter, afskaffandet af sådana lagar, som in-

Digitized by Google

skränka den personliga handlingsfriheten, samt en förbättrad strafflag åtföljts af ett beslägtadt framåtskridande till en uppfostran, som icke grundar sig på tvång, der lärjungen icke fjettras af så många förbud och hvarvid man använder andra medel än bestraffningar för att leda honom. I de asketikens dagar, då man på grund af den åsigt, att lifvet borde göras så oangenämt som möjligt, höll före, att ju flera önskningar man förnekade sig, dess dygdigare var man, då ansåg man naturligtvis äfven den uppfostran som den bästa, hvilken ställde de flesta hinder i vägen för barnens önskningar, och man afklippte all sjelfverksamhet med det ständigt ljudande: "så får du icke göra." Nu deremot, då lyckan börjar anses som en rättmätig sträfvan, då arbetstimmarna inskränkas och man börjar tillse, att folket får tillfälle till förströelser, begynna äfven föräldrar och lärare inse, att barnens flesta önskningar med rätta böra beviljas, att barnens lekar böra vinna uppmuntran samt att det i utveckling stadda sinnets böjelser icke äro alldeles så djefvulska som man fordom antog. Den tid, då hvar man trodde, att handeln måste upprätthållas genom beviljade rättigheter eller utfärdade förbud, att man måste föreskrifva industriidkare såväl råämnet som varans beskaffenhet och pris samt att penningens värde kunde genom lag bestämmas, den tiden hyllade oundgängligen också den föreställningen, att barnets sinne kunde stöpas i en bestämd form, att dess förmögenheter meddelades af skolmästarn, att det utgjorde ett förvaringsrum, hvari kunskaper skulle instufvas och derstädes anordnas enligt lärarens idealiska begrepp. Men i denna frihandelns tid, då vi lära, att tingen besitta en vida större förmåga att ordna sig sjelfva än man anat; att arbete, handel, åkerbruk och sjöfart reda sig bättre utan handledning än med densamma; att det politiska styrelsesättet för att blifva kraftigt måste uppväxa inifrån, men icke påläggas utifrån — lära vi äfvenledes, att i sinnets utveckling ett naturligt förlopp eger

Digitized by Google

rum, hvilket icke utan skada må störas; att vi ej få påtvinga det i utveckling stadda sinnet våra konstlade former, utan att äfven psykologien för oss uppenbarar en efterfrågans och tillförselns lag, efter hvilken vi, om vi ej skola tillfoga skada, måste rätta oss. Alltså finna vi det gamla uppfostringssystemet i den orakelmessiga dogmatismen, lika väl som i den kärfva disciplinen, i de mångfaldiga förbuden, i de högt uttalade asketiska grundsatserna och i sin förtröstan på menniskors påfund röja slägtskap med de samhällsordningar, med hvilka det var samtida, och på enahanda sätt finna de motsatta kännetecknen i vårt nuvarande uppfostringssystem sin motsvarighet i vårt mer frisinnade religiösa och politiska åskådningssätt.

Men andra jemförelsepunkter finnas äfven, dem vi ännu icke hafva uppmärksammat, nemligen den sakernas gång, hvarigenom dessa förändringar hvar för sig åvägabragts, samt de mångfaldiga olikartade meningar till hvilka de ledt. För några sekel till baka herskade fullkomlig trosenhet — i religion, politik och uppfostran. Alla voro påfligt sinnade, alla hyllade envåldet, alla voro Aristoteles' lärjungar och ingen tänkte på att ifrågasätta förträffligheten af den latinskolans slentrian, under hvilken alla uppfostrades. Samma verkande kraft har inom hvartdera af dessa områden ersatt nämnda enformighet med en ständigt tilltagande mångfald. Den sträfvan att befästa den enskildes rätt, hvilken, sedan den bidragit till att åvägabringa den stora protestantiska rörelsen, sedermera fortskridit till att gifva upphof åt ett allt jemt ökadt antal sekter; den sträfvan, som väckte politiska partier och i våra dagar af de tvenne ursprungliga utvecklat en mångfald som med hvarje år ökas; den sträfvan, hvilken ledde Bacon till uppror mot de gamla filosofskolorna och sedermera hos oss så väl som i andra länder gifvit upphof till åtskilliga nya tankesystem — är en sträfvan, hvilken äfven inom uppfostrans verld gifvit upphof till meningsskilnader

Digitized by Google

och en massa metoder. Såsom varande yttre följder af en och samma inre förändring hafva dessa olika förlopp nödvändigtvis måst blifva mer eller mindre samtidiga. Myndighetens förfall, hon må nu kallas påflig, filosofisk, kunglig eller lärare-myndighet, är väsentligen en och samma företeelse; i alla uttryck deraf skådar man en riktning till handlingsfrihet, och detta lika väl i det sätt, hvarpå sjelfva förändringen arbetar sig igenom, som i de nya teoretiska och praktiska former, åt hvilka denna förändring skänkt upphof.

Under det mången skall beklaga denna mångfald af planer till ungdomens bildning, måste en opartisk betraktare deri upptäcka en utväg att tillförsäkra oss ett slutligt uppställande af ett förnuftigt system. Hvad man än må tänka om teologiska meningsskilnader, så är det likväl tydligt, att följden af olika åsigter med afseende på uppfostran måste blifva, att forskningen medelst arbetets fördelning underlättas. Vore vi i besittning af den rätta metoden, skulle ett afvikande derifrån naturligtvis vara skadligt; men, då den ännu återstår att finna, utgöra talrika, sjelfständiga sökares bemödanden, hvilka i olika riktningar fullfölja sina forskningar, en kraftigare häfstång till detta arbete än någon annan tänkbar sådan. Då enhvar bland dem gripes af någon ny tanke, hvilken sannolikt i mer eller mindre mån grundar sig på fakta; då enhvar bland dem är ifrig för sin plan, rik på utvägar att bevisa dess riktighet samt outtröttlig i sina bemödanden att förkunna dess framgång; då enhvar bland dem skoningslöst uttalar sina anmärkningar öfver de andra, måste alla ofelbart medelst dessa samfälda bemödanden småningom närma sig den rätta vägen. Så snart någon delvis upptäckt den rätta metoden, måste denna, när dess resultat gång på gång framläggas, nödvändigt vinna antagande; de oriktiga förfaringssätt, han med densamma förknippat, deremot i kraft af upprepade felslagna försök blifva förkastade. Och

Digitized by Google

genom detta hopande af sanningar och förkastande af villfarelser måste till sist en sund och fullkomlig kärna af goda satser utveckla sig. Af de trenne stadier, det mänskliga åskådningssättet genomgår — de okunnigas enhälliga mening, de forskandes meningsskilnad och de visas enhälliga mening — är det andra i ordningen påtagligen upphofvet till det tredje. De intaga denna följd, ej allenast i tiden utan äfven såsom orsak och verkan. Med hvilken otålighet alltså vi än må bevittna den pågående sammandrabbningen mellan olika uppfostringssystem, och hur mycket vi än må beklaga allt det dermed sammanhängande onda, måste vi dock erkänna detta som ett nödvändigt och i sina yttersta verkningar välgörande öfvergångsstadium.

Skulle vi icke emellertid med fördel kunna tillse hur det förhåller sig med våra framsteg? Skulle vi ej efter femtio års öfverläggningar, försök och jemförelser af resultaten kunna vänta oss att några få steg redan blifvit tillryggalagda mot målet? Vissa gamla metoder måste vid detta lag hafva kommit ur bruk, vissa nya blifvit fastställda och många andra vara på väg att allmänt öfvergifvas eller antagas. Sannolikt skola vi hos dessa olika förändringar, då de ställas sida vid sida, finna hvarandra liknande kännetecken och en gemensam sträfvan samt på detta sätt medelst slutledning kunna upptäcka klaven till den riktning, hvari erfarenheten förer oss, och spåra antydningar om sättet att åstadkomma än ytterligare förbättringar. Låt oss då som inledning till en mer djupgående betraktelse af saken kasta en blick på de väsentliga olikheterna mellan uppfostran förr och nu.

Så snart en villfarelse blifvit undertryckt, efterföljes hon vanligen af ett henne motsatt tillfälligt inflytande, och af detta skäl hände sig, att på de tider, då man uteslutande sträfvade efter kroppens utveckling, följde en tid, då själens odling blef den enda omsorgen, då man satte lex-

Digitized by Google

böcker i händerna på barn om två till tre års ålder och då förvärfvandet af kunskaper ansågs för det ena nödvändiga. Likasom det vidare vanligen inträffar, att efter en af dessa reaktioner nästa steg blifver, att de motsatta villfarelserna sammanställas och man finner dem vara olika sidor af en och samma sanning, så hafva vi nu kommit till den öfvertygelsen, att kropp och själ måste båda tillgodoses och hela varelsen utvecklas. Drifhussystemet har af många öfvergifvits och brådmognaden röner ingen uppmuntran mer. Man börjar inse, att det första vilkoret för framgång i lifvet är att vara ett bra djur. Den bästa hjerna befinnes vara af föga nytta, om man ej har tillräcklig lifskraft att bringa henne i verksamhet, och af detta skäl anses nu för en dårskap att söka vinna det förstnämnda genom att uppoffra källan till den senare — en dårskap, hvilken gång på gång besannar sig genom de misslyckade resultat de s. k. underbarnen förete. Således upptäcka vi hur vist det påståendet är, som menar en bland uppfostrans hemligheter ligga i "att på klokt sätt kunna förspilla tiden".

Det en gång allmänna bruket att läsa utantill råkar allt mer i misskredit. Alla nyare auktoriteter utdöma det gamla mekaniska sättet att inlära alfabetet. Multiplikationstabellen inhemtas nu mera ofta nog på erfarenhetens väg. Vid språkundervisningen får latinskolans plan gifva vika för andra planer, hvilka behålla i sigte barnens naturliga sätt att gå till väga vid inhemtandet af sitt modersmål. I redogörelsen för skolan i Battersea yttras på tal om de metoder, som derstädes användas: "undervisningen i hela den förberedande afdelningen är hufvudsakligen muntlig samt belyses så mycket som möjligt genom att hänvisa till naturen." Och så är det allt igenom. Utanläsningssystemet fäste sig, likt alla andra system från samma tid, mer vid formen och ordalydelsen än vid sjelfva saken. Att framsäga orden riktigt var allt, att förstå deras

Digitized by Google

mening intet; och på detta sätt uppoffrades andan för bokstafven. Man inser ändtligen, att i detta fall som i andra dylika det resultat, som — icke händelsevis utan nödvändigtvis — följer, är att i samma mån uppmärksamheten riktas på de yttre tecknen, i samma mån drages hon ifrån det som med dem betecknas eller att, som Montaigne för länge sedan yttrade: "*Sçavoir par coeur n'est pas sçavoir.*"

Jemte utanläsningen faller äfven det dermed närbeslägtade inhemtandet genom regler allt mer ur bruk. De enskilda fakta först och sedan det allmänna är det nya tillvägagåendet, och detta bevisar erfarenheten vara det rätta, fastän, som Batterseaskolans redogörelse anmärker, "det utgör motsatsen af den metod man vanligen följer och hvilken består i att gifva lärjungen regeln först". Att inlära regler fördömer man numera såsom meddelande ett blott och bart empiriskt vetande eller ett sken af att begripa utan någon motsvarande verklighet. Att erhålla forskningens produkt utan att sjelf hafva forskat, finner man vara både försvagande och gagnlöst. För att allmänna sanningar skola blifva af tillbörlig och varaktig nytta, måste de förvärfvas. "Hvad lätt kan fås, det lätt förgås" är ett ordstäf, lika tillämpligt på vetandet som på rikedomen. Medan regler, hvilka enstaka förvaras i minnet utan sammanhang med dess öfriga innehåll såsom derur uppvuxna, ständigt glömmas, blifva deremot de principer dessa regler styckevis uttala, en varaktig egendom, när man en gång medelst förståndet kommit i besittning af dem. Då den yngling, som endast har regler att röra sig med, känner sig redlös när de ej längre räcka till, så löser deremot den i deras grundorsaker hemmastadde ynglingen en ny gåta lika lätt som en gammal. Det är lika stor skilnad mellan att vara rustad med regler eller med deras grundorsaker som mellan en oordnad hög råämnen och samma råämnen ordnade till ett fullständigt helt, hvars alla delar sins emellan ega sammanhang. Och af dessa

Digitized by Google

har det sistnämnda ej blott den fördelen, att grundbeståndsdelarna bättre fasthållas, utan den vida större att utgöra en kraftig häfstång till forskning, till sjelfständigt tänkande, till upptäckter — allt ändamål, hvartill det förra är oanvändbart. Men detta är ej en liknelse endast; det är den bokstafliga sanningen. Att fakta sammanföras till allmänna begrepp *utgör* kunskapens ordnande, den må nu betraktas som en objektiv eller en subjektiv företeelse, och andens synvidd kan mätas efter den utsträckning, hvartill detta ordnande blifvit bragt.

Såsom en följd af att principerna intagit reglernas plats samt af det dermed nödvändigtvis sammanhängande bruket att lemna abstraktionerna å sido tills sinnet gjort sig förtroget med de fakta, från hvilka de härleda sig, har den praxis inträdt att till en senare period uppskjuta vissa ämnen, hvilka fordom tidigt begyntes. Detta är t. ex. händelsen med grammatiken, då man nu öfvergifver det ytterst enfaldiga bruket att lära barn densamma. Ty, som M. Marcel säger: "man kan utan tvekan påstå, att grammatiken icke utgör hjelpmedlet, utan det afslutande dokumentet." Och Mr. Wyse menar, att "formläran och satsläran äro en samling lagar och regler. Reglerna härleda sig från det gängse bruket; de utgöra de slutsatser, till hvilka vi genom långvarig iakttagelse och jemförelse af fakta komma. De äro korteligen språkets vetenskap — dess filosofi. Vill man följa naturens ordning, då kommer den enskilde lika litet som nationen någonsin *först* till det vetenskapliga. Ett språk talas och poesi skrifves i åratal, innan man ens tänkt hvarken på grammatik eller prosodi. Menniskorna väntade icke med att resonnera tills Aristoteles uppstält sin logik". Kort sagdt, då grammatiken tillkommit senare än språket, bör den äfven inhemtas efter språket — en slutföljd, hvars oundgängliga riktighet enhvar skall inse, som erkänner sammanhanget mellan slägtets utveckling och individens.

Digitized by Google

Bland de nya bruk, som uppvuxit under de gamlas förfall, är det vigtigaste ett systematiskt odlande af iakttagelseförmågan. Efter långa tiders blindhet inser man ändtligen, att i den naturliga verksamheten af barnets iakttagelseförmåga ligger en betydelse och en fördel. Hvad man fordom ansåg för ändamålslösa tilltag eller lek eller odygd, allt som det föll sig, det erkänner man nu som ett sätt att inhemta en kunskap, på hvilken allt sedermera förvärfvadt vetande grundar sig. Häraf den väl uttänkta, men illa utförda *åskådningsmetoden*. Bacons påstående, att fysiken är vetenskapernas moder, har kommit att få en betydelse med afseende på uppfostran. Utan en noggrann bekantskap med tingens synliga och förnimbara egenskaper måste våra begrepp blifva falska, våra slutsatser felaktiga och våra företag misslyckade. "Om de yttre sinnenas uppfostran försummas, vidlåda en obotlig sömnighet, disighet och oduglighet hela den senare uppfostran." Om vi tänka efter, skola vi också verkligen finna, att grundlig iakttagelseförmåga utgör en faktor i alla stora framgångar. Det är ej för konstnären, naturforskaren och vetenskapsmannen allena hon visar sig nödvändig; ej blott beror på henne riktigheten af läkarens diagnos; icke blott är det af vigt för ingeniören att öfva sig deri under de år han tillbringar i verkstaden, utan vi märka, att med filosof menar man i grund och botten den som *iakttager* de tingens förhållanden, hvilka andra förbisett, samt att poet kallas den, som *ser* de sköna företeelser i naturen, hvilka alla känna igen, då de påpekas, men likväl ej förut märkt. Ingen sats behöfver kraftigare drifvas än att lifliga och fullständiga intryck äro af allra största vigt. Ingen god visdomens väfnad kan åstadkommas af ett ruttet råämne.

Medan den gamla metoden att framställa sanningar i abstrakt form kommit ur bruk, har ett motsvarande antagande af den nya metoden gjort sig gällande: att fram-

Digitized by Google

ställa dem i konkret form. De exakta vetenskapernas första grunder inhemtas nu medelst direkt åskådning, likasom man lär känna väfnader, eller tingens smak och färg. Räkneramens användning vid de första lektionerna belyser detta förhållande. Man finner likaledes exempel härpå i professor De Morgans sätt att förklara decimalbeteckningen. M. Marcel, hvilken med rätta förkastar det gamla tabellsystemet, lär mått, mål och vigt genom att hänvisa till de brukliga längd- och rymdmåtten samt vigterna och låter det blifva erfarenhetsrön att upptäcka förhållandena mellan de olika slagen deraf. Användandet af geografisk åskådningsmateriel samt afbildningar af regelbundna kroppar såsom inledning till geografi och geometri äro fakta af samma art. Som vi se, utgöres det gemensamma draget i dessa metoder deraf, att de låta barnets sinne genomgå samma process som mensklighetens i stort redan genomgått. De sanningar förhållandena med afseende på antal, form eller läge innehålla, leda alla från början sitt ursprung från föremål; och att för barnet framställa dessa sanningar i konkret form är att låta det inhemta dem på samma sätt som hela menniskoslägtet. Småningom skall man måhända inse, att det ej rimligtvis kan lära dem på något annat sätt, ty om man tvingar barnet att upprepa dem som abstraktioner, kunna dessa ej innebära någon betydelse för detsamma, förr än det finner dem helt enkelt vara framställningar af hvad det genom åskådning sjelft upptäcker.

Men bland alla de förändringar, som göra sig gällande, är den mest betydelsefulla en tilltagande önskan att göra inhemtandet af kunskaper nöjsamt snarare än plågsamt — en önskan, som grundar sig på den mer eller mindre bestämda uppfattningen, att den intellektuela verksamhet, hvartill barnet vid olika åldrar känner håg, äfven är den för detsamma helsobringande och tvärt om. Det är en mening, hvilken i allt vidsträcktare mån vinner anklang,

Digitized by Google

att, så snart begäret efter ett eller annat slags kunskap uppstår, utvisar detta, att det i utveckling stadda sinnet vunnit förmåga att smälta detsamma och behöfver det för att kunna tillväxa samt att, å andra sidan, den afsmak, barnet erfar för ett eller annat undervisningsämne, är ett tecken, antingen till att det blifvit i förtid erbjudet eller ock att det framställes i osmältbar form. Häraf de bemödanden vi finna att göra den första uppfostran roande och all uppfostran underhållande. Häraf föredragen om lekens nytta. Häraf försvaren för barnkammar-rim och fésagor. Dag för dag rätta vi våra planer allt mer efter ungdomens tycken. Tycker barnet om detta slags undervisning eller detta? finner det nöje deri? fråga vi ständigt. "Vid dess naturliga begär efter omvexling skall man fästa afseende", säger M. Marcel, "och tillfredsställandet af dess nyfikenhet bör gå hand i hand med dess förkofran". "Lärotimmen", anmärker han vidare, "bör vara till ända, innan barnet visar tecken till trötthet." Och lika så vid den följande uppfostran. Korta afbrott under skoltimmarna, utflygter på landsbygden, roande läsning, samfäld sång — i dessa och många liknande drag kan man spåra förändringen. Det asketiska elementet försvinner ur uppfostran likasom ur lifvet, och den pröfvosten man använder för den politiska lagstiftningen — huruvida hon sträfvar till att befordra lycka — börjar i hög grad äfven göra sig gällande inom lagstiftningen för skolan och barnkammaren.

Hvilket är nu det gemensamma kännetecknet på alla dessa förändringar? Är det ej en allt mer tilltagande öfverensstämmelse med naturens förfaringssätt? Det framgår deraf att man uppgifvit all tanke på att "drifva" barnet — något hvaremot naturen uppreser sig — och använder de första åren till lemmarnas och de yttre sinnenas öfvande. Det framgår deraf att utanlexornas plats intagits af muntligt och praktiskt meddelade lärdomar, såsom t. ex.

Digitized by Google

på ängen eller lekplatsen. Det framgår deraf att reglers inlärande kommit ur bruk och att man antagit en undervisning medelst principer — d. v. s. att man lemnar de allmänna begreppen å sido tills det fins enskilda fakta att lägga till grund för dem. Det framgår af åskådningsmetodens införande. Det framgår deraf att de första begreppen inom vetenskapens område inhemtas i konkret i stället för abstrakt form. Och framför allt visar sig denna sträfvan genom bemödanden i olika riktningar att framställa kunskapen i en lockande form och sålunda göra inhemtandet deraf nöjsamt. Ty om det är naturens ordning att bland alla varelser låta den tillfredsställelse, som följer på fullgörandet af nödvändiga förrättningar, utgöra en eggelse att fullgöra dessa, och om, medan det späda barnets sjelfuppfostran pågår, den förtjusning, hvarmed det biter i ett stycke korall eller plockar sönder sina leksaker, utgör upphofvet till handlingar, som lära det tingens egenskaper — så följer häraf, att då vi välja den ämnenas följd och de undervisningssätt, hvilka mest intressera lärjungen, åtlyda vi naturens föreskrifter och rätta oss i vårt tillvägagående efter lifvets lagar.

Alltså äro vi då inne på den stora kungsvägen till den af Pestalozzi redan länge sedan uttalade läran, att, så väl med afseende på ordningsföljd som metoder, uppfostran bör rätta sig efter lagarna för den andliga utvecklingens naturliga förlopp — att det fins en viss följd, hvari förmögenheterna af sig sjelfva utveckla sig, och ett visst slags kunskap, hvar och en af dem behöfver under sin utveckling, samt att det tillkommer oss att taga reda på denna följd och erbjuda denna kunskap. Alla de förbättringar, som ofvan blifvit antydda, utgöra delvis tillämpningar af denna allmänna grundsats. En viss dunkel förnimmelse deraf gör sig nu för tiden gällande bland lärare, och i pedagogiska arbeten ifrar man dagligen allt mera för densamma. "Naturens metod är urtypen för alla metoder",

Digitized by Google

säger M. Marcel. "Planens sjelfva lifsprincip är att sätta lärjungen i stånd att rätt undervisa sig sjelf", skrifver Mr. Wyse. Ju förtrognare vetenskapen gör oss med tingens beskaffenhet, dess tydligare spåra vi hos dem en inneboende sjelftillräcklighet. Ett högre vetande sträfvar allt jemt att begränsa vår inblandning i lifvets process. Likasom i läkekonsten de gamla "hästkurerna" lemnat rum för en mild behandling eller ofta ingen annan än en normal lefnadsordning; likasom vi funnit, att det ej är nödvändigt att gifva stadga åt det späda barnets kropp genom att linda det som indianerna göra eller på något annat sätt; likasom man upptäcker, att inom fängelserna ingen af oss listigt uttänkt disciplin så kraftigt verkar till förbättring som den naturliga disciplinen att medelst inbringande arbete åstadkomma sjelfförsörjning — så finna vi med afseende på uppfostran, att framgång endast står att vinna derigenom, att vi lämpa våra mått och steg efter den naturliga utveckling, hvilken alla sinnen under sitt fortskridande till mognad genomgå.

Denna undervisningens grundprincip: att anordnandet af ämnen och metod måste motsvara den ordning, hvari själsförmögenheterna utveckla sig, och sättet för deras verksamhet — en princip, så påtagligen sann, att då den en gång uttalats, den tyckes nästan sjelfklar — har man naturligtvis aldrig helt och hållet förbisett. Lärare hafva oundvikligen måst låta sina skolkurser i viss grad öfverensstämma dermed af det enkla skälet, att uppfostran endast under denna förutsättning blir möjlig. Gossen undervisades aldrig i regula de tri, innan han lärt addition. Han sattes ej att skrifva uppsatser, innan han fått undervisning i skönskrifning. Läran om koniska sektioner har alltid föregåtts af Euklides. Men de gamla metodernas villfarelse ligger deri, att de i detalj icke erkänna hvad de äro tvungna att i stort erkänna. Principen finner dock sin tillämpning alltigenom. Om åratal måste förflyta mellan den tidpunkt,

Digitized by Google

då barnet kan fatta två tings förhållande till hvarandra med afseende på läge, och den, då det kan bilda sig en rätt föreställning om jorden såsom ett klot bestående af land och vatten, betäckt med berg, skogar, floder och städer, hvälfvande sig kring sin axel och kretsande omkring solen; om det kommer från det ena begreppet till det andra steg för steg; om de mellanliggande föreställningar, det bildar sig, gradvis blifva mera omfattande och sammansatta — är det då ej uppenbart, att det fins en allmängiltig ordning, i hvilken allena det kan skrida framåt, att hvarje mera vidtomfattande föreställning bildas genom sammanställande af enklare dylika och förutsätter dessa samt att, om man för barnet ville framställa några af dessa sammansatta begrepp, innan det kommit i besittning af de grundläggande begreppen, så vore detta nästan lika orimligt som att vilja finna slutsumman, innan man ännu börjat uträkningen? För att blifva hemmastadd i ett eller annat ämne har man att genomgå en följd af mer och mer sammansatta begrepp. De motsvarande själsförmögenheternas utveckling består i att smälta dessa, hvilket är omöjligt att i verklig mening göra, såvida de ej i normal ordning tillföras själen. Och när denna ordning icke följes, blir resultatet, att de mottagas med likgiltighet eller afsmak, samt att, om lärjungen icke är intelligent nog att möjligtvis sjelf fylla luckorna, dessa begrepp blifva liggande i hans minne likt döda fakta till ringa eller ingen nytta.

"Men", kan man fråga, "hvarför skall det bråkas med någon plan alls? Om det är sant, att själens likasom kroppens utvecklingsförlopp är på förhand bestämdt; om hon utvecklar sig af sig sjelf; om hennes begär efter det ena eller andra slaget af vetande efter hand uppstår, så snart det erfordras till hennes näring; om det således inom henne sjelf finnes en driffjäder till det rätta slaget af verksamhet på rättan tid — hvarför då på något sätt blanda sig deri? Hvarför ej lemna barnen *helt och hållet* åt na-

Digitized by Google

turens uppfostran? hvarför icke förhålla sig alldeles passiv och låta dem skaffa sig kunskaper bäst de kunna? hvarför ej vara konseqvent alltigenom?" Detta spörsmål ser qvistigt nog ut. Det framhåller — och skenbarligen med rätta — att ett fullständigt *laissez-faire*-system med logisk följdriktighet framgår ur de uppstälda lärorna, och tyckes genom ett *reductio ad absurdum* vederlägga dessa. Men rätt uppfattade, försätta de oss i sjelfva verket icke i någon sådan ohållbar ställning. En blick på motsvarigheterna inom det timligas verld skall tydligt visa detta. Det är en allmän lifvets lag, att ju mer sammansatt den organism är som skall frambringas, dess längre är den tid, under hvilken den med hänsyn till näring och skydd står i beroende af en föräldraorganism. Olikheten emellan vissa slags algers ytterst små, hastigt bildade och fritt rörliga sporer och trädets långsamt utvecklade frö med dess mångfaldiga höljen och stora näringsförråd, inbesparadt för att tjena grodden till föda under dess första utvecklingsstadier, belyser denna lag såsom tillämplig på växtverlden. Bland djuren spåra vi samma lag i en rad af olikheter från det mikroskopiska djuret, hvars sjelfdelade halfvor bilda en lika sjelfständig varelse som den ursprungliga hela, ögonblicket efter sedan delningen försiggått, ända upp till menniskan, hvars afföda icke allenast bäres under hafvandeskapets långa tid och derpå länge hemtar sin näring från bröstet, utan äfven sedermera erhåller denna näring på konstlad väg och, när hon lärt sig att sjelf intaga densamma, fortfarande måste förses med mat, kläder och skydd samt icke vinner förmågan att fullkomligt uppehålla sig sjelf förr än efter ungefär en tid af femton till tjugu år efter sin födelse. Nu eger denna lag sin tillämpning på själen lika väl som på kroppen. Också med hänsyn till andlig näring står hvarje högre varelse och särskildt menniskan att börja med i beroende af den fullvuxnes hjelp. I saknad af förmågan att förflytta sig, är det späda barnet nästan

Digitized by Google

lika oförmöget att förse sig med ämnen att öfva sina begrepp på som att skaffa sig föda för att stilla sin hunger. Ur stånd att sjelft tillreda sin mat, är det lika mycket ur stånd att bringa många slags kunskaper till smältbar form. Det språk, medelst hvilket alla högre sanningar måste inhemtas, lär det helt och hållet af sin omgifning. Sålunda, i att dag från dag förse barnet med det rätta slaget fakta, tillredda på det rätta sättet, samt i att med lämpliga mellantider utdela dem med tillbörlig frikostighet, öppnar sig ett lika stort fält till att verksamt gagna barnets själ som dess kropp. I båda fallen utgöres föräldrarnas hufvudsakliga åliggande af att tillse, det de för utveckling erforderliga *vilkoren* uppfyllas. Och likasom de, genom att förskaffa föda och kläder och skydd, kunna fullgöra detta åliggande, utan att alls göra intrång hvarken på ordningen eller sättet för lemmarnas och inelfvornas naturliga utveckling, så kunna de äfven förse barnet med ljud till efterhärmning, föremål till undersökning, böcker att läsa, uppgifter att lösa; och om de hvarken öfva direkt eller indirekt tvång, kunna de göra detta utan att på något vis störa den andliga utvecklingens normala gång eller, rättare sagdt, de kunna i hög grad underlätta förloppet af densamma. Häraf följer, att ett instämmande i de ofvan nämnda lärorna icke, efter hvad somliga skulle vilja påstå, medför något förkastande af undervisning, utan lemnar ett vidsträckt fält till flitig och sorgfällig odling.

Om vi nu från det allmänna öfvergå till betraktelse af enskilda fall, måste det anmärkas, att i praxis tyckes Pestalozzis system knappast hållit hvad teorien lofvade. Vi höra talas om barn, som alls ej visa något intresse under lektionerna, utan snarare hysa motvilja för dem, och så vidt vi kunna se, hafva de skolor, som följt Pestalozzis metod, icke utsändt någon ovanligt stor mängd utmärkta män, om de ens hafva uppnått medelmåttans ståndpunkt. Detta förvånar oss ej. Den framgång ett medel

Digitized by Google

röner, beror hufvudsakligen på den insigt hvarmed det användes. Det är en utnött anmärkning, att den oskicklige handtverkaren äfven med de utmärktaste verktyg förfuskar sitt arbete, och äfven med de bästa metoder skola dåliga lärare misslyckas. I sjelfva verket blifver metodens förträfflighet i sådant fall en orsak till den dåliga utgången på enahanda sätt som — för att fullfölja liknelsen — verktygets fullkomlighet i oöfvade händer blir en källa till resultatets brist på fullkomlighet. En enkel, oföränderlig, nästan mekanisk undervisningsslentrian kan handhafvas af den mest vanliga begåfning och detta med det obetydliga, men välgörande inflytande som den kan åstadkomma; då deremot ett fullkomligt system — ett system, hvars medel äro lika vexlande som själens förmögenheter — ett system, som föreslår ett särskildt medel för hvarje särskildt ändamål, för att rätt tillämpas fordrar krafter sådana som blott få lärare äro i besittning af. Lärarinnan i småbarnsskolan kan förhöra lexor ur abc-boken, och hvilken byskolmästare som helst kan plugga in multiplikationstabellen. Men till att på rätta sättet undervisa i stafningskonsten och beteckna bokstäfverna med ljud i stället för med deras namn eller till att genom försök att sammanställa tal meddela undervisning i talförhållanden, erfordras en smula förstånd, och att fullfölja en dylik förnuftsenlig plan alla studier igenom förutsätter en så stor qvantitet omdömeskraft, uppfinningsrikhet, intellektuel samkänsla och analytisk förmåga, som vi aldrig skola få se bragta i dagen, så länge lärarekallet åtnjuter så föga anseende som nu. Sann uppfostran kan endast verkställas af en sann filosof. Döm då om hvilken utsigt en filosofisk metod nu eger att blifva riktigt utförd! Med den låga ståndpunkt, på hvilken psykologien ännu befinner sig, och med den ringa kännedom våra lärare ega om detta lilla — hvad utsigt till framgång har väl ett system, hvilket förutsätter psykologien som sin grundval?

Digitized by Google

Ytterligare hinder och nedslående resultat hafva uppstått genom att man förblandat Pestalozzis grundsats med de former, under hvilka den blifvit framställd. Emedan åtskilliga planer ej motsvarat ens förväntan, har man kastat skugga på den med dem sammanhängande läran; ingen har frågat efter, huruvida dessa planer verkligen följt läran. Man har som vanligt dömt efter det konkreta snarare än det abstrakta samt klandrat teorien för praktikens bakvändhet. Det är som skulle man velat anse det första svaga försöket att bygga en ångmaskin som bevis på att ångan ej dugde till drifkraft. Må vi ständigt bära i minnet, att medan Pestalozzi hade rätt i sina grundbegrepp, hade han derför ej funnit den rätta tillämpningen af dem alla. Till och med enligt sina beundrares skildring var Pestalozzi en man med blott delvis klar inblick — en man med ögonblick af insigt snarare än en systematisk tänkare. Sin första stora framgång vann han vid ett tillfälle, då han var utan alla böcker och vanliga undervisningsmedel och då "det enda föremålet för hans uppmärksamhet bestod i att hvarje ögonblick utforska hvad vetande barnen särskildt voro i behof af samt bästa sättet att sammanlänka det med den kunskap de redan egde". Till stor del berodde hans förmåga icke på lugnt uttänkta undervisningsplaner, utan på den djupa samkänsla, hvilken meddelade honom en snabb förnimmelse af barnens behof och svårigheter. Han saknade förmågan att logiskt samordna och utveckla de sanningar, hvilka han sålunda tid efter annan tillegnade sig, och måste till stor del lemna detta åt sina medhjelpare, Kruesi, Tobler, Buss, Niederer och Schmid. Följden är, att i detaljerna blifva såväl hans egna planer som de man å hans vägnar uttänkt ganska omogna och inkonseqventa. Hans undervisning i barnkammaren, som börjar med en namnförteckning på kroppens olika delar och dernäst skrider till att uppgifva deras inbördes lägen samt slutligen deras samband, kan bevisas alls ej stå i

Digitized by Google

öfverensstämmelse med den andliga utvecklingens första stadier. Hans sätt att undervisa i modersmålet genom konstlade öfningar i ordens betydelse vid hopsättandet af satser är helt och hållet onödig och måste för lärjungen medföra förlust af tid, arbete och glädje. Den geografiska undervisning han föreslår är ytterst opestalozzisk. Och ofta då hans planer i hufvudsak äro sunda, befinnas de antingen ofullständiga eller förderfvade genom någon qvarlefva af den gamla regimen. Medan vi derför i hela dess utsträckning skulle vilja försvara den allmänna lära Pestalozzi införde, anse vi att mycket ondt sannolikt skulle uppstå, om man utan granskning antoge hans specifika sätt att gå till väga. Den böjelse menniskor allt jemt ådagalägga: att dyrka de former och bruk, under hvilka en stor sanning blifvit åt dem öfverlemnad; deras villighet att böja sitt förnuft i stoftet inför profeten och svärja på hvartenda ord af hans mun; deras benägenhet att taga tankens omklädnad för sjelfva tanken — göra det till en nödvändighet att strängt betona skilnaden mellan grundprincipen i Pestalozzis system och de medel man uttänkt för att tillämpa detsamma, samt att påpeka hurusom, medan den förra kan anses såsom fastställd, de senare antagligen blott äro ett utkast till en normal plan. Om vi tillse hur vårt vetande är beskaffadt, blifva vi i sjelfva verket alldeles öfvertygade, att så är fallet. Innan uppfostringssätten till beskaffenhet och anordning kunna ställas i sammanhang med själsförmögenheternas utvecklingssätt och följd, måste vi först med en viss noggrannhet förvissa oss om *hur* dessa förmögenheter utveckla sig. För närvarande ega vi i denna punkt endast några få allmänna begrepp. Dessa måste i detalj utvecklas — de måste förvandlas till en mängd särskilda satser, innan vi kunna sägas vara i besittning af den *vetenskap,* på hvilken uppfostrans *konst* skall grunda sig. Och sedan, när vi med visshet funnit i hvilken följd och i hvilka sammanställningar de andliga förmögenhe-

Digitized by Google

terna verka, då återstår att bland de många möjliga sätten att uppöfva hvar och en af dem utvälja det, som bäst lämpar sig för hennes naturliga sätt att verka. Tydligen få vi alltså ej antaga, att ens våra förträffligaste undervisningssätt skulle vara riktiga eller tillnärmelsevis riktiga.

Alltså med denna skilnad mellan Pestalozzis princip och praxis i minnet, samt af angifna skäl fasthållande den slutsatsen, att den senare nödvändigtvis måste vara särdeles bristfällig, skall läsaren veta att till dess rätta värde uppskatta det missnöje med systemet, hvilket af somliga blifvit uttaladt, och han skall äfven inse, att Pestalozzis idé ännu återstår att förverkliga. Skulle han likväl, på grund af hvad nyss blifvit sagdt, vilja påstå, att intet dylikt förverkligande för närvarande är möjligt och att all sträfvan borde riktas på det inledande spörsmålet, så svara vi, att ehuru det icke är möjligt att, vare sig till innehållet eller formen, fullkomna en bildningsplan, förr än en förnuftig psykologi blifvit uppställd, så är det likväl möjligt att med tillhjelp af vissa ledande grundsatser på erfarenhetens väg närma sig en fullkomlig plan. För att bana väg för ytterligare forskning vilja vi nu angifva dessa grundsatser. Somliga bland dem hafva ofvan mer eller mindre tydligt blifvit vidrörda; men vi upptaga icke dess mindre alla här i logisk ordningsföljd.

1. Att man i uppfostran bör skrida från det enkla till det mer invecklade är en sanning, efter hvilken man alltid till en viss grad handlat, ehuru visserligen hvarken med bestämdhet eller följdriktigt. Sinnet utvecklar sig. Likt allt som utvecklar sig, skrider det från det homogena till det heterogena, och, då ett normalt uppfostringssystem måste utgöra den objektiva motsvarigheten till denna subjektiva process, bör det förete ett liknande fortskridande. Dessutom, då vi på detta sätt tyda denna formel, kunna

Digitized by Google

vi inse, att den har en mycket vidsträcktare tillämpning än vid första påseendet tyckes. Ty utläggningen deraf innebär, ej allenast att man vid undervisningen inom hvarje särskild kunskapsgren bör gå från det enkla till det mer invecklade, utan att samma sak bör ega rum med afseende på vetandet i dess helhet. Då själen att börja med blott eger några få verksamma förmögenheter, men efter hand sätter sina senare utvecklade förmögenheter i verksamhet och slutligen uppnår den punkt, då alla hennes förmögenheter samtidigt äro i verksamhet, så följer deraf, att vår undervisning borde börja med blott få ämnen i sänder och genom att småningom öka dessas antal slutligen drifva alla ämnen jemte hvarandra. Icke blott i biomständigheter bör uppfostran skrida från det enkla till det mer invecklade, utan också i sin helhet.

2. Själens utveckling är liksom all annan utveckling ett fortskridande från det obestämda till det bestämda. Likt den öfriga organismen uppnår hjernan först vid mogenhetsåldern sin fulländning, och i samma mån som hjernans utveckling är ofulländad, sakna menniskans handlingar bestämdhet. I likhet med de första rörelserna och de första försöken att tala blifva af detta skäl de första begreppen och tankarna ytterligt sväfvande. Likasom det outvecklade ögat, hvilket endast förmår skilja mörker från ljus, utvecklar sig till ett öga, som med största noggrannhet urskiljer färgernas olika slag och skiftningar samt formens obetydligaste vexlingar, likaså börjar förståndet, betraktadt som ett helt eller med afseende på hvarje dess förmögenhet, med den mest ofullkomliga förmåga att upptäcka föremålens och handlingarnas olikhet, men fortskrider till att urskilja med allt större skarpsinnighet och noggrannhet. Denna allmänna lag måste planen och sättet för vår uppfostran följa. Det är ej möjligt och vore ej heller önskligt, om det läte sig göra, att meddela det out-

Digitized by Google

vecklade sinnet noggranna begrepp. Vi kunna mycket väl vid tidiga år ordagrant inskärpa den form, hvari dessa begrepp tagit gestalt, och lärare, som hafva för vana att så göra, inbilla sig, att när orden blifvit riktigt inlärda, de begrepp de skulle innebära dermed inhemtats. Men ett kort förhör med lärjungen bevisar motsatsen. Det befins antingen, att orden blifvit inpräglade i minnet med ringa eller ingen tanke på deras mening eller ock att den uppfattning lärjungen fått af deras betydelse är särdeles dunkel. Endast allt efter som ökad erfarenhet erbjuder stoff till bestämda begrepp; endast i samma mån som iakttagelsen år från år afslöjar de mindre i ögonen fallande kännetecken, hvilka skilja olika ting och förlopp, dem man dittills förblandat; endast då man genom ständigt återkommande fall af samma företeelser blir förtrogen med dessas samtidiga förekomst eller beroende af hvarandra såsom orsak och följd; endast i samma mån som de olika slagen af förhållanden genom ömsesidig begränsning blifva noggrant skilda från hvarandra, kunna det mer framskridna vetandets noggranna bestämmelser blifva rätt begripliga. Sålunda måste vi inom uppfostran nöja oss att börja med omogna begrepp. Dessa måste vi sträfva att småningom göra klarare genom att underlätta förvärfvandet af sådana erfarenheter, som att börja med äro i stånd att rätta de gröfsta misstagen och sedan efter hand de som mindre falla i ögonen. Och de vetenskapliga formlerna måste först då meddelas, när begreppen blifvit fullständiga.

3. Att påstå, att undervisningen bör utgå från det konkreta för att sluta med det abstrakta kan delvis se ut som ett upprepande af den förstnämnda bland ofvanstående grundsatser. Icke dess mindre är det en grundregel, som måste framhållas, om ej för något annat åtminstone i afsigt att i vissa fall påpeka hvad som verkligen menas med det enkla och det mer invecklade. Ty olyckligtvis

Digitized by Google

har mycket missförstånd gjort sig gällande i denna punkt. Allmänna formler, hvilka menniskor påfunnit för att med dem uttrycka grupper af biomständigheter, och hvilka hvar för sig hafva förenklat *deras* begrepp genom att i ett enda faktum innesluta många, hafva de trott äfven böra förenkla barnets begrepp. Man har dervid förgätit, att ett förallmänligande endast blir enkelt i jemförelse med hela den massa af särskilda sanningar det innefattar; att det är mer invecklad än hvilken som helst af dessa sanningar i och för sig; att ej förr än många bland dessa enstaka sanningar inhemtats, förallmänligandet kan underlätta minnet och klara förståndet samt att för ett sinne, hvilket ej är i besittning af dessa enstaka sanningar, det nödvändigtvis blifver ett mysterium. I det lärare sålunda förblandat två sätt att förenkla, hafva de begått ständiga misstag genom att börja med "de första grunderna", ett förfaringssätt, som i sjelfva verket, ehuru ej till utseendet, står i strid mot vår hufvudprincip, hvilken innebär, att sinnet medelst exempel bör ledas till grunderna och sålunda föras från det enskilda till det allmänna, från det konkreta till det abstrakta.

4. Barnets uppfostran måste både till sätt och anordning öfverensstämma med menniskoslägtets uppfostran, historiskt betraktad. Med andra ord, kunskapens uppkomst hos individen måste ega samma förlopp som kunskapens uppkomst hos slägtet. Strängt taget, kan denna grundsats anses falla af sig sjelf af hvad redan blifvit sagdt; enär båda utgöra utvecklingsförlopp, måste de rätta sig efter samma allmänna lagar för utvecklingen, hvilka ofvan blifvit påyrkade, och måste alltså öfverensstämma med hvarandra. Icke dess mindre blifver just denna jemförelse af värde på grund af den noggranna handledning den erbjuder. Om vi ej misstaga oss, har samhället Comte att tacka för uttalandet af denna grundsats, och vi kunna antaga

Digitized by Google

denna punkt i hans filosofi utan att derför alls behöfva underskrifva de öfriga. Denna lära vinner stöd af två skäl, alldeles oberoende af någon abstrakt teori, och ettdera af dem vore tillräckligt att gifva henne stöd. Det ena kan härledas från ärftlighetens lag, betraktad i dess vidsträcktare resultat. Ty om det är sant, att menniskor visa likhet med sina förfäder både till utseende och skaplynne; om det är sant, att vissa andens företeelser, t. ex. vansinne, vid en gifven ålder uppträda hos den ena medlemmen efter den andra inom samma slägt; om vi vända oss från de enskilda fallen, der många döda förfäders drag blanda sig med några få lefvandes och högligen fördunkla denna lag, och i stället öfvergå till nationstyperna, så finna vi hur olikheterna dem emellan hålla stånd från den ena tidsåldern till den andra; om vi ihågkomma, att dessa typer hvar för sig haft ett gemensamt ursprung, och att således de nu tydliga olikheterna dem emellan måste hafva uppstått medelst inverkan af bestämmande omständigheter på efter hvarandra följande slägten, hvilka hvart för sig lemnat de samlade verkningarna i arf åt sina efterkommande; om vi finna dessa olikheter nu mera vara organiska, så att ett franskt barn blir en fransman till och med när det växer upp bland främlingar, och om det allmänna faktum, hvilket sålunda belyses, eger sin sanning med afseende på hela naturen, förståndet inbegripet — då följer deraf, att om det finnes en bestämd ordning, i hvilken menniskoslägtet gjort sig till herre öfver de olika slagen af vetande, så måste hos hvarje barn uppstå en förmåga att tillegna sig dessa kunskaper i samma ordning. Så att, äfven om ordningen i sig sjelf vore likgiltig, skulle det underlätta uppfostran att leda individens steg samma väg som själsutvecklingen i det stora hela gått. Men ordningen är *icke* i sig sjelf likgiltig, och häri ligger det egentliga skälet, hvarför uppfostran bör vara ett upprepande i smått af civilisationens gång. Det kan bevisas både att

Digitized by Google

den historiska ordningsföljden till sina hufvuddrag nödvändigt måste vara sådan den visat sig samt att de orsaker, hvilka bestämt den, finna sin tillämpning på barnet lika väl som på slägtet. För att icke uppräkna dessa orsaker i detalj, skola vi här nöja oss med att påpeka hurusom, enär menniskoanden, ställd midt ibland företeelserna samt sträfvande att fatta dem, efter ändlösa jemförelser, funderingar, försök och läror vunnit sin nuvarande kunskap om hvarje föremål på en gifven väg — man häraf rimligtvis kan draga den slutsatsen, att förhållandet mellan anden och företeelserna är så beskaffad, att det hindrar denna kunskap från att förvärfvas på någon annan väg; samt att, då hvarje barns sinne står i samma förhållande till dessa förteelser, kunna de endast på samma väg blifva för detsamma tillgängliga. Af detta skäl skall vid uppställandet af en rätt uppfostringsmetod ett forskande i civilisationens sätt att gå till väga kunna tjena oss till ledning.

5. En bland de slutsatser, till hvilka en forskning lik den här föreliggande leder, är, att vi inom hvarje undervisningsgren böra skrida från det empiriska till det rationela. Under det menskliga framåtskridandets gång har hvarje särskild vetenskap utvecklat sig ur en densamma motsvarande praktisk utöfning. Af den nödvändighetens lag, vi både som individer och som slägte lyda under: att nå det abstrakta på det konkretas väg, följer, att öfning och en tilltagande erfarenhet med sitt empiriska förallmänligande måste finnas, innan det kan bli fråga om någon vetenskap. Vetenskapen är ett organiseradt vetande, och innan vetandet kan organiseras, måste ett sådant finnas. Hvarje studium bör derför inledas på rent experimental väg, och först sedan ett vidsträckt förråd af iakttagelser blifvit samladt, borde resonnerandet börja. Såsom belysande tillämpningar af denna regel kunna vi anföra den nya pla-

Digitized by Google

nen att icke införa grammatiken före språket sjelft, utan efter detsamma eller det gängse bruket att låta perspektivläran föregås af öfningar i teckning. Efter hand skola vi påpeka ytterligare tillämpningar af samma regel.

6. Ett andra korollarium af föregående allmänna grundsats och ett, som man ej nog kraftigt kan påyrka, är, att vid uppfostran sjelfutvecklingen i högsta grad bör uppmuntras. Barnet skall bringas att anställa sina egna forskningar och draga sina egna slutsatser. Man skall för det *omtala* så litet som möjligt, men föranleda det att *upptäcka* så mycket som möjligt. Menniskoslägtets framåtskridande har åvägabragts uteslutande medelst sjelfundervisning, och att hvarje själ för att nå de bästa resultat måste fortgå ungefär på samma sätt, det visar sig ständigt genom den utmärkta framgång de män röna, hvilka på egen hand brutit sin bana. De, som sjelfva uppväxt under den vanliga skolexercisen och tagit med sig den föreställningen, att uppfostran endast på detta sätt är tänkbar, skola mena det vara ett hopplöst försök att låta barnen undervisa sig sjelfva. Men om de vilja betänka, hurusom den öfvermåttan vigtiga kunskap barnet under de första åren förvärfvar med afseende på omgifvande föremål inhemtas utan hjelp; om de vilja betänka, att barnet lärt sig sjelft sitt modersmål; om de vilja öfverväga, hvilken mängd lifserfarenhet eller vetande, som faller utom skolans område, hvarje gosse på egen hand förskaffar sig; om de vilja gifva akt på den ovanliga intelligens, den åt sig sjelf lemnade gatpojken i London utvecklar i alla de riktningar, hvari hans förmåga blir tagen i anspråk; om de vidare vilja besinna huru många utan hjelp sträfvat sig fram, icke blott genom våra oförnuftigt uppställda skolkursers mysterier, utan genom massor af andra hinder dessutom — så skola de ej finna det vara en orimlig slutsats, att så framt ämnena föreläggas i rätt ordning och i rätt form, skall hvil-

Digitized by Google

ken lärjunge som helst af vanlig begåfning med helt ringa hjelp öfvervinna de efter hvarandra uppstående svårigheterna. Hvem kan i sjelfva verket rikta sin uppmärksamhet på den oupphörliga iakttagelse och forskning och slutledning som försiggå i barnets sinne, eller hvem kan höra dess skarpa anmärkningar öfver saker, som falla inom området för dess uppfattning, utan att inse, huru den förmåga det ådagalägger med lätthet och utan hjelp skulle göra sig till herre öfver studier *inom samma begreppsområde*, i fall hon systematiskt riktades på desamma? Detta behof af att saker ständigt skola omtalas kommer af *vår* dumhet, icke af barnets. Vi draga dess uppmärksamhet bort från sådana fakta, som intressera det och hvilka det med ifver sjelft insuper. Vi förelägga det fakta, hvilka äro allt för invecklade för dess uppfattning och derför blifva vidriga. Då vi finna, att det ej frivilligt inhemtar dessa fakta, påtvinga vi barnet dem medelst hotelser och straff. Genom att sålunda förvägra den kunskap det kräfver och instufva en, som det icke kan smälta, åvägabringa vi ett sjukligt tillstånd af dess förmögenheter och en deraf följande leda för kunskaper i allmänhet. Och när sedan, dels i följd af den slöa lätja vi åstadkommit och dels genom de valda ämnenas fortfarande olämplighet, barnet icke kan fatta något utan förklaring, utan blott passivt mottager vår undervisning, då sluta vi deraf, att uppfostran nödvändigtvis måste försiggå på detta sätt. Sedan vi genom vårt sätt att gå till väga framkallat hjelplöshet, så anföra vi hjelplösheten som orsak till vår metod. Men tydligt är, att den pedagogiska erfarenheten icke rimligtvis kan anföra inkast mot det system, hvars talan vi föra. Och hvem helst som inser detta skall äfven finna, att vi lugnt kunna följa naturens ordning allt igenom, att vi genom insigtsfull handräckning kunna leda anden till sjelfutveckling på de högre stadierna lika väl som på de lägre samt

Digitized by Google

att vi endast genom att så göra kunna åstadkomma den högst utvecklade förmåga och verksamhet.

7. Såsom ett slutligt prof, medelst hvilket man kan bedöma en undervisningsplan, bör den frågan framställas: "Väcker den en känsla af nöje hos lärjungen?" Då vi tveka huruvida det eller det sättet, den eller den anordningen mer öfverensstämmer med de förenämnda grundsatserna än andra sätt och anordningar, så kunna vi lugnt lita på detta kännetecken. Till och med då från teoretisk synpunkt den föreslagna planen tyckes vara den bästa, böra vi likväl, om den ej framkallar något intresse eller mindre intresse än en annan plan, uppgifva den, ty barnets intellektuela instinkt är mer beaktansvärd än våra förnuftsskäl. Med hänsyn till kunskapsförmögenheterna kunna vi lugnt lita på den allmänna lagen, att under normala förhållanden en helsosam verksamhet blir angenäm, medan den verksamhet, hvilken medför plåga, icke är helsosam. Ehuru denna lag hittills ganska ofullkomligt gjort sig gällande med afseende på känslorna, fogar sig vår intellektuela varelse nästan helt och hållet efter densamma eller åtminstone de sidor af denna natur, som barnet företer. Den vedervilja mot det ena eller andra ämnet, hvilken utgör den medelmåttige lärarens förargelse, är icke medfödd, utan beror på hans okloka undervisningssätt. Fellenberg säger: "Erfarenheten har lärt mig, att *lätja* hos ungdomen står i så rak motsats till hans naturliga böjelse för verksamhet, att så vida hon ej är följden af en dålig uppfostran, står hon nästan alltid i samband med en eller annan konstitutionel brist." Och den frivilliga verksamhet, för hvilken barn äro så benägna, utgör helt enkelt ett fullföljande af det behag, förmögenheternas helsosamma öfning medför. Sant är, att vissa bland de högre andliga förmögenheterna, hvilka hittills äro blott föga utvecklade hos slägtet och medfödda egas i någon större fullkomlighet

Digitized by Google

endast af de högst stående deribland, äro obenägna till det mått af ansträngning, som af dem erfordras. Men i en normal bildningsplan böra dessa just i följd af sin invecklade natur i sista rummet bringas i verksamhet, och man skall derför på dem ej ställa några anspråk, förr än lärjungen hunnit en ålder, då ytterligare bevekelsegrunder kunna tagas till hjelp och då ett medelbart nöje kan framställas som motvigt till ett omedelbart obehag. Men med afseende på alla de förmögenheter, hvilka stå lägre än de nyss nämnda, utgör den af verksamhet omedelbart följande tillfredsställelsen en naturlig äggelse och under förutsättning af god handledning den enda som behöfves. Finna vi oss nödsakade att uttänka någon annan, måste vi anse denna omständighet såsom bevis, att vi äro på orätt väg. Erfarenheten visar dag från dag allt tydligare, att en metod ständigt står till att finna, hvilken framkallar intresse, till och med förtjusning, och det visar sig alltid, att denna metod är den, som i kraft af alla andra bevis besannar sig som den rätta.

För de flesta skola dessa ledande grundsatser blifva af blott ringa betydelse, om de endast framställas i denna abstrakta form. Dels alltså för att genom exempel belysa deras tillämpning och dels i afsigt att särskildt påpeka åtskilligt, vilja vi nu öfvergå från uppfostrans teori till hennes praxis.

Det var Pestalozzis åsigt och en mening, hvilken allt sedan hans dagar vunnit inflytande, att något slags uppfostran skall taga sin början redan i vaggan. Hvem helst, som med någon urskilning gifvit akt på hur det späda barnet riktar den vidt uppspärrade blicken på de omgifvande föremålen, vet ganska väl, att uppfostran *verkligen* med eller mot vår vilja begynner så tidigt samt att detta fingrande och sugande på allt barnet kan få tag i, detta lyssnande med vidöppen mun på hvart enda ljud utgöra de första stegen på den väg, som slutar med upp-

Digitized by Google

täckten af förut okända himlakroppar, uppfinningen af räknemaskiner, åstadkommandet af utmärkta taflor eller komponerandet af symfonier och operor. Då nu denna själsförmögenheternas verksamhet från första början visar sig naturlig och oundgänglig, så blir frågan, huruvida vi i tillbörlig omvexling böra anskaffa barnet sådana föremål, medelst hvilka dessa förmögenheter kunna uppöfvas, och på en sålunda framställd fråga kan intet annat än ett jakande svar gifvas. Men som redan blifvit sagdt, betingar instämmande i Pestalozzis teori icke ett instämmande i hans praxis, och här vilja vi anföra ett bevis derpå. Då han behandlar undervisningen i stafning, säger han:

"Abc-boken bör alltså innehålla alla ljud i språket, och dessa borde från den tidigaste barndomen inläras inom hvarje familj. Det barn, som håller på att lära sin abc-bok, bör upprepa dessa ljud för barnet i vaggan, till och med innan det är i stånd att uttala ett enda af dem, så att de medelst ett ständigt upprepande må djupt inpräglas i dess minne."

Då man härtill lägger de råd angående "undervisningen i barnkammaren", der Pestalozzi låter de första lektionerna bestå i att inlära lemmarnas namn, lägen, sammanhang, antal, egenskaper samt deras och hela kroppens användning, framgår häraf tydligt, att hans begrepp om själens första utveckling voro alltför omogna att sätta honom i stånd att uttänka kloka planer. Låt oss taga den sakernas gång i betraktande, hvilken psykologien föreskrifver.

De tidigaste intryck sinnet kan mottaga äro de oupplösliga förnimmelser, som motstånd, ljus, ljud o. s. v. åstadkomma. Klart är, att upplösliga medvetenhetstillstånd ej kunna finnas till före de medvetenhetstillstånd af hvilka de äro bildade. Man kan ej tänka sig något begrepp om form, förr än en viss kännedom om ljuset i dess skiftande grader och egenskaper eller om motstånd af vex-

Digitized by Google

lande kraft förvärfvats, ty som man länge vetat, uppfatta vi formen genom synsinnet medelst ljusets vexlingar och genom känselsinnet medelst den olika motståndskraft tingen hafva. På samma sätt kan intet artikuleradt ljud uppfattas, förr än de oartikulerade ljud, hvilka utgöra detsammas beståndsdelar, blifvit inlärda. Och likaså förhåller det sig i alla andra afseenden. I det vi sålunda följa den oafvisligt gällande lagen om fortskridande från det enkla till det mer invecklade, böra vi förse barnet med en tillräcklig myckenhet föremål, som visa olika grader och slag af motståndskraft, en tillräcklig mängd föremål, hvilka återspegla ljuset i vexlande myckenhet och art samt med en tillräcklig mängd ljud af olika styrka, höjd och klang. Hur fullständigt barnets instinkt vet att draga härmed sammanhängande slutsatser, skall enhvar inse vid tanken på den förtjusning, med hvilken alla små barn bita i sina leksaker, känna på en äldre broders blanka rockknappar eller rycka i pappas polisonger; hur de försjunka i betraktandet af ett föremål i granna färger, om hvilket de, så snart de kunna tala, använda ordet "vackert" blott för de granna färgernas skull, samt hur barnets skratt framkallas af sköterskans pjoller, af att man knäpper med fingrarna eller af något ljud det förut ej hört. Lyckligtvis uppfyllas medelst de i barnkammaren gängse vanorna dessa uppfostrans första fordringar i ansenlig mån. Men mycket återstår att göra, och det är vigtigare än man vid första påseendet tycker, att detta blir gjordt. Hvarje själsförmögenhet är under den naturliga verksamhet, som följer med hennes utveckling, i stånd att mottaga vida lifligare intryck än på någon annan tid. Då man dessutom måste göra sig till herre öfver dessa enklaste elementer, och detta, när helst det sker, tager tid i anspråk, så blir det en tidsbesparing att använda detta barndomens första stadium, då ingen annan intellektuel verksamhet är tänkbar, till att göra sig fullständigt förtrogen med dessa elementer i

Digitized by Google

alla deras former. Må vi ej heller förbise den omständigheten, att såväl lynne som helsa fara väl af den ständiga tillfredsställelse, hvilken framkallas genom ett tillbörligt förråd af dylika intryck, dem hvarje barn så ifrigt tillegnar sig. Om utrymmet medgåfve, skulle vi här gerna velat gifva några antydningar om hur dessa enklaste förnimmelser mer systematiskt skulle kunna tillgodoses. Men vi måste nöja oss med att påpeka, hurusom allt dylikt tillgodoseende, under erkännande af utvecklingens allmänna lag om ett fortskridande från det obestämda till det bestämda, bör utgå från det korollariet, att, med hänsyn till hvarje förmögenhets utveckling, bestämdt olika intryck först måste skiljas från hvarandra; att man således först skall framställa ljud, som vidt skilja sig i styrka och höjd, färger, hvilka äro mycket olika hvarandra, och ämnen af ganska vexlande hårdhet eller andra egenskaper, samt att i hvarje fall fortskridandet till mer närbeslägtade intryck så småningom måste försiggå.

Då vi nu öfvergå till åskådningsundervisningen, hvilken påtagligen utgör en naturlig fortsättning af denna sinnenas förberedande odling, så må det anmärkas, att det system man vanligen följer helt och hållet skiljer sig från naturens metod, sådan den ter sig hos barnet, hos den fullvuxne och i civilisationens hela gång. "Man måste", säger M. Marcel, "*visa* barnet i hvilket sammanhang ett föremåls alla delar stå till hvarandra o. s. v." och de olika böcker, som tjena till ledning vid denna åskådningsundervisning, innehålla hvar för sig förteckningar på de fakta, man för barnet skall *omtala*, beträffande de ting man visar detsamma. Nu behöfver man endast kasta en blick på det späda barnets dagliga lif för att inse, hurusom all den kännedom om tingen, hvilken inhemtats, innan det ännu kan tala, är sjelfförvärfvad; att hårdhet och tyngd såsom uppträdande i förening med ett visst utseende, att vissa personers uppenbarelse i särskild form och färg, att

Digitized by Google

vissa bestämda ljud hos djur af ett visst utseende äro företeelser, hvilka det iakttager af sig sjelft. Och under de mognare åren, då läraren ej mer finnes till hands, måste likaledes de iakttagelser och slutsatser, hvilka stundligen erfordras till menniskans ledning, göras utan hjelp, och på den noggrannhet och fullständighet hvarmed detta sker beror framgången i lifvet. Är det då sannolikt, att medan det förlopp, som gäller för mensklighetens utveckling i stort, finner sin motsvarighet hos det späda barnet såväl som hos den fullvuxne, ett motsatt förlopp bör ega rum under den tid, som förflyter mellan den första barndomen och de mogna åren? och detta ens med afseende på en så enkel sak som att lära känna tingens egenskaper? Är det ej tvärt om påtagligt, att samma metod bör fullföljas allt igenom? Och påtvingar oss ej naturen ständigt denna metod, om vi blott hade förstånd nog att se den och ödmjukhet nog att antaga den? Hvad kan vara tydligare än barnets begär efter sympati i intellektuelt afseende? Se, hur barnet på ditt knä sträcker fram för dina ögon den leksak det håller i, så att du skall betrakta den. Se, hur det vänder sig om och tittar på dig, när det med sitt våta finger åstadkommit ett ljud mot bordet, och hur det gör detsamma om igen och åter ser på dig, liksom ville det så tydligt som möjligt säga: "Hör på detta nya ljud!" Gif akt på, hur de äldre barnen komma in och ropa: "Se, mamma, en sådan underlig sak!" "Mamma, titta på det här!" eller "titta på det der!" — en vana, hvarmed de skulle fortfara, om ej den dumma mamman både dem icke besvära henne. Gif akt på, då de små äro ute med barnjungfrun, hur hvar och en af dem skyndar fram till henne med den nya blomma som plockats för att visa den och att få också henne att säga att den är vacker. Hör med hvilket lifligt ordflöde hvar enda pojke beskrifver något nytt han har sett, om han bara kan få någon som vill höra på med intresse. Ligger ej slutsatsen i öppen

Digitized by Google

dager? Framgår häraf ej tydligt, att vi måste lämpa vår plan efter dessa förståndets instinkter — att vi endast hafva att sätta det naturliga förloppet i system — att vi skola höra på allt hvad barnet har att säga oss om hvarje föremål; böra locka det till att säga allt det kan tänka sig om en sak; då och då rikta dess uppmärksamhet på omständigheter, det ännu ej blifvit varse, i afsigt att komma det att sjelft märka dem, när de åter förekomma, samt hurusom vi böra fortsätta att efter hand påpeka eller anskaffa nya föremål till lika grundlig undersökning? Märk, hur den intelligenta modern enligt denna metod anordnar sina lektioner. Steg för steg gör hon sin lille gosse förtrogen med namnen på de enklare vetenskaperna: hårdhet, mjukhet, färg, smak, storlek, och då hon gör detta, finner hon honom ifrigt skänka sitt bistånd, i det han hemtar det ena för att visa henne att det är rödt och det andra för att låta henne känna att det är hårdt, och detta så fort hon någonsin meddelar honom namnen på dessa egenskaper. Hvarje gång hon riktar hans uppmärksamhet på en ny egenskap hos någon ny sak han visar henne, låter hon sig angeläget vara att namngifva denna i sammanhang med dem han redan känner, så att han i kraft af det medfödda härmningsbegäret må komma i den vanan att upprepa dem den ena efter den andra. Småningom, då det händer att han glömmer nämna en eller flera bland de egenskaper han lärt känna, börjar hon fråga honom huruvida det ej fins något mer han kan berätta henne om saken i fråga. Antagligen fattar han ej hennes mening. Sedan hon låtit honom fundera litet, säger hon honom det och skrattar måhända åt honom för att han misslyckats. Då detta händt några gånger, inser han hvad han har att göra. När hon nästa gång påstår sig veta något mer om saken än han berättat henne, vaknar hans stolthet, han ser noga på saken, han öfvertänker allt han hört och då gåtan är lätt, finner han snart hennes lös-

Digitized by Google

ning. Han är full af glädje öfver sin framgång och hon deltager med honom. Likt hvarje barn är han förtjust öfver att upptäcka sin förmåga. Han önskar vinna flere segrar och söker reda på andra saker, om hvilka han kan berätta henne något. Allt efter som hans förmögenheter utveckla sig, ökar hon förteckningen på de egenskaper han känner med den ena efter den andra, hon fortskrider från hårdhet och mjukhet till skroflighet och jemnhet, från färg till glans, från enkla kroppar till sammansatta, gör på detta sätt uppgiften mer invecklad, allt efter som hans förmåga ökas, tager hans uppmärksamhet och minne i allt vidsträcktare omfång i anspråk, håller ständigt hans intresse vaket genom att förse honom med sådana nya intryck, som hans sinne kan uppfatta, och skänker honom oupphörligt tillfredsställelse genom seger öfver sådana mindre svårigheter, öfver hvilka han kan blifva herre. I det hon så gör, fullföljer hon påtagligen endast samma naturliga förlopp, hvilket egde rum under en vida tidigare period: hon understöder endast sjelfutvecklingen och detta på det sätt, som gossens instinktlika beteende gent emot henne gifver vid handen. Uppenbarligen är också den plan hon följer den, som bäst är beräknad på att rotfästa vanan vid grundlig iakttagelse, hvilken utgör dessa lektioners förklarade syfte. Att *berätta* ett barn en sak och att *visa* det en annan är icke att lära det använda sin egen iakttagelseförmåga, utan det är att göra det till mottagare af en annans iakttagelser: ett tillvägagående, som snarare försvagar än stärker dess förmåga till sjelfundervisning; som beröfvar detsamma det af framgångsrik verksamhet härflytande nöjet; som framställer den så tilldragande kunskapen under skepnad af ett formligt inlärande, och hvilket sålunda alstrar den likgiltighet eller till och med vedervilja, barnet icke sällan erfar mot denna åskådningsundervisning. Att följa den ofvan beskrifna planen är å andra sidan helt enkelt att visa förståndet vägen till

Digitized by Google

dess lämpliga näring: att ställa de intellektuella begåren i samband med deras naturliga bihang: egenkärleken och önskan att finna deltagande; att medelst samtliga dessa begär åstadkomma en så spänd uppmärksamhet, att den tillförsäkrar både en liflig och en fullständig uppfattning samt att från början vänja sinnet vid den vana att hjelpa sig sjelf, hvilken det slutligen måste följa.

Åskådningsundervisningen borde ej blott utföras på ett alldeles olika sätt mot det i allmänhet gängse, utan skulle äfven tillämpas på ett mycket vidsträcktare område samt fortsättas vida längre än nu är fallet. Hon skulle ej inskränkas till föremålen inom hemmet, utan äfven innefatta dem på fältet och vägarna, bland bergen och vid hafskusten. Hon skulle ej upphöra med den tidigaste barndomen, utan på samma vis fortsättas ungdomstiden igenom och omärkligt öfvergå till naturforskarens och vetenskapsmannens undersökningar. Här hafva vi åter igen endast att följa naturens fingervisningar. När kan man väl få se en innerligare förtjusning än då barnet finner en ny blomma eller betraktar en förut okänd insekt eller samlar kiselstenar och snäckor? Och hvem har ej erfarit, hur man genom att skänka det sitt deltagande kan bringa det till en oändlig rad af frågor om dessa tings egenskaper och byggnad? Hvarje botanist, hvilken till sammans med barn vandrat genom skog och mark, har säkerligen märkt med hvilket intresse de tagit del i hans förehafvande, hur ifrigt de sökt efter växter åt honom, hur uppmärksamt de gifvit akt på hans undersökning af dem, hur de öfverhopat honom med frågor. Den, som konseqvent vill träda Bacons — "naturens tjenare och tolk" — i spåren, skall inse, att vi ödmjukt böra antaga den undervisningsplan, hvilken sålunda påpekas. När barnet blifvit förtroget med de oorganiska föremålens enklare egenskaper, bör det på samma sätt ledas till en uttömmande undersökning af de ting, det finner på sina vanliga spatserturer, i det upp-

Digitized by Google

märksamheten att börja med uteslutande riktas på de mindre invecklade fakta de förete t. ex. med afseende på växterna, på blombladens färg, antal och form samt stjelkarnas och bladens skapnad; med afseende på insekterna på vingarnas, benens och sprötens antal och färg. Så snart dessa förhållanden fullt uppfattas och ständigt blifva föremål för iakttagelse, kan man efter hand till dem foga ännu andra fakta: i förra fallet ståndarnas och pistillernas antal; blommans form, t. ex. om hon är strålformig eller symmetriskt tvåsidig; bladens anordning och art, t. ex. om de äro motsatta eller skiftevis motsatta, skaftade eller oskaftade, släta eller håriga, sågade, tandade eller naggade; i senare fallet åter kroppens olika delar, bakkroppens segmenter, vingarnas teckning, ledernas antal i benen samt de smärre organernas skapnad, då systemet grundligt genomfördt syftar till att väcka barnens begär att om allt, som råkar under dess uppmärksamhet, säga allt som kan sägas. När sedermera barnet uppnått en dertill lämplig ålder, kan man som ett stort ynnestbevis skaffa det medel att pressa dessa växter, hvilka i kraft af den om desamma inhemtade kunskapen skänkt det så mycket nöje, och som ett än större ynnestbevis kan man möjligen förse det med hvad som erfordras att förvara våra vanliga dag- och nattfjärilars larver under dessas förvandlingar — en sak, som, enligt vår personliga erfarenhet, skänker det högsta nöje, under åratal med ifver fortsättes och, om man derjemte samlar insekter, oändligt ökar intresset för landtliga utflygter under lofdagar samt utgör en särdeles god förberedelse till fysiologiens studium.

Vi äro alldeles beredda på att af många få höra, att allt detta är att spilla tid och krafter samt att det för barnen vore vida bättre att öfva sig i skönskrifning eller lära sina räknetabeller och sålunda bereda sig till lifvets göromål. Det gör oss ondt, att så råa begrepp om hvari uppfostran består och en så trångbröstad uppfattning af det

Digitized by Google

nyttiga ännu kan göra sig gällande. För att ej tala om nödvändigheten af begreppens systematiska odlande och värdet af ofvan beskrifna medel såsom tjenande detta ändamål, äro vi beredda att, på grund af sjelfva det vetande som inhemtas, försvara dem. Om menniskor skola vara idel kälkborgare eller blott kunna hänga öfver sina räkenskapsböcker och ej hysa en tanke på något utom sitt yrke; om det är önskvärdt, att de likna stadens lejon, hvilkas begrepp om landtliga nöjen icke sträcka sig längre än till att sitta i schweizeriparken och röka och dricka; eller att de äro som godsherrn, hvilken tänkte sig skogar såsom egentligen ämnade att jaga i, vilda växter som bara ogräs samt indelade djuren i villebråd, skadedjur och husdjur — då är det i sanning onödigt att lära sig något, som ej omedelbart hjelper en att sköta jorden och fylla visthuset. Men om vi ega ett värdigare mål än att vara lastdragare; om de oss omgifvande tingen kunna tjena till annat än att inbringa penningar; om det gifves högre förmögenheter att uppöfva än de, som egna sig till förvärf och fyllande af de sinliga behofven; om de njutningar poesi, skön konst och vetenskap erbjuda, äro af någon betydelse — då är det också önskvärdt, att den instinktmessiga böjelse uppmuntras, hvilken hvarje barn ådagalägger, att iakttaga naturens skönheter och undersöka företeelserna inom densamma. Men den grofva nyttighetsteori, som är nöjd med att komma till verlden och lemna henne igen utan att veta hvad slags verld det är eller hvad hon innehåller, den kunna vi bekämpa på dess egen mark. Det skall snart visa sig, att kännedom om lifvets lagar är vigtigare än hvilken annan kunskap som helst; att dessa utgöra grundlaget ej blott för kroppens och själens alla lifsprocesser, utan i följd häraf för alla göromål inom- och utomhus, för all handel, all politik, alla sedlighetsförhållanden samt att derför, utan ett rätt förstånd af desamma, hvarken det personliga eller samhälleliga handlingssättet rätt

Digitized by Google

kan ordnas. Man skall möjligtvis äfven inse, att lifvets lagar väsentligen äro desamma hela den organiska naturen igenom och vidare, att man icke rätt kan fatta dem i deras mera invecklade uppenbarelser, förr än man studerat dem i de enklare. Och då detta blifvit tydligt, skall man äfven inse hurusom man, genom att hjelpa barnet att inhemta den kunskap om naturen, för hvilken det hyser så stor lust, och genom att hos ungdomen uppmuntra förvärfvandet af dylikt vetande, rent af bringar det att insamla förråd till framtida användning — fakta hvilka en dag med tillbörlig vigt klart skola framställa de vetenskapens stora allmänna satser, som kunna hjelpa oss att rätt ordna vårt handlingssätt.

Det ökade erkännande, ritkonsten vinner såsom utgörande en faktor i uppfostran, är ett bland de många bevisen på att förnuftigare åsigter med hänsyn till själsodlingen nu börja göra sig gällande. Låt oss än en gång anmärka, att lärare ändtligen börja följa den väg naturen oupphörligt sökt hålla dem inför ögonen. De försök barn af sig sjelfva göra att framställa menniskorna, husen, träden och djuren omkring sig — på griffeltaflan, om de ej kunna komma öfver något bättre eller med blyertspenna på papper, om de lyckas komma i besittning häraf — äro oss alla väl bekanta. Visar man dem en tafvelbok, skänker dem detta det högsta nöje, som alltid framkallar deras utpreglade härmningsbegär samt en önskan att sjelfva också rita taflor. Dessa försök att afteckna hvad de se är ett ytterligare instinktmessigt öfvande af uppfattningsförmågan — ett medel, hvarigenom en större noggrannhet och fullständighet af iakttagelseförmågan åstadkommes. Och genom att söka vinna vårt intresse för sina upptäckter angående tingens yttre egenskaper anropa de oss lika väl som genom sina teckningsförsök just om det slags odling de bäst behöfva.

Hade lärare låtit sig leda af naturens fingervisningar,

Digitized by Google

ej blott till att bland undervisningsämnena taga in ritkonsten utan äfven i valet af undervisningssätt deri, skulle de handlat klokare än de nu gjort. Hvad är det barnet först söker framställa? Stora saker, granna saker, föremål, kring hvilka dess glada idéförbindelser hufvudsakligen ordna sig — menskliga varelser, af hvilka det rönt en mängd känslointryck; kor och hundar, som väcka dess intresse genom de vexlande företeelser de erbjuda; hus, som de stundligen se och hvilka genom sin storlek samt delarnas olikhet väcka dess förvåning. Och hvad slags framställningssätt skänker barnet största nöje? Att måla. Papper och penna äro bra i brist på något bättre; men en färglåda och en pensel — det är en skatt. Att rita ut linier får genast träda i bakgrunden för nöjet att måla, det förra gör barnet endast med hänsyn till färgläggning, och kan det vinna tillstånd att måla i en bok med träsnitt, hvilken stor ynnest är ej det! Hur löjlig nu en dylik ordningsföljd skall tyckas ritläraren, hvilken uppskjuter färgläggningen och inpräglar formfasthet medelst den tråkiga öfningen att rita linier, så tro vi dock den sålunda angifna planen vara den riktiga. Färgens företräde framför formen, hvilket, som sedan påpekadt, hvilar på psykologisk grund, borde från början vinna erkännande, och från början skulle också de ting som afbildas vara verkliga. Det större nöje färgen skänker och hvilket ej allenast framträder hos barnet utan visar sig hos de flesta hela lifvet igenom, borde ständigt användas som en naturlig äggelse att beherska den jemförelsevis svåra och mindre tilldragande formen; nöjet att sedan färglägga borde utgöra en belöning, som stode i beredskap för mödan att teckna. Och dessa försök att afbilda intressanta verkligheter, borde uppmuntras i den öfvertygelse, att, då i mån af vidsträcktare erfarenhet enklare och lättare utförbara föremål taga intresset i anspråk, barnet äfven skall försöka sig på dessa och att sålunda ett närmande småningom

Digitized by Google

skall ega rum till afbildningar, som i någon mån likna verkligheten. Den ytterligt obestämda form, dessa första försök i enlighet med utvecklingens lag erbjuda, utgör allt annat än en orsak att ringakta dem. Det betyder ingenting hur vidunderlig formen är eller hur kluddig och skrikande färgläggningen är. Det är ej fråga om, att barnet skall åstadkomma några vackra taflor. Frågan är huruvida det utvecklar sina förmögenheter. Det måste först vinna litet herravälde öfver sina fingrar, få några slags begrepp om likhet, och för dessa ändamål lämpar sig detta slags öfning bättre än hvilken annan som helst, enär den är naturlig och roande. Under de första barnaåren äro inga ordnade ritlektioner tänkbara. Skall man derför undertrycka eller försumma att understödja dessa försök till sjelfbildning? eller bör man uppmuntra och leda dem som naturliga öfningar af uppfattningsförmågan och handlaget? Om man, genom att skaffa barnet billiga träsnitt att färglägga samt enkla konturtecknade kartor att måla gränslinierna på, icke blott på ett roande sätt förmår framlocka färgsinnet, utan äfven då och då kan framkalla noggranna begrepp om saker och länders utlinier och en viss förmåga att stadigt föra penseln, och om man genom ett tillräckligt förråd af roande föremål kan underhålla den instinktmessiga vanan att göra afbildningar, om än så otympliga, då skall det inträffa, att när barnet hinner till lämplig ålder för ritlektioner, det då skall finna en lätthet för dem, hvilken dessa öfningar förutan hade uteblifvit. Man har vunnit tid och spart så väl läraren som lärjungen möda.

Af det redan sagda kan läsaren lätt förstå, att vi utdöma bruket att rita efter plansch och ännu bestämdare det konstlade undervisningssätt med räta, vågiga och sammansatta linier, hvarmed somliga lärare bruka begynna. Vi beklaga, att "*Society of Arts*" nyligen i sin serie handböcker till den första undervisningen i skön konst uttalat

Digitized by Google

sitt gillande af en elementarbok i teckning, hvilken utgår från de mest förvrängda grundsatser vi sett. Vi mena "Outline from Outline" af bildhuggaren John Bell. Enligt hvad i företalet tillkännagifves, åsyftar denna bok "att erbjuda lärjungen ett enkelt, men dock logiskt undervisningssätt", och till detta ändamål börjar den med en mängd definitioner på följande sätt:

"Med en enkel linie menar man i ritkonsten ett fint streck draget från en punkt till en annan.

"Linier äro med afseende på beskaffenheten af två slag:

1. *Räta,* d. v. s. linier, som utgöra den kortaste förbindelsen mellan tvenne punkter t. ex. A och B eller

2. *Våglinier,* hvarmed man menar sådana, som ej utgöra den kortaste förbindelsen mellan tvenne punkter t. ex. C och D."

Och på detta sätt fortskrider inledningen till att beskrifva vågräta, lodräta och sneda linier, de olika slagen af vinklar samt de mångfaldiga figurer, hvilka dessa linier och vinklar bilda. Arbetet är, kort sagdt, en formlig grammatik med tillhörande öfningar. Och på detta sätt skall då samma system, som börjar med en torr undersökning af grunderna och i språkundervisningen blifvit utdömdt, i ritkonsten åter vinna burskap. Man skall alltså börja med det bestämda i stället för med det obestämda! Det abstrakta skall tjena som inledning till det konkreta! Vetenskapliga begrepp skola föregå erfarenhetens rön! Att detta är ett omkastande af den naturliga ordningen, behöfva vi knappast upprepa. Om bruket att inplugga ordklasserna och deras användning, innan man kan tala ett språk, har med rätta blifvit yttradt, att detta är ungefär lika förståndigt som att, innan man lär barnet gå, låta det genomgå en undervisningskurs i lemmarnas benbyggnad, muskler och nerver; och detsamma kan sägas om förslaget att, innan man gjort lärjungen hemmastadd i konsten att framställa föremål, börja med en förteckning och definitioner på

Digitized by Google

de linier, af hvilka de vid närmare undersökning visa sig bestå. Dessa tekniska termer äro lika frånstötande som onödiga. De göra studiet från första början vidrigt, och allt detta, emedan man vill undervisa barnet i hvad det under fortgående öfning omedvetet inhemtar. På samma sätt som barnet händelsevis af omkring detsamma pågående samtal lär sig vanliga ords betydelse utan ordbokens hjelp, skall det äfven snart nog, icke blott utan bemödande utan till och med på nöjsamt vis, genom de anmärkningar man gör öfver föremål, taflor och dess egna ritningar, inhemta samma vetenskapliga uttryck, hvilka, då de i första början skola inläras, tyckas obegripliga och odrägliga.

Om man fäster någon vigt vid de allmänna grundsatser för uppfostran, hvilka här blifvit uppställda, så bör ritkonsten allt igenom gå hand i hand med de barndomens första försök, hvilka ofvan blifvit påpekade såsom i hög grad förtjenta af uppmuntran. Vid den tid denna sålunda åvägabragta frivilliga öfning skänkt handen en viss stadga och meddelat temligen goda begrepp om proportioner, har säkerligen ett slags sväfvande föreställning uppstått om kropp och de tre utsträckningar, dem man medelst perspektivet framställer. Och när, efter åtskilliga misslyckade, kineslika försök att på papperet återgifva detta utseende, ett någorlunda klart begrepp om hvad som skall göras samt en önskan att kunna utföra det kommit till stånd, då kan en första lektion i på erfarenheten grundad perspektivlära gifvas med tillhjelp af den apparat, man stundom begagnar sig af för att ur vetenskaplig synpunkt förklara perspektivet. Detta låter afskräckande; men försöket visar sig både fattligt och roande för hvilken gosse eller flicka som helst med vanlig begåfning. Sedan en glasskifva, så infattad, att den kan stå lodrätt på bordet, blifvit ställd framför lärjungen samt en bok eller annat enkelt föremål lagts på andra sidan om densamma, ber man honom att med blicken i en och samma riktning med bläck på glaset

Digitized by Google

sätta punkter, hvilka sammanfalla med eller dölja hörnen af detta föremål. Derpå ber man honom sammanbinda dessa punkter med linier, och han märker då, att de linier, han drager, dölja eller sammanfalla med föremålets utlinier. Och genom att sedan lägga ett ark papper på andra sidan om glaset blir det honom tydligt, att de linier, han sålunda uppdragit, framställa föremålet sådant det för honom tedde sig. Och det ser ej blott så ut, utan han finner, att teckningen måste likna föremålet, emedan han lagat så, att hennes linier stämde öfverens med dess konturer, och när han tager bort papperet, kan han öfvertyga sig, att de verkligen dermed sammanfalla. Detta rön är nytt och öfverraskande samt tjenar honom till ett på erfarenhetens väg vunnet bevis, att linier af en viss längd, dragna i en viss riktning på en plan yta, kunna framställa linier af en annan längd och annan riktning i rummet. Om man efter hand ändrar föremålets läge, kan han derigenom bringas att iakttaga, huru somliga linier förkortas och försvinna, medan andra framträda och förlängas. På samma sätt kan man tid efter annan visa honom, hur parallela linier sammanlöpa, och i sjelfva verket belysa perspektivlärans alla ledande sanningar. Om han fått tillbörlig vana att hjelpa sig sjelf, skall han, då sådant ifrågakommer, med nöje försöka att endast efter ögonmått draga en af dessa utlinier på papperet, och snart nog blifver det honom ett eftersträfvansvärdt mål att utan hjelp framställa en bild, hvilken så mycket som möjligt liknar en, som man sedan tecknar på glaset. Utan den oförnuftiga, mekaniska öfningen att afteckna andra ritningar — genom en lika enkel som roande, förnuftig, dock icke abstrakt metod kan lärjungen sålunda blifva förtrogen med tingens företeelse, då de aftecknas samt steg för steg vinna förmågan att återgifva dem. Härtill komma följande fördelar: att lärjungen redan så tidigt nästan omedvetet förvärfvar kännedom i en taflas sanna teori (nemligen, att hon utgör en framställning af

Digitized by Google

föremål, sådana de visa sig, när de afteckna sig på en plan yta, belägen mellan dem sjelfva och ögat) samt att, när han uppnår lämplig ålder att börja vetenskaplig perspektivlära, han redan är grundligt hemmastadd i de fakta, hvilka utgöra hennes förnuftiga grundval.

För att framställa ett förnuftigt sätt att meddela de första geometriska begreppen kunna vi ej göra bättre än anföra nedanstående ur ett arbete af Mr Wyse:

"Barnet har vant sig att i aritmetiken använda kuben; låt det också begagna den för att inhemta geometriens första grunder. Jag skulle i motsats till den vanliga planen vilja börja med fasta kroppar. Derigenom undvikas alla svårigheter med orimliga definitioner och dåliga förklaringar öfver hvad en punkt, en linie eller en yta är, hvilka ej blifva annat än abstraktioner... Kuben gifver många bland geometriens grundbegrepp, den framställer på samma gång punkter som räta och parallela linier, vinklar, parallelogram m. m. Kuben kan delas i flere delar. Lärjungen känner redan till en dylik delning i talförhållanden, och han fortskrider nu till en jemförelse af de olika delarna samt deras förhållanden till hvarandra.... Derifrån öfvergår han till klotet, som gifver honom de första begreppen om cirkeln, om kroklinien i allmänhet m. m.

"Sedan han blifvit någorlunda hemmastadd i kännedomen om fasta kroppar, kan han nu i stället sysselsätta sig med plana ytor. Öfvergången kan ske ganska lätt. Skär kuben t. ex. i tunna skifvor och lägg dem på ett papper; han skall då se lika många plana rektanglar som han har skifvor och på samma sätt med alla de öfriga kropparna. Klotet kan behandlas på samma sätt; han skall då inse hur ytor i sjelfva verket uppkomma samt blifva i stånd att med lätthet tänka sig dem hos hvarje fast kropp.

Digitized by Google

"På detta sätt har han lärt sig geometriens alfabet och innanläsning. Han öfvergår nu till att i teckning framställa henne.

"Det enklaste och af detta skäl det första är blott att lägga dessa skifvor på ett stycke papper och med blyertspennan draga streck rundt omkring dem. När detta flere gånger blifvit gjordt, kan skifvan läggas på något afstånd och barnet uppmanas att afteckna henne o. s. v."

Sedan ett förråd af geometriska begrepp insamlats på något sätt liknande det af Mr. Wyse föreslagna, kan man taga ännu ett steg genom att införa vanan att pröfva riktigheten af efter ögonmått ritade figurer; man väcker härigenom ifvern att noggrant afteckna dem, på samma gång som man oupphörligen påvisar svårigheten att tillfredsställa denna önskan. Det är föga tvifvel underkastadt, att geometrien leder sitt ursprung (hvilket också sjelfva benämningen tillkännagifver) från de sätt handtverkare m. fl. uttänkt att verkställa noggranna mätningar till grunden för byggnader, platsen för inhägnader o. d. samt att hennes sanningar kommo att bevaras uteslutande i tanke på deras omedelbara nytta. Man bör meddela dem åt lärjungen under liknande förhållanden. Då han klipper korthus, då han ritar ornamenter till färgläggning och under de vexlande lärorika sysselsättningar, hvilka en uppfinningsrik lärare alltid leder honom till, kan man en tid bortåt med fördel lemna honom likt nybegynnaren i byggnadskonst åt sina proffförsök, och han skall sålunda på erfarenhetens väg lära sig inse svårigheten att med tillhjelp af de yttre sinnena allena vinna sina syften. Då han, medan han sålunda undergått en värderik uppfattningens disciplin, nått lämplig ålder att begagna cirkelmåttet, kommer han dock, under fullt uppskattande af detta instrument, som hjelper honom att kontrollera hans synsinnes gissningar, att finna ett hinder i svårigheten att bringa föremålen närmare sig. På denna punkt kan man tills vidare lemna honom, dels

Digitized by Google

emedan han ännu är för ung att inhemta högre kunskaper, dels emedan det är önskvärdt, att man än eftertryckligare låter honom erfara saknaden af kännedomen om de systematiska konstgreppen. Om inhemtandet af kunskap fortfarande skall blifva roande och om under barnets första uppfostran lika väl som under slägtets tidigare civilisation vetenskapen endast skall ega sitt värde så till vida som han ställer sig i konstens tjenst, då är det påtagligt, att den rätta inledningen till geometrien utgöres af en lång öfning i de konstruktiva sysselsättningar, hvilka geometrien vill underlätta. Märk, att också här visar naturen vägen. Barn ådagalägga stor benägenhet att klippa ut saker af papper, att tillverka, att bygga — en benägenhet, hvilken om den uppmuntras och ledes, ej blott skall bana väg för vetenskapliga begrepp, utan äfven utveckla den fingerfärdighet, de flesta i så hög grad sakna.

Så snart iakttagelse- och uppfinningsförmågan vunnit erforderlig styrka, kan man införa lärjungen på den empiriska geometrien, d. v. s. en geometri, som går ut på systematiska lösningar, men icke sysselsätter sig med bevisen för deras riktighet. I likhet med alla andra öfvergångar inom uppfostran bör denna icke komma tvunget utan likasom af sig sjelf, och geometriens samband med byggnadskonsten bör fortfarande vidmakthållas. Att efter pappmodell göra en figur, innesluten af fyra liksidiga trianglar, är en uppgift, som roar lärjungen och kan tjena till lämplig utgångspunkt. Under försöket att göra detta, finner han sig nödsakad att upprita fyra liksidiga trianglar i vissa lägen. Enär han i brist på verklig metod icke med noggrannhet kan utföra detta, upptäcker han vid trianglarnas sammansättning i deras respektiva lägen, att han icke kan få sidorna att passa samt att vinklarna ej mötas i spetsen. Man kan nu visa honom hur man genom att draga ett par cirklar kan upprita hvar och en af dessa trianglar alldeles noggrant och utan att gissa sig

Digitized by Google

fram, och då han nyss misslyckats, skall han sätta värde på denna fingervisning. Sedan man, i afsigt att belysa sättet huru man inom geometrien går till väga, sålunda hjelpt honom lösa den första uppgiften, bör man för framtiden låta honom lösa de honom förelagda frågorna så godt han kan. Att skära en linie i två lika stora delar, att uppdraga en lodrät linie, att beskrifva en qvadrat, att dela en vinkel i två lika stora delar, att draga en linie parallel med en gifven linie, att beskrifva en sexhörning äro uppgifter, hvilka han med litet tålamod skall kunna lösa. Och från dessa kan man steg för steg leda honom till mera invecklade frågor, med hvilka alla han under förståndig ledning utan hjelp skall veta reda sig. Tvifvels utan skola många bland dem, som fått sin undervisning på det gamla sättet, med misstro höra detta påstående. Men vi uttala det på grund af fakta, och dessa hvarken få eller säregna. Vi hafva sett en klass gossar blifva så intresserad af att lösa dylika uppgifter, att lärjungarna motsågo sin geometrilektion som en bland veckans förnämsta tilldragelser. Helt nyligen hörde vi talas om en flickskola, der många bland eleverna hemma frivilligt sysselsätta sig med geometriska frågor, samt om en annan, der ej blott detta är fallet, utan der en bland dem anhåller om uppgifter att lösa under lofven, hvilka båda fakta vi meddela på lärarens egen auktoritet. Detta utgör ju starka bevis på sjelfutvecklingens utförbarhet och omätliga fördel! Ett undervisningsämne, hvilket, som det vanligen läres, är torrt och till och med motbjudande, blifver sålunda genom att följa naturens metod särdeles roande och i hög grad nyttigt. Vi säga: "i hög grad nyttigt", emedan dess verkningar icke inskränka sig till inhemtandet af geometriska fakta, utan ofta åvägabringa en omstörtning i sinnets hela tillstånd. Det har gång på gång inträffat, att de, som blifvit försoffade af den vanliga skolexercisen — af dess abstrakta former, dess tröttande lexor, dess pluggande — plötsligt vaknat

Digitized by Google

till förståndet, när man på detta sätt upphört att låta dem passivt mottaga och lockat dem till att verksamt söka göra upptäckter. Sedan det missmod, som alstrats genom dålig undervisning, blifvit skingradt medelst litet deltagande, och tillräcklig ihärdighet väckts att vinna en första framgång, uppstår en omkastning i åsigter, hvilken inverkar på hela lynnet. De känna sig ej längre odugliga; också de kunna åstadkomma något. Och småningom, då framgång följer på framgång, försvinner förtviflans mara, och de gripa sig an med svårigheterna i öfriga studier med ett mod, som måste vinna seger.

Några få veckor sedan ofvanstående anmärkningar ursprungligen blifvit offentliggjorda, lemnades några afgörande bevis i samma riktning af professor Tyndall i en föreläsning öfver "fysikens vigt som undervisningsämne." Hans vittnesbörd, grundadt på personlig iakttagelse, är af så stort värde, att vi ej kunna afhålla oss från att anföra det. Han säger:

"Ett bland de åligganden, hvilka under den nämnda tiden föllo på min lott, var att undervisa en klass i matematik, och jag fann vanligen att Euklides och forntidens geometri i allmänhet, när de tilltalade förståndet, utgjorde ett mycket roande studium för ungdomen. Men jag hade för vana att undandraga gossarna bokens slentrian och att vädja till deras egen förmåga att behandla frågor, hvilka ej ingingo i denna slentrian. Att börja med väckte vanligen ombytet från den en gång banade vägen litet motvilja; ynglingen kände sig som ett barn bland främlingar; men i intet enda fall har jag funnit denna motvilja fortfara. Då en gosse blef ytterligt missmodig, muntrade jag upp honom med anekdoten om Newton, hvari han påstår skilnaden mellan sig sjelf och andra egentligen ligga i hans tålamod, eller med berättelsen om hur Mirabeau befalde sin tjenare, hvilken påstått någonting vara omöjligt, aldrig begagna detta dumma ord igen. På detta sätt uppmuntrad,

Digitized by Google

återvände han till sitt arbete med ett leende, måhända något blandadt med tvifvel, men som icke dess mindre vittnade om hans beslut att försöka om igen. Jag såg gossens blick klarna och hörde honom slutligen med en glädje, mot hvilken Arkimedes' hänförelse endast var en obetydlighet, utropa: "Jag har löst det, professor!" Det medvetande om egen förmåga, hvilket sålunda blifvit väckt, var af omätligt värde och, lifvad häraf, gjorde klassen i sanning förvånande framsteg. Jag brukade ofta låta gossarna välja mellan att antingen fortsätta med sina propositioner i boken eller pröfva sina krafter på andra som icke stodo der. Aldrig i ett enda fall vet jag, att de valde boken. Jag var ständigt redo att hjelpa, då jag fann hjelp behöfvas; men mina anbud till bistånd afslogos vanligen. Gossarna hade smakat ljufheten af att göra eröfringar på intelligensens område och törstade efter att sjelfva vinna segrar. Jag fick se deras konstruktioner ritade på väggarna, inskurna i bjelkarna på lekplatsen och otaliga andra exempel på det lefvande intresse, hvarmed de omfattade detta ämne. För min egen del var jag med afseende på erfarenhet i undervisningskonsten endast nybörjare; jag kände inga af de pedagogiska regler, tyskarna tala så mycket om; men jag höll fast vid den i början af detta föredrag påpekade andan och sökte göra geometrien till ett *medel* för och icke en *gren* af uppfostran. Försöket rönte framgång, och några bland de skönaste stunder af min tillvaro hafva varit de, då jag gifvit akt på, hur den andliga förmågan kraftigt och under glädje utvecklat sig, när man på sätt jag beskrifvit vädjat till densamma."

Denna empiriska geometri, hvilken erbjuder en oändlig rad uppgifter, bör tillsammans med andra studier fortsättas under åratal, och man kan med fördel låta den allt igenom åtföljas af de konkreta tillämpningar af hennes grundsanningar, hvilka tjena som förberedelse. Sedan lärjungen blifvit herre öfver kuben, octaedern, samt de olika pyra-

Digitized by Google

midformiga och prismatiska figurerna, kan turen komma till de mer invecklade regelbundna kropparna — dodekaedern och icosaedern — till hvilkas sammansättande af pappbitar ansenlig sinnrikhet erfordras. Från dessa kan en öfvergång helt naturligt göras till sådana förändrade former af regelbundna kroppar, hvilka man finner bland kristallerna: den stympade kuben, kuben med två sidor stympade jemte vinklarna, octaedern samt de olika prismorna på samma sätt förändrade; och medan lärjungen efterbildar de talrika former olika metaller och salter antaga, förvärfvar han under hand kännedom om mineralogiens förnämsta sanningar *.

Sedan man länge fortfarit med dylika öfningar, erbjuder, som man kan tänka sig, den vetenskapliga geometrien inga svårigheter. Lärjungen, hvilken blifvit van att beakta förhållanden med afseende på form och qvantitet samt gång på gång dunkelt inser, att vissa resultat nödvändigt ernås genom vissa medel, kommer nu att anse bevisen i Euklides såsom den bristande fyllnaden i de honom bekanta uppgifterna. Hans väl disciplinerade förmögenheter sätta honom i stånd att med lätthet göra sig till herre öfver den ena satsen efter den andra samt att uppskatta deras värde, och han röner då och då den tillfredsställelsen att finna sina egna sätt att gå till väga bevisa sig såsom de riktiga. Sålunda finner han nöje i hvad för den oberedde är en tråkig lexa. Återstår endast att tillägga, att hans begåfning snart kommit till den punkt, att han befinnes skicklig sysselsätta sig med den värderikaste bland alla öfningar för reflexionsförmågan — att sjelf uttänka bevis. Sådana teorem, som förekomma i tillägget till den af Chambers genomsedda upplagan af Euklides, skola snart befinnas vara honom till gagn, och

* De, som söka handledning vid utförandet af ofvan beskrifna metod, finna den i en liten bok med titeln: 'Inventional Geometry', utgifven på J. and C. Mozley's förlag, Paternoster Row, London.

Digitized by Google

under sysselsättningen med att föra dem i bevis skall han icke blott i intellektuelt utan äfven i sedligt afseende utveckla sig.

Att än vidare fullfölja dessa antydningar blefve att skrifva en detaljerad afhandling öfver uppfostran, hvilket vi icke hafva för afsigt. Ofvanstående grunddrag till planer att under den första barndomen öfva uppfattningsförmågan, att på lämpligt sätt inrätta åskådningsundervisningen, att lära teckning och geometri böra helt enkelt anses som förklarande exempel på den metod, de förut noggrant angifna allmänna grundsanningarna fordra. Vi tro att, om man granskar dem, skola de befinnas ej blott fortskrida från det enklare till det mer invecklade, från det obestämda till det bestämda, från det konkreta till det abstrakta, från det på erfarenhet grundade till det vetenskapliga, utan att de på samma gång tillfredsställa de ytterligare fordringarna, att uppfostran skall vara ett upprepande i smått af civilisationen, att hon så vidt möjligt är skall vara en sjelfutveckling samt att hon skall vara roande. Att alla dessa vilkor genom en mönstermetod uppfyllas, bidrager lika mycket till att bevisa dessa vara de riktiga som att bevisa metoden vara den rätta. Märk äfven, att denna metod logiskt framgår ur det sträfvande, hvilket kännetecknar nutidens alla förbättringar i undervisningsväsendet; att den endast är ett fullständigt antagande af det naturliga system, hvilket dessa delvis upptaga; att den visar ett sådant fullständigt antagande af det naturliga systemet både genom att handla i öfverensstämmelse med ofvanstående grundsatser och genom att följa de vinkar, det sig utvecklande förståndet sjelft gifver, d. v. s. underlättar dess naturliga verksamhetsbegär och på detta sätt underhjelper den utveckling, på hvilken naturen arbetar. Således tyckas riktiga skäl finnas för handen, af hvilka man kan sluta till, att det ofvan genom exempel belysta förfaringssättet kommer helt nära det rätta.

Digitized by Google

Något återstår ännu att tillägga för att ytterligare inskärpa de båda allmänna grundsatser, hvilka på samma gång äro de vigtigaste som de minst uppmärksammade, nemligen den, att under hela ungdomstiden såväl som under de första barnaåren och vid mogen ålder det måste vara fråga om sjelfundervisning samt den häraf följande omvända satsen, att den framkallade andliga verksamheten allt igenom skall vara verkligt angenäm. Om ett fortskridande från det enkla till det invecklade, från det obestämda till det bestämda och från det konkreta till det abstrakta böra anses som de väsentliga fordringar den abstrakta psykologien framställer, då blir den fordran, att kunskapen skall vara sjelfförvärfvad samt på nöjsamt sätt inhemtas, den pröfvosten, medelst hvilken vi kunna bedöma, huruvida psykologiens föreskrifter åtlydas. Om de förstnämnda framställa de ledande allmänna sanningarna inom den *vetenskap,* hvilken sysselsätter sig med andlig utveckling, då utgör den senare hufvudregeln för den *konst,* som befattar sig med denna utveckling. Ty om vår plan är så inrättad, att lärjungen sjelf med föga eller ingen hjelp kan taga det ena steget efter det andra, då måste den påtagligen motsvara utvecklingsstadierna i hans förmögenheter, och om det verkligen skänker honom tillfredsställelse att efter hvartannat taga dessa steg, då följer påtagligen, att dertill ej erfordras mer än en normal öfning af hans förmögenheter.

Men att göra uppfostran till en fortgående sjelfutveckling medför ännu andra fördelar än att läroämnena införas i rätt ordning. I första rummet tillförsäkrar det oss en liflighet och beständighet i intryck, dem de vanliga metoderna aldrig förmå åstadkomma. Ett vetande lärjungen sjelf inhemtat, ett problem han sjelf löst blifva i kraft af denna eröfring vida mer hans verkliga egendom än eljest blefve fallet. Den förberedande själsverksamhet hans framgång fordrar, det tankarnas samlande, hvilket för

Digitized by Google

densamma är nödvändig, och den hänryckning som följer på hans seger bidraga alla att i hans minne inrista fakta med en skärpa som intet blott meddelande, man hört af en lärare eller läst i en skolbok, någonsin eger. Äfven om han misslyckas, tillförsäkrar honom den spänning, hvari hans själsförmögenheter råkat, en vida bättre hågkomst af den lösning man för honom måste påpeka än ett halft dussin repetitioner skulle kunna åstadkomma. Märk vidare, att denna disciplin gör ett oupphörligt ordnande af den kunskap han inhemtar nödvändigt. Det ligger i sjelfva beskaffenheten af de fakta och slutsatser, hvilka på detta normala sätt blifvit förarbetade, att de efter hand blifva förutsättningar till ytterligare slutsatser — ett medel att besvara vidare frågor. Lösningen af gårdagens problem hjelper lärjungen att blifva herre öfver dagens uppgift. Sålunda förvandlar sig vetandet till förmåga, så snart det inhemtats, och bidrager omedelbart till den allmänna tankeverksamheten — ligger ej blott förvaradt till en osynlig lärdomsskatt, som fallet är med det mekaniskt inlärda. Märk vidare den sedliga odling denna ständiga vana att hjelpa sig sjelf medför. Mod att gripa sig an med svårigheter, ett tåligt samlande af uppmärksamheten, ihärdighet under misslyckade försök — dessa äro egenskaper, hvilka i en framtid särskildt skola erfordras, och dessa äro de utmärkande drag, detta system att låta förståndet arbeta för sin föda särskildt framkallar. Att det är fullkomligt möjligt att enligt denna metod meddela undervisning kunna vi genom personlig erfarenhet intyga, då vi i ungdomen på detta sätt bragtes att lösa perspektivlärans jemförelsevis invecklade uppgifter. Och att framstående lärare hafva sträfvat i denna riktning påpekas såväl i Fellenbergs yttrande, att "lärjungens personliga, sjelfständiga verksamhet är af vida högre vigt än det vanliga, beskäftiga fjäsket hos många, som åtaga sig uppfostrans kall", som i Horace Manns påstående, att "uppfostran bland oss nu för tiden

Digitized by Google

olyckligtvis alltför mycket består i att *tala om*, icke i att *öfva*", och i M. Marcels anmärkning, att "hvad lärjungen medelst andlig ansträngning upptäcker vet han bättre än hvad man berättar honom."

Likaså med den omvändt häraf framgående fordran, att den bildningsmetod som följes skall framkalla en verkligt glad verksamhet — icke glad för de inre belöningars skull den medför utan i följd af sin egen helsobringande kraft. Om vi söka uppfylla denna fordran, hindrar detta oss från att korsa utvecklingens normala gång och tillförsäkrar oss i följd deraf bestämda välgerningar af vigt. Så framt vi icke skola vända åter till en asketisk sedlighet (eller rättare sagdt *osedlighet*), måste vidmakthållandet af ungdomlig glädje betraktas som ett i sig sjelft värdigt syfte. Men för att icke uppehålla oss härvid, öfvergå vi till den anmärkningen, att ett angenämt känslotillstånd är vida gynsammare för intellektuel verksamhet än ett tillstånd af likgiltighet eller motvilja. Hvar och en vet, att det man med intresse läst, hört eller sett bättre fäster sig i minnet än hvad man med likgiltighet läst, hört eller sett. I ena fallet sysselsätta sig de i anspråk tagna förmögenheterna verksamt med det framstälda ämnet; i andra fallet befatta de sig på ett overksamt sätt dermed, och uppmärksamheten afledes oupphörligt genom mera fängslande tankar. Härigenom blifva intrycken i förra fallet starka, i det senare svaga. Dessutom får man till den förståndets sorglöshet, hvilken en lärjunges brist på intresse för ett eller annat ämne medför, lägga den förlamande rädslan för följderna. Denna stör hans uppmärksamhet och ökar sålunda den svårighet han har att bringa sina förmögenheter till verksamhet i de ämnen, för hvilka han hyser motvilja. Tydligen kommer alltså undervisningens kraft att, under i öfrigt samma förhållanden, bero på det nöje, hvarmed det förelagda arbetet verkställes.

Digitized by Google

Man måste äfven taga i betraktande, hurusom allvarsamma sedliga följder bero på det nöje eller missnöje, hvarmed lärjungen går till sina dagliga lärostunder. Om man jemför två gossars utseende och sätt, af hvilka den ene känner sig lycklig att hafva blifvit herre öfver roande ämnen och den andre olycklig i sin afsky för studierna och detta i följd af härigenom förorsakad oduglighet, kalla blickar, hotelser, straff, kan man ej undgå att inse, hurusom den enes lynne blifvit fördelaktigt behandladt och den andres skadadt. Hvem helst, som iakttagit framgångens eller olyckans inverkan på sinnet samt själens inflytande på kroppen, skall inse, att i ena fallet såväl lynne som helsa rönt en gynsam inverkan, medan man i det andra har att befara ständig vresighet, ständig rädsla samt till och med en lynnets ständiga tungsinthet. Återstår ännu ett annat medelbart resultat af ej ringa betydenhet. Förhållandet emellan lärare och lärjunge blifver, under i öfrigt lika förhållanden, vänligt och inflytelserikt eller fiendtligt och vanmäktigt, allt efter som odlingens plan framkallar nöje eller otrefnad. Menniskan är en slaf af de tankar hon hyser. Den, som dagligen förorsakar plåga, kan ej undgå att bli sedd med hemligt missnöje, och om han ej framkallar annat än smärtsamma känslor, blir han oundvikligen hatad. Den deremot, som ständigt hjelper barnet till dess mål, stundligen förskaffar det segerns tillfredsställelse, stundligen skänker det uppmuntran under svårigheterna och deltagande i framgången, måste blifva omtyckt, ja! om hans handlingssätt alltigenom visar sig konseqvent, måste han blifva älskad. Och när vi erinra oss hur verksamt och välgörande en lärares öfverinseende är, hvilken man känner vara en vän, i jemförelse med dens öfverinseende, hvilken betraktas med afsky eller i bästa fall med likgiltighet, så kunna vi häraf sluta till att de medelbara fördelarna af att ställa uppfostran på sällhetens grund föga understiga de omedelbara. Alla, hvilka ifrågasätta möjlig-

Digitized by Google

heten att utföra det här förfäktade systemet, svara vi som förut, att ej blott teorien hänvisar oss till detsamma, utan att också erfarenheten anbefaller det. Till de många utsagor af framstående lärare, hvilka allt sedan Pestalozzis tid intygat detta, kunna vi här foga professor Pillans omdöme, hvilken påstår att "der ungdomen undervisas på rätta sättet, känner den sig lika lycklig i skolan som på lekplatsen, sällan mindre, nej ofta mer förtjust öfver de väl anordnade öfningarna för dess andliga förmåga än öfver de för dess muskelkraft afsedda."

Såsom ett slutligt skäl till att låta uppfostran blifva en sjelfundervisning och i följd deraf en nöjsam sådan må det tillåtas oss att rikta uppmärksamheten på den omständigheten, att i samma mån hon blir detta, förefinnes någon sannolikhet, att hon icke skall upphöra i och med skolåren. Så länge kunskapers inhemtande vanligen göres motbjudande, så länge skall man finna en förherskande böjelse att upphöra dermed, så snart man undsluppit föräldrars och lärares tvång. Och när kunskapens inhemtande i allmänhet blifvit gjordt angenämt, då skall man finna en förherskande lust att utan något öfvervakande fortsätta den sjelfodling, hvilken förut bedrifvits under uppsigt. Dessa följder äro oomtvistliga. Så länge lagarna för tankens förbindelser ega bestånd; så länge menniskor tycka illa om de ting och ställen, hvilka erinra dem om smärtsamma tilldragelser, och tjusas af dem, som påminna om förgångna nöjen — så länge skola ock tråkiga lärotimmar göra vetandet motbjudande och roande lektioner göra det lockande. De män, för hvilka kunskapen under gossåren tedde sig under skepnad af tråkiga lexor och hotelser om straff och hvilka aldrig fingo vanan att sjelfständigt forska, blifva sannolikt i framtiden ej de som älska studier; då deremot de, för hvilka den visade sig i sin naturliga form samt på rät-

Digitized by Google

tan tid och hvilka erinra sig dess fakta såsom icke blott roande i och för sig sjelfva utan som anledningar till en lång följd af glädjande framgångar, skola sannolikt lifvet igenom fortsätta sin i ungdomen påbörjade sjelfundervisning.

Digitized by Google

TREDJE KAPITLET.

Uppfostran i moraliskt afseende.

Den största bristen i våra uppfostringsplaner förbiser man helt och hållet. Under det man vidtager många detaljförbättringar af våra system, så väl med hänsyn till deras ändamål som till metoden att uppnå det, har dock det angelägnaste önskemålet ännu icke ens vunnit erkännande som ett önskemål. Att bereda de unga till lifvets pligter medgifver man i tysthet vara det mål föräldrar och lärare böra hafva i sigte, och lyckligtvis uppskattas nu mera synbarligen värdet af de metoder man vid undervisningen följer efter deras större eller mindre lämplighet för detta ändamåls vinnande. Vigten af att i stället för en uteslutande klassisk bildning införa en, hvari de moderna språken intaga ett rum, bevisar man på denna grund. Nödvändigheten af att bevilja vetenskaperna ett ökadt område påyrkar man af samma skäl. Men ehuru man i viss mån bemödar sig att bereda ungdomen af begge könen för samhället och det medborgerliga lifvet, bryr man sig alls ej om att göra de unga skickliga att fylla en plats såsom fader eller moder. Man inser nödvändigheten af en omsorgsfull beredelse till att lära sig vinna sitt uppehälle, men man tyckes mena, att alls ingen beredelse tarfvas för att kunna uppfostra barn. Under det gossen använder många år på att förvärfva kunskaper, hvilkas egentliga värde består i att de höra till "en bildad mans uppfostran", och

Digitized by Google

medan flickan använder många år på att förvärfva de grannlåtskunskaper, som skaffa henne inträde i sällskapslifvet, så användes icke en timme af någondera till att bereda sig för det allvarligaste bland alla kall — det att handleda en familj. Förhåller det sig så, emedan denna ansvarighet utgör endast en aflägsen möjlighet? Tvärt om, den förekommer ju säkerligen i nio fall bland tio. Är det måhända emedan uppfyllandet af denna pligt är så lätt? Visserligen icke, ty bland alla de skyldigheter, den fullvuxne har att utföra, är denna den allra svåraste. Är det kanske emedan hvar och en antages på sjelfundervisningens väg kunna blifva skicklig att uppfylla en faders eller moders pligter? Nej; dels erkänner man ej behofvet af en dylik sjelfundervisning och dels gör ämnets invecklade beskaffenhet, att det bland alla är det, hvari sjelfundervisningen har minsta utsigt till framgång. Intet förnuftigt rättfärdigande kan anföras som skäl att från våra undervisningsplaner utesluta uppfostringskonsten. Vare sig med hänsyn till föräldrarnas egen lycka eller med afseende på inflytandet öfver deras barns och senare efterkommandes skaplynne och lif, måste vi medgifva, att kännedomen om rätta sättet för ungdomens fysiska, intellektuela och moraliska odling är en ytterst vigtig kunskap. Detta borde utgöra afslutningsämnet i den undervisningskurs, hvarje man och qvinna genomgår. Likasom med fysisk mogenhet förstås förmågan att frambringa afföda, så bör med andlig mogenhet förstås förmågan att uppfostra denna afföda. *Det ämne, som i sig inbegriper alla andra, det, som således borde utgöra undervisningens höjdpunkt, är uppfostrans teori och praxis.*

Enär denna beredelse saknas, står det beklagansvärdt illa till med barnens vård och särskildt med deras moraliska vård. Antingen tänka föräldrar aldrig på den saken alls, eller ock äro deras slutsatser omogna och ohållbara. I de flesta fall och särskildt från mödrarnas sida är den

Digitized by Google

behandling, man i hvarje fall använder, beroende på ögonblickets ingifvelse; den härleder sig ej från någon öfverlagd åsigt om hvad mest gagnar barnet, utan tjenar blott och bart till uttryck af föräldrarnas rådande känslor, de må nu vara goda eller onda, samt vexlar från timme till timme, allt efter som dessa känslor vexla. Eller om vid sidan af passionens ingifvelser några bestämda läror och metoder finnas, äro dessa sådana som man ärft från förgångna tider eller dem barndomsminnena ingifva, eller ock har man fått dem från sköterskor och barnjungfrur — metoder, uppfunna icke af tidens upplysning utan af hennes okunnighet. I sina anmärkningar öfver tankens och handlingens kaotiska tillstånd med hänsyn till sjelfstyrelse skrifver Richter:

"Om de hemliga vexlingarna i åsigter hos en hel mängd vanliga fäder bragtes i dagen och framlades i form af en studie- och läseplan, uppställd i och för en moralisk uppfostran, skulle de låta ungefär så här: första timmen skola "rent moraliska grundsatser för barnet föreläsas antingen af mig sjelf eller af läraren"; andra timmen "blandad moral eller sådan, som kan vändas till ens egen fördel"; den tredje: "ser du ej, att din far gör så och så?" den fjerde: "du är liten, och detta passar blott för stort folk"; den femte: "hufvudsaken är, att du har framgång i verlden och blir något i staten"; den sjette: "icke det timliga, utan det eviga afgör en menniskas värde"; den sjunde: "lid derför hellre orättvisa och var god"; den åttonde: "men försvara dig tappert, om någon anfaller dig;" den nionde: "väsnas icke, kära barn"; den tionde: "en gosse får ej sitta så der stilla"; den elfte: "du måste bättre lyda dina föräldrar"; den tolfte: "och uppfostra dig sjelf." Genom att stundligen sålunda vexla åsigter, döljer fadern deras ohållbarhet och ensidighet. Hvad hans hustru angår, är hon hvarken lik honom och ej heller lik harlekinen, som uppträdde på scenen med en bundt papper un-

Digitized by Google

der hvardera armen och på frågan, hvad han bar under högra armen, svarade: "order" och på hvad han hade under den venstra: "kontra-order". Modern kunde man snarare likna vid en jette Briareus med hundrade armar och en bundt papper under hvar och en."

I detta sakernas tillstånd kan man ej vänta sig någon hastig förändring. Slägter måste förgås, innan någon större förbättring häri kan väntas. Likt politiska samhällsskick kunna uppfostringssystem icke förfärdigas utan måste växa upp, och på korta tidrymder blifver tillväxten omärklig. Men hur långsam än hvilken förbättring som helst månde vara, så fordrar den likväl att medel dertill användas, och bland dessa medel är öfverläggningen ett.

Vi äro ej bland dem, som sätta tro till Lord Palmerstons lära, att "alla barn födas goda". På det hela taget synes oss den motsatta läran, hur ohållbar hon än är, stå mindre långt från sanningen. Ej heller stämma vi öfverens med dem som tro, att barnen medelst skicklig disciplin kunna göras alldeles till hvad de böra vara. Tvärt om äro vi öfvertygade, att fastän naturens ofullkomligheter kunna minskas genom klok handledning, kunna de icke derigenom undanrödjas. Den föreställningen, att en ideel mensklighet ofördröjligen skulle kunna frambringas medelst ett fullkomligt uppfostringssystem, är nära beslägtad med den, vi finna i Shelleys poemer, att om menniskoslägtet ville öfvergifva sina gamla inrättningar och fördomar, skulle allt ondt i verlden med ens försvinna; ingendera af dessa meningar är antaglig för den, som lugnt studerar menskliga förhållanden.

Icke dess mindre kunna vi visserligen sympatisera med dem, som hysa dessa alltför sangviniska förhoppningar. Entusiasmen utgör, om den än drifves till fanatism, en nyttig häfstång — måhända en oumbärlig makt. Det är klart, att den ifrige politikern aldrig skulle underkasta

Digitized by Google

sig de mödor och vidkännas de uppoffringar han gör, om han ej ansåge den reform han strider för vara det enda nödvändiga. Utan öfvertygelsen, att dryckenskapen är en rot till allt ondt inom samhället, skulle nykterhetsvännen ifra vida mindre kraftigt för sin sak. På filantropiens område likasom på hvarje annat vinnas stora fördelar genom arbetets fördelning, och om en sådan fördelning skall kunna ifrågakomma, måste hvarje grupp bland filantroperna mer eller mindre underordna sig hennes fordringar — han måste hysa en öfverdrifven tro på hennes verksamhet. Om dem som hålla uppfostran — vare sig den intellektuela eller den moraliska — för ett universalmedel, må vi derför säga, att deras orimliga förväntningar icke äro utan gagn, samt att det måhända ingår i tingens välsignelsebringande ordning, att denna deras förtröstan är orubblig.

Men vore det än sant, att barnen medelst något tänkbart sedligt uppsigtssystem kunde bildas efter ett förelagdt mönster, och kunde än hvarje fader och moder inlära detta system, så vore vi likväl långt ifrån att nå det mål vi hafva i sigte. Man glömmer, hurusom tillämpningen af alla dylika system hos den fullvuxne förutsätter en sådan grad af förstånd, godhet och sjelfbeherskning som ingen eger. Det misstag de begå, hvilka diskutera frågor angående disciplinen inom familjen ligger deri, att de tillskrifva barnen alla, men föräldrarna inga bland de uppstående felen och svårigheterna. Den gängse förutsättningen med hänsyn till familjens så väl som folkens styrelse är, att förtjensterna ligga hos de styrande och felen hos de styrde. Att döma af uppfostringsteorier, skulle män och qvinnor undergått en total förvandling, så snart de betraktas med hänsyn till sitt förhållande till barnen. De medlemmar af samhället vi göra affärer med, de menniskor vi påträffa ute i verlden, äro som vi veta ganska ofullkomliga varelser. I dagens skandalhistorier,

Digitized by Google

i tvisterna mellan vänner, i bankrutters uppdagande, i domstolsförhandlingarna, i polisrapporterna hafva vi ständigt för ögonen en förherskande sjelfviskhet, oärlighet och råhet. Men likväl, då man bedömer styrelsen i barnkammaren och öfverväger de ungas dåliga uppförande, tager man i allmänhet för afgjordt, att dessa brottsliga personer vid behandlingen af sina gossar och flickor äro fria från all skuld i sedligt afseende! Så långt från sanningen är detta, att vi icke tveka att tillskrifva föräldrarnas förseelser en stor del af den husliga misshällighet, man vanligen skyller på barnens elakhet. Vi påstå icke detta om de mer sympatetiska och sjelfbeherskande, till hvilka vi hoppas få räkna de flesta bland våra läsare; men vi påstå det om den stora mängden. Hvad slags moralisk odling kan man vänta sig af en moder, som gång på gång i vredesmod skakar sitt barn, då det icke vill taga bröstet, hvilket vi en gång sett en moder göra? Hvilka begrepp om rättvisa kan väl en fader ingifva, som, när han genom ett skrik göres uppmärksam på att hans barn klämmer fingret emellan dörrarna, börjar slå barnet i stället för att hjelpa det komma lös? Och att sådana fäder finnas, har ett ögonvittne försäkrat oss. Eller — för att taga ett ännu kraftigare exempel, hvars verklighet också intygats af ett närvarande vittne — hvilka utsigter till uppfostran har väl en gosse, som, då man för honom hem med benet ur led, helsas med en afstraffning? Sant är, att dessa exempel äro ytterligheter — exempel, som hos menskliga varelser lägga i dagen samma blinda instinkt, hvilken kommer djuren att förstöra de svaga och skadade bland deras eget slägte. Men hur ytterliga de än må vara, framställa de känslor och beteenden, hvilka dagligen kunna iakttagas inom många familjer. Hvem har ej många gånger sett en sköterska, en fader eller moder slå ett barn för en retlighet hos barnet, hvilken troligen har sin orsak i något kroppsligt illamående? Hvem har ej ofta vid

Digitized by Google

åsynen af en moder, hvilken rycker upp barnet som fallit omkull, så väl i det hastiga sättet som i det häftiga utropet! "Du dumma barn!" spårat en lättretlighet, som förebådar oändliga framtida tvister? Ligger ej i den sträfva ton, hvarmed en fader bjuder sina barn tystnad, beviset på en bristande samkänsla med dem? Äro ej de ständiga, och ofta fullkomligt onödiga hinder man lägger i de ungas väg — befallningarna att sitta stilla, hvilka ett lifligt barn icke utan stor nervretning kan åtlyda; tillsägelserna, då det reser med jernväg, att icke se ut genom fönstret, hvilka af ett någorlunda begåfvadt barn fordra sträng försakelse — äro icke dessa hinder, fråga vi, bevis på en förfärlig brist på samkänsla? Sanningen är, att svårigheterna i den moraliska uppfostran nödvändigtvis äro af tvåfaldigt ursprung — nödvändigtvis härleda sig från föräldrarnas och barnens fel sammanlagda. Om ärftligheten är en naturens lag — såsom hvarje naturforskare vet fallet vara, och enligt hvad våra dagliga iakttagelser och gängse talesätt medgifva — då afspegla sig i allmänhet föräldrarnas brister i barnens brister — i allmänhet säga vi. Ty så invecklade som resultaten blifva i följd af från aflägsnare förfäder ärfda drag, visar sig denna motsvarighet icke i enskilda fall utan blott i allmänhet. Och om i de flesta fall denna felens ärftlighet finnes till, då antyda de onda lidelser, föräldrar hafva att hos sina barn bekämpa, dylika onda lidelser hos dem sjelfva: må vara dolda för den stora allmänhetens blickar eller kanske fördunklade af andra känslor, men likväl till finnandes. Synbarligen är derför en allmänt gällande praxis af något som helst ideelt disciplinärt system hopplös: föräldrarna äro dertill icke goda nog.

Dessutom, funnes än metoder, medelst hvilka det eftersträfvade syftet med ens kunde uppnås, och hade än fäder och mödrar tillräcklig insigt, sympati och sjelfbehersknning att konseqvent genomföra dessa metoder; så kunde

Digitized by Google

man likväl påstå, att det ej vore af något gagn att med en reform af styrelsen inom familjen gå andra reformer i förväg. Hvad är det vi syfta till? Är det icke, att uppfostran, af hvad slag hon vara må, skall till sitt omedelbara syfte hafva att bereda barnet till lifvets verksamhet — att frambringa en medlem af samhället, hvilken under iakttagande af ett godt uppförande äfven förmår bana sig en väg i verlden? Och innebär ej detta, att bana sig en väg i verlden (hvarmed vi mena, icke förvärfvande af rikedom, utan af ett penningeförråd nog stort att underhålla en familj) — innebär det ej en viss lämplighet för verlden sådan hon för tillfället är? Och om genom något odlingssystem en ideel mensklig varelse kunde åstadkommas, är det ej tvifvel underkastadt, huruvida denna skulle passa i verlden sådan hon är? Hafva vi ej tvärt om anledning misstänka, att dennes alltför bestämda begrepp om rättsinnighet och alltför upphöjda mönster för ett godt uppförande skulle göra honom lifvet odrägligt eller rent af omöjligt? Och hur beundransvärdt resultatet än månde blifva med hänsyn till individen, skulle det icke upphäfva sig sjelft månne, så vidt det rör samhälle och efterverld? Det finnes stora skäl för den tron, att likasom bland ett folk så äfven inom familjen styrelsesättet på det hela taget är ungefärligen så godt som den menskliga naturens allmänna tillstånd gör det möjligt för detsamma att vara. Vi kunna påstå, att i det ena fallet såväl som i det andra folkets skaplynne öfver hufvud taget bestämmer arten af den uppsigt som utöfvas. I båda fallen kan man draga den slutsatsen, att en förbättring af medelkarakteren leder till en förbättring af systemet, och vidare, att om det vore möjligt förbättra systemet utan att medelkarakteren först blifvit förbättrad, så skulle ondt snarare än godt deraf följa. Det mått af sträfhet, barn nu röna från föräldrars och lärares sida, kan man anse som en beredelse endast till den större sträfhet de göra

Digitized by Google

bekantskap med vid sitt inträde i verlden. Och man skulle kunna påstå, att om det vore möjligt för föräldrar och lärare att behandla dem med fullkomlig opartiskhet och fullständig sympati, så komme detta endast att förvärra de lidanden, hvilka menniskornas sjelfviskhet i en framtid skall förorsaka dem.

"Men är ej detta att drifva bevisningen alltför långt?" skall man fråga. "Om intet moraliskt uppfostringssystem omedelbart förmår göra barnen till hvad de borde vara; om, äfven i fall ett system funnes, som kunde göra detta, vår tids föräldrar äro alltför ofullkomliga att tillämpa detsamma; och om, i fall till och med ett dylikt system med framgång kunde genomdrifvas, dess resultat skulle lida en olycklig brist på öfverensstämmelse med samhällets närvarande tillstånd — följer icke deraf, att det hvarken vore praktiskt eller önskvärdt att förändra det nu gängse systemet?" Nej. Deraf följer endast, att en reform i hemmets styrelse måste gå hand i hand med andra reformer. Deraf följer endast, att disciplinära metoder hvarken kunna eller böra förbättras annat än steg för steg. Deraf följer endast, att den abstrakta rättsinnighetens fordringar i utförandet oundvikligen måste underordna sig den menskliga naturens nuvarande tillstånd — såväl barnens som föräldrarnas och samhällets ofullkomligheter — samt endast i den mån bättre kunna tillgodoses som karakteren i allmänhet blifver bättre.

"I alla händelser", invänder måhända vår kritiker, "är det tydligen gagnlöst att uppställa något ideelt mönster för disciplinen inom familjen. Det kan ej vara till någon nytta att utarbeta och anbefalla metoder, som äro före sin tid." Åter påstå vi motsatsen. Likasom man i fråga om det politiska styrelsesättet — ehuru obemängd rättsinnighet för närvarande måhända är otänkbar — måste veta hvari det rätta ligger, på det de förändringar vi göra må syfta *till* det rätta i stället för *ifrån* detsamma;

Digitized by Google

likaså måste i fråga om det husliga styrelsesättet ett ideal uppställas, på det man småningom må kunna närma sig detsamma. Vi behöfva ej befara några dåliga följder från uppställandet af ett dylikt ideal. Öfver hufvud taget är menniskoslägtets medfödda konservatism stark nog att förebygga en alltför hastig förändring. Saken är så anordnad, att förr än menniskor nått en högre trosståndpunkt, kunna de ej antaga henne; till namnet kunna de hålla henne, men icke i verkligheten. Och till och med sedan en sanning vunnit erkännande, äro hindren för densammas tillämpning af så envis beskaffenhet, att de öfverlefva filantropens, ja! sjelfva filosofens tålamod. Vi kunna alltså vara förvissade om att de svårigheter, som ställa sig i vägen för barnens normala behandling, ständigt skola tillräckligen hämma alla bemödanden att förverkliga densamma.

Efter dessa inledande förklaringar må vi nu fortskrida till betraktelse af den moraliska uppfostrans sanna ändamål och metoder. Sedan vi egnat några få sidor åt uppställandet af allmänna grundsatser — och till att genomläsa dessa våga vi påräkna läsarens tålamod — så skola vi genom exempel söka belysa, hvari ett riktigt beteende från föräldrarnas sida består under de stundligen förekommande svårigheterna vid styrelsen inom hemmet.

Då ett barn faller eller stöter hufvudet emot bordet, erfar det en smärta, och minnet häraf tjenar till att göra barnet försigtigare; och genom ett upprepande af dylika erfarenheter bringas det slutligen till att rätt beherska sina rörelser. Rör det vid kakelugnsluckorna, kör handen i ljuslågan eller spiller kokande vatten på huden, blifver den deraf uppkommande brännskadan eller skållningen en lexa, som ej lätt glömmes. Så djupt intryck göra en eller två händelser af denna art, att intet öfvertalande sedan kan förmå barnet att sålunda förbise sin kropps lagar.

Digitized by Google

I dessa exempel belyser nu naturen för oss på enklaste sätt den moraliska disciplinens sanna teori och praxis — en teori och en praxis, hvilka, hur mycket de än må synas den ytlige betraktaren likna de allmänt antagna, likväl, som vi vid närmare undersökning skola finna, äro ganska vidt skilda från desamma.

Märk först, att vi i kroppsliga skador och deraf härflytande straff se det dåliga uppförandet med sina följder återförda till sin enklaste form. Ehuruväl enligt det vanliga språkbruket *rätt* och *orätt* knappast äro användbara uttryck för att beteckna handlingar, hvilkas verkan uteslutande är direkt kroppslig, så skall icke dess mindre enhvar, som tager saken i öfvervägande, inse att dylika handlingar lika väl kunna hänföras under dessa benämningar som hvilka andra handlingar som helst. Från hvilka förutsättningar de än utgå, äro alla moralteorier öfver ens om, att kalla det uppförande rätt, hvars alla resultat — omedelbara eller aflägsna — äro fördelaktiga, hvaremot det uppförande, hvars omedelbara eller aflägsnare resultat i det hela visa sig skadliga, kallas orätt. Den måttstock, alla menniskor *i sista hand* använda för att bedöma uppförandet, är den deraf härflytande lyckan eller olyckan. Vi anse dryckenskapen för orätt på grund af den fysiska skada och det medföljande moraliska onda den drager öfver drinkaren och hans omgifning. Skänkte stölden nöje både åt tjufven och den bestulne, skulle vi ej finna henne uppräknad bland hvad vi kalla synd. Vore det tänkbart, att goda gerningar ökade menskligheten lidanden, skulle vi fördöma dem — vi skulle ej anse dem goda. Man behöfver blott läsa den ledande artikeln i första tidning eller lyssna till hvilket samtal som helst rörande samhällets angelägenheter för att finna hurusom parlamentsförhandlingar, politiska rörelser, filantropiska sträfvanden i likhet med individens handlingar bedömas med hänsyn till de resultat man väntar sig såsom ökande

Digitized by Google

menniskors njutning eller smärta. Och om vi vid en granskning af alla i andra hand tillkomna, högre stående begrepp finna just dessa vara vår slutliga pröfvosten på rätt och orätt, då kunna vi ej vägra att anse kroppsligt beteende för rätt eller orätt allt efter de välgörande eller menliga resultat det framkallar.

Märk för det andra beskaffenheten af de straff, medelst hvilka dessa kroppsliga öfverträdelser förhindras. Straff kalla vi dem i brist på ett bättre ord, ty de äro icke straff i bokstaflig mening. De äro ej ett konstladt och onödigt tillfogande af smärta, utan helt enkelt ett välgörande hinder för handlingar, som väsentligen stå i strid mot kroppslig välfärd — hinder, utan hvilka lifvet snart skulle omintetgöras genom kroppsliga skador. Det egendomliga i dessa straff, om vi nödgas så kalla dem, är, att de helt enkelt utgöra de *oundvikliga följderna* af de handlingar, från hvilka de härröra: de äro endast den *oundgängliga reaktion,* som följer af barnets handlingar.

Må man vidare lägga på minnet, att dessa smärtsamma reaktioner stå i ett bestämdt förhållande till öfverträdelserna. En obetydlig händelse medför obetydlig smärta, en allvarsammare sådan allvarsammare smärta. Det är ej förordnadt, att pojken som snafvar på trappan skall lida öfver höfvan i afsigt att göra honom ännu försigtigare än det nödvändiga lidandet förmår. Utan genom sin dagliga erfarenhet får han lära sig inse de större eller mindre felstegen och i sitt uppförande rätta sig derefter.

Och märk slutligen, att dessa naturliga reaktioner, hvilka följa på barnets orätta handlingar, äro oföränderliga, omedelbara, utan tvekan verkande samt omöjliga att undfly. Inga hotelser, men ett tyst, strängt handlande. Om ett barn sticker sig med en knappnål i fingret, så följer smärta. Gör det samma sak om igen, följer åter samma resultat och på samma sätt i oändlighet. Hvarhelst det har att skaffa med den organiska naturen, fin-

Digitized by Google

ner det denna orubbliga ståndaktighet, som ej lyssnar till någon ursäkt och från hvilken ingen vädjan finnes; och, i det barnet mycket snart fattar denna stränga fastän välgörande disciplin, blir det ytterst sorgfälligt att ej begå någon öfverträdelse.

Af än större betydenhet skola dessa allmänna sanningar synas oss, då vi betänka, att de hålla stånd under lifvets mogna år lika väl som under barndomens dagar. Det är en på erfarenhetens väg vunnen kännedom om de naturliga följderna, hvilken hejdar män och qvinnor, då de äro stadda på det orättas väg. Sedan uppfostran i hemmet upphört, och då ej längre föräldrar och lärare äro till hands att förbjuda det ena eller andra beteendet, börjar en disciplin att göra sig gällande lik den, hvarigenom det lilla barnet uppfostras till sjelfstyrelse. Om ynglingen, som träder in i lifvets verksamhet, öder bort sin tid och långsamt eller illa uppfyller åt honom anförtrodda pligter, så följer småningom det naturliga straffet: han blifver afskedad och får en tid bortåt utstå en jemförelsevis stor fattigdoms obehag. På den icke punktliges lott, på dens som aldrig håller sina aftal, vare sig med afseende på affärer eller nöjen, falla ständigt de dermed sammanhängande obehagen: förlust och försakelse. Den handelsman, hvilken sätter allt för högt pris på sina varor, förlorar sina kunder och hejdas sålunda i sitt vinstbegär. Den minskade praktiken lär den vårdslöse läkaren att egna sina patienter större omsorg. Den allt för lättrogne borgenären och den, som under öfverdrifna förhoppningar hängifver sig åt spekulationer, lära båda genom de svårigheter, öfverdådet bringar öfver deras hufvuden, nödvändigheten af att vara försigtigare i sina förbindelser. Och på samma sätt i hvarje medborgares lif. I det ordspråk, man så ofta med afseende på dylika fall anför: "Brändt barn skyr elden", se vi ej blott, att en öfverensstämmelse mellan denna samhällets disciplin och naturens

Digitized by Google

första disciplin med afseende på barnet allmänt erkännes, utan vi finna äfven en deri liggande öfvertygelse, att denna disciplin är af den mest verksamma art. Ja, i sanning! man hyser ej blott denna öfvertygelse, man uttalar den ock tydligen. Enhvar har hört andra bekänna, att de endast genom "dyrköpt erfarenhet" kunnat förmås uppgifva ett eller annat dåligt eller dåraktigt beteende de fordom fullföljt. Hvar och en har vid de omdömen man afgifvit om den eller den slösaren, den eller den förslagsmakaren hört den anmärkningen, att goda råd visat sig gagnlösa och att intet annat än "den bittra erfarenheten" kunde göra någon verkan, d. v. s. intet annat än att lida de oundvikliga följderna. Och om ytterligate bevis tarfvas på att den naturliga reaktionen ej blott utgör det verksammaste straffet, utan att intet af menniskor uttänkt straff kan ersätta det, så finna vi ett sådant ytterligare bevis i den allbekanta brist på framgång, hvaraf våra olika bestraffningssystem lida. Bland de mångfaldiga metoder för kriminal disciplin, som föreslagits och vunnit laga kraft, hafva inga motsvarat sina förespråkares förväntningar. Konstlade straff hafva icke åvägabragt förbättring utan i många fall ökat brottsligheten. De enda framgångsrika förbättringsanstalter äro de enskilda, hvilka i sina stadgar söka tillämpa naturens metod, hvilka göra föga mer än låta de naturliga följderna af ett brottsligt handlingssätt inträffa, hvilka inskränka brottslingens handlingsfrihet blott så mycket som nödvändigt är för samhällets lugn samt fordra att han skall försörja sig sjelf, medan han lefver under detta tvång. Sålunda se vi, både att den disciplin, hvarmedelst det lilla barnet läres att ordna sina handlingar, är densamma som den, hvarigenom den stora massan af fullvuxna hålles i ordning och mer eller mindre förbättras, samt att den disciplin, menniskor uttänka för de värsta bland dessa fullvuxna, förfelar sitt ändamål, när den afviker från den af Gud

Digitized by Google

anordnade disciplinen, men börjar röna framgång så snart den närmar sig densamma.

Hafva vi då icke häri den ledande principen för all moralisk uppfostran? Måste vi ej draga den slutsatsen, att det system, hvilket i sina verkningar visar sig så välgörande under barndomen och de mognare åren, skall vara lika välgörande ungdomen igenom? Kan någon tro, att den metod, som så väl motsvarar sitt ändamål under lifvets första och sista tider, icke skulle göra det under dess mellanliggande del? Är det icke uppenbart, att det åligger föräldrarna i deras egenskap af "naturens tjenare och tolkar" att tillse det deras barn ständigt erfara de sanna följderna af sitt uppförande — den naturliga reaktionen deraf; att de hvarken afvärja dessa eller skärpa dem eller sätta konstlade följder i deras ställe? Ingen fördomsfri läsare skulle tveka att instämma häri.

Sannolikt skola likväl icke så få påstå, att de flesta föräldrar redan göra detta; att de straff de pålägga i de flesta fall utgöra de verkliga följderna af ett dåligt uppförande; att föräldrarnas vrede, som ger sig luft i sträfva ord och handlingar, utgör resultatet af barnets öfverträdelse samt att barnet i det fysiska och moraliska lidande det underkastas erfar den naturliga reaktionen af sitt dåliga uppförande. Vid sidan af mycken villfarelse innehåller detta påstående någon sanning. Utom all fråga är, att fäders och mödrars missnöje utgör en sann följd af ungdomens felsteg, samt att ådagaläggandet häraf är ett normalt sätt att låta känna följden af dylika förseelser. De bannor och hotelser och slag, hvarmed en häftig fader eller moder bestraffar sina felande små, äro tvifvels utan verkningar, som aflockas en sådan fader eller moder genom deras förseelser, och kunna således på sätt och vis räknas till de naturliga reaktionerna af deras orätta handlingar. Ej heller ämna vi säga, att detta handlingssätt ej skulle vara jemförelsevis riktigt — d. v. s. riktigt i förhållande

Digitized by Google

till oefterrättliga barn af vid sjelfbeherskning föga vana föräldrar; och riktigt i förhållande till ett samhällsskick, der dylika vid sjelfbeherskning ovana fullvuxna utgöra den stora massan af folket. Såsom redan är antydt, äro uppfostringssystemen likt politiska och andra inrättningar vanligen just så goda som menniskonaturens tillstånd medgifver. Barbariska föräldrars barbariska barn kunna förmodligen icke hejdas annat än medelst de barbariska metoder dylika föräldrar af sig sjelfva använda, medan undergifvenheten för dessa barbariska metoder må hända utgör den bästa beredelse barnen kunna få för det barbariska samhälle, der de snart skola spela en rol. Och tvärt om, ett civiliseradt samhälles civiliserade medlemmar skola af sig sjelfva visa sitt missnöje på mindre våldsamt sätt — de skola af sig sjelfva använda mildare mått och steg, hvilka dock blifva verksamma nog för deras mer godsinta barn. Således är det sant, att, så vidt uttrycket af föräldrarnas känsla angår, man alltid mer eller mindre följer den naturliga reaktionens princip. Den husliga styrelsens system sträfvar mot sin rätta form.

Men märk nu tvenne vigtiga fakta. Det första är att, under tider af hastig öfvergång lik vår, då man ser en ständig strid pågå mellan gamla och nya teorier, mellan gamla och nya bruk, äro de gängse uppfostringsmetoderna utsatta för att storligen lida brist på öfverensstämmelse med tidens anda. Af aktning för dogmer, hvilka endast passa för de tider som uttalat dem, stadga många föräldrar straff, som göra våld på deras egna känslor, och hemsöka sålunda sina barn med onaturliga reaktioner, medan andra föräldrar, entusiastiska i sina förhoppningar om omedelbar fullkomlighet, rusa till motsatt ytterlighet. Ett andra faktum är, att den värderikaste disciplinen icke består i att erfara föräldrars gillande eller ogillande, utan den består i att erfara de resultat, hvilka i saknad af föräldrars mening eller mellankomst ytterst skulle komma

Digitized by Google

att härflyta från det i fråga varande handlingssättet. De verkligt lärorika och helsosamma följderna äro ej de, hvilka föräldrar tilldela, när de påtaga sig att vara naturens ombud, utan de äro de naturen sjelf pålägger. Vi vilja söka tydliggöra denna skilnad medelst några få exempel, hvilka genom att visa hvad vi mena med naturlig reaktion såsom motsatt den konstlade, skola gifva en och annan praktisk vink.

I hvarje hus, der små barn finnas, förekommer dagligen, att barnen — som mammor och sköterskor säga — "skräpa till". Barnet har fått fram sin leksakslåda och lemnar alla leksakerna liggande kring golfvet. Eller blommor, det haft med sig hem från sin landtliga promenad, ser man snart nog strödda öfver bord och stolar. Eller den lilla flickan, som syr docksaker, vanpryder hela rummet med sina lappar. I de flesta fall kommer nu besväret att ställa denna oordning till rätta på alla andras lott än det borde. Är det i barnkammaren, åtager sig barnens sköterska besväret under mycket knot öfver "de odrägliga ungarna"; är det i något af de andra rummen, faller lotten antingen på ett af de större barnen eller på husjungfrun, och den som stält till alltsammans röner intet annat obehag än litet bannor. Dock i detta ganska enkla fall ser man verkligen många föräldrar, hvilka äro kloka nog att mer eller mindre konseqvent genomdrifva den normala planen: att låta barnet sjelft samla i hop sina leksaker eller lappar. Besväret att lägga saker i ordning utgör den naturliga följden af att hafva bragt dem i oordning. Hvarje handlande i sin bod, hvarje fru i sitt hushåll har en daglig erfarenhet af den saken. Och om nu uppfostran är en beredelse till lifvets verksamhet, då bör äfven barnet från första början dagligen få erfara detta faktum. Om det naturliga straffet tages motspänstigt (hvilket må hända inträffar, der ett dåligt system för den sedliga disciplinen förut blifvit följdt), då är den rätta utvägen att låta bar-

Digitized by Google

net känna den ytterliga reaktion, som af dess olydnad förorsakas. Om barnet vägrar eller försummar att plocka upp och lägga undan de saker det kringkastat och på detta sätt lemnar besväret att göra detta åt någon annan, då bör man vid följande tillfällen vägra barnet medel att åstadkomma detta besvär. När det härnäst vill hafva sin leksakslåda, bör moderns svar lyda: "Sist du hade dina leksaker framme, lät du dem ligga qvar på golfvet och Johanna måste plocka dem till samman. Hon har ej tid att hvar dag städa, när du kastar omkring dina saker, och sjelf kan jag ej göra det. Så att, då du icke vill lägga undan dina leksaker, när du slutat, kan jag ej låta dig få hafva dem." Detta är tydligen en naturlig följd, hvarken mer eller mindre, och hvarje barn inser dess riktighet. Straffet kommer äfven just i det ögonblick, då det lifligast kännes. En nyss vaknad önskan besvikes i samma ögonblick man väntat sig få den tillfredsställd, och det starka intryck, hvilket sålunda framkallas, kan näppeligen undgå att inverka på uppförandet för framtiden; en verkan, hvilken genom ett ständigt upprepande gör allt som kan göras att rätta felet. Lägg härtill, att barnet genom denna metod tidigt får lära den lexa, som ej för tidigt kan inpräglas: att i denna vår verld nöjet med rätta endast uppnås på mödans väg.

Låt oss taga ett annat exempel. Icke länge sedan hörde vi ofta hur förebråelser gåfvos en liten flicka, som nästan aldrig var färdig, då hon skulle ut på sin dagliga promenad. Liflig till lynnet och fallen att helt och hållet försjunka i sin sysselsättning för ögonblicket, tänkte Constance aldrig på att kläda sig, förr än de öfriga redan voro färdiga. Lärarinnan och de öfriga barnen måste nästan alltid vänta, och af sin mamma fick hon nästan alltid samma bannor. Så ytterligt gagnlöst detta system än visade sig, föll det aldrig modern in att låta Constance erfara det naturliga straffet. Och icke heller ville hon

Digitized by Google

försöka det, när det blef henne föreslaget. Ute i verlden medför vanan att icke vara färdig förlusten af en eller annan fördel man eljest kunnat vinna: tåget har redan gått; ångbåten lägger just ut; de bästa varorna på torget äro sålda, eller alla de goda platserna i konsertsalen äro redan upptaga. Och en hvar kan vid dylika, ständigt återkommande fall inse, att det är den förlust man förutser, som hindrar en från att komma för sent. Ligger icke slutsatsen i öppen dag? Borde icke väntade förluster leda barnets handlingssätt också? Om Constance icke är färdig på bestämd tid, är den naturliga följden, att hon stannar hemma och går miste om sin promenad. Och sedan hon en eller två gånger fått blifva hemma, medan de öfriga njutit ute i det fria; sedan hon insett att denna förlust af ett högt värderadt nöje endast berodde på bristande punktlighet, skall en förändring enligt all sannolikhet inträda. I alla händelser blefve detta tillvägagående verksammare än de ständiga bannorna, som endast sluta med att åstadkomma likgiltighet.

Vidare, då barn med mer än vanlig vårdslöshet förstöra eller tappa bort saker man gifvit dem, är det naturliga straffet — och det som gör de fullvuxna mer aktsamma — det deraf följande obehaget. Saknaden af den tappade eller skadade saken samt kostnaden att ersätta den äro de erfarenheter, hvarigenom män och qvinnor i dessa afseenden disciplineras; och barnens erfarenheter böra så mycket som möjligt likna deras. Vi afse här ej de första åren, då leksaker plockas sönder under försök att lära känna deras inneboende egenskaper och då vårdslöshetens följder icke kunna uppfattas, utan en senare tid, då barnet fattar betydelsen och fördelarna af att ega något. Då en gosse, som är gammal nog att ega en pennknif, handterar den så vårdslöst att han bryter af bladet, eller om han glömmer den i gräset der han skar sig en käpp, så köper honom vanligen en tanklös fader eller moder eller någon

Digitized by Google

snäll slägting en annan knif och inser ej, hurusom derigenom en värderik lärdom beröfvas gossen. I dylikt fall borde fadern lämpligen förklara, att pennknifvar kosta pengar, att arbete fordras att förtjena pengar, att han ej har råd att köpa nya knifvar åt den som tappar eller bryter af dem, och att, så länge han ej sett prof på större aktsamhet, måste han vägra ersätta förlusten. En likartad disciplin kan tjena till hämmande af begäret efter öfverflöd.

Dessa få alldagliga exempel, här valda med hänsyn till det enkla sätt, hvarpå de belysa saken i fråga, skola för enhvar tydliggöra skilnaden mellan de naturliga straff vi påstå vara de sant verksamma, och de konstlade straff man vanligen sätter i deras ställe. Innan vi fortskrida till ett framläggande af den högre och finare tillämpningen af den princip som här blifvit belyst, må vi gifva akt på dess många och stora företräden framför den princip eller snarare framför den på erfarenheten grundade praxis, hvilken i de flesta hus öfvas.

Ett företräde hos vår princip är, att dess fullföljande alstrar rätta begrepp om orsak och verkan, hvilka i kraft af upprepad och konseqvent erfarenhet slutligen blifva bestämda och fullständiga. För ett riktigt uppförande i lifvet har man vida större säkerhet, när handlingarnas goda eller dåliga följder uppfattas, än när man endast på andras ord tror på dem. Ett barn, som finner att oordentlighet medför besväret att lägga saker i ordning, som för sin senfärdighets skull går miste om ett nöje, eller på hvars vårdslöshet saknaden af någon högt värderad egodel följer, det lider ej allenast af den följd, det djupt känner sig berördt af, utan får äfven begrepp om orsak och verkan, och beggedera likna just dem som förekomma i den fullvuxnes lif. Det barn deremot, som i dylika fall får en förebråelse eller något konstladt straff, röner ej allenast en följd af sitt handlingssätt, hvilken det ofta bryr sig ganska litet om, utan går äfven miste om den lärdom angående det

Digitized by Google

goda eller dåliga uppförandets väsentliga natur, hvilken det eljest skulle hafva inhemtat. Det är ett fel, som vidlåder det vanliga systemet med konstlade belöningar och straff, hvilket de klarsynta länge sedan anmärkt: att det, genom att i stället för det dåliga uppförandets naturliga följder pålägga vissa förelagda arbeten eller bestraffningar, åvägabringar en i grund oriktig moralisk ståndpunkt. Då ynglingen hela barndomen och gossåren igenom alltid vant sig anse föräldrars eller lärares missnöje som den hufvudsakliga följden af en förbjuden handling, har han uppstält en bestämd idéförbindelse mellan en dylik handling och ett dylikt missnöje såsom orsak och verkan. Derför, så snart föräldrar och lärare afsagt sig sin makt och deras missnöje ej mer är att befara, äro härmed hindren till förbjudna handlingar till stor del undanröjda, enär de verkliga hindren — de naturliga reaktionerna — återstå att lära känna på den sorgliga erfarenhetens väg. Som någon skrifver, hvilken rönt personlig erfarenhet af detta kortsynta system: "Ynglingar, som sluppit lös ur skolan, särdeles de, hvilkas föräldrar uraktlåtit att begagna sitt inflytande, störta sig i alla slags ytterligheter; de känna ingen lag för sitt handlingssätt; de lefva i okunnighet om skälen till ett sedligt uppförande; de hafva ingen grund att hvila på — och tills de af verlden blifvit strängt tuktade, äro de ytterst farliga medlemmar af samhället."

En annan stor fördel af denna naturliga disciplin är att den är fullkomligt rättvis och såsom sådan af hvarje barn erkännes. Hvemhelst som icke lider mer än det onda, hvilket enligt naturens ordning följer af hans eget dåliga uppförande, skall vida mindre sannolikt anse sig illa behandlad än om han lede ett på konstlad väg tillkommet straff, och detta eger sin tillämpning på barnet så väl som på mannen. Tag till exempel en gosse, som vanligen är vårsdslös om sina kläder, utan varsamhet klättrar öfver gärdesgårdar eller alls ej bryr sig om i fall han

Digitized by Google

smutsar ner sig. Om man slår honom eller skickar honom till sängs, är han böjd att anse sig illa behandlad och skall troligen snarare rufva öfver den oförrätt han lider än ångra sina öfverträdelser. Men antag, att han uppfordras att så vidt möjligt är ställa till rätta den skada han gjort, att borsta af den smuts han fått på sina kläder eller att så godt han kan laga repan. Skall han då icke känna, hurusom han sjelf är orsaken till detta onda? Skall han icke, medan han utstår sitt straff, oupphörligen vara medveten om sammanhanget mellan detta och dess orsak? Och skall han icke trots sin vrede mer eller mindre klart inse det rättvisa i denna anordning? Om flera lexor af detta slag icke åstadkomma någon förbättring, om kläder i otid förstöras, om fadern under fullföljande af detta samma disciplinära system vägrar att bekosta nya, förr än den vanliga tiden förflutit, och under tiden tillfällen inträffa, då gossen, som icke har några snygga kläder att gå i, ej får följa med familjens öfriga medlemmar på utflygter under högtidsdagar t. ex., så är det uppenbart att, medan han bittert känner straffet, han knappast kan undgå att spåra sammanhanget mellan orsak och verkan samt varseblifva, hurusom hans egen vårdslöshet utgör upphofvet dertill. Och så snart han inser detta, skall han icke erfara någon sådan känsla af orättvisa, som om intet tydligt samband mellan öfverträdelsen och straffet för densamma kunde påvisas.

Vidare rubbas jemvigten i så väl föräldrarnas som barnens lynnen mindre lätt under detta system än under det vanliga. Då föräldrarna, i stället för att låta barnen erfara de smärtsamma följder, hvilka naturligen härflyta ur ett dåligt uppförande, sjelfva pålägga vissa andra smärtsamma följder, så åstadkomma de en tvåfaldig skada. Genom att uppställa en massa lagar inom familjen och låta sin egen myndighet och värdighet sammanfalla med upprätthållandet af dessa lagar, komma de hvarje förseelse att

Digitized by Google

betraktas såsom en förolämpning mot dem sjelfva och en anledning till vrede från deras sida. Och härtill komma de ytterligare förargelser, som uppstå af att de i form af särskild möda och kostnad påtaga sig sjelfva de ledsamma följder, hvilka de borde låtit falla på förbrytarna. Likaså med barnen. Sådana straff, som tingens nödvändiga reaktion bringar öfver deras hufvuden — straff, pålagda af en opersonlig makt — reta dem till en jemförelsevis obetydlig och försvinnande grad, då deremot de, som af en fader eller moder frivilligt påläggas och sedermera betraktas såsom förorsakade af honom eller henne, hos barnet framkalla en förbittring af både djupare och varaktigare beskaffenhet. Betänk blott, hur olycksbringande resultatet skulle blifva, om denna empiriska metod från början fullföljdes. Antag, att det vore föräldrar möjligt att påtaga sig de kroppsliga lidanden deras barn genom okunnighet och dumhet ådragit sig, och att de, under den tid de rönte dessa ledsamma följder, hemsökte sina barn med vissa andra ledsamma följder i afsigt att lära dem inse det olämpliga i deras beteende. Antag, att ett barn, hvilket man förbjudit röra vid vattenreservoiren, spilde kokhett vatten på sin fot, och att modern som ställföreträderska toge skadan på sig, men i stället gåfve barnet stryk — och på samma sätt i alla andra fall. Skulle icke de dagliga förargelserna blifva en källa till vida större smärta än nu? Skulle ej ett beständigt dåligt lynne blifva följden å båda sidor? Och likväl fullföljes en alldeles liknande plan under åratal. En fader, som slår sin gosse för att denne af vårdslöshet eller illvilja brutit sönder en leksak för sin syster och sedan sjelf betalar för en ny leksak, följer i hufvudsak ofvan nämnda handlingssätt: han pålägger förbrytaren ett konstladt straff och påtager sig sjelf det naturliga straffet, under det hans egna känslor ej mindre än förbrytarens onödigtvis uppretas. Fordrade han endast, att ersättning skulle gifvas, skulle han framkalla

Digitized by Google

vida mindre missbelåtenhet. Om han sade gossen, att en ny leksak måste anskaffas på gossens egen bekostnad, och att hans handpenningar komme att indragas, tills den erforderliga summan vore fyld, skulle lynnenas jemvigt å båda sidor vida mindre blifva störd, medan gossen, genom den förlust han måste vidkännas, komme att erfara den rättvisa och helsosamma följden af sitt handlingssätt. Korteligen, det disciplinära system, som hyllar den naturliga reaktionen, är mindre skadligt för sinnet, både emedan det lätteligen inses vara intet vidare än fullkomlig rättvisa och emedan det till stor del insätter naturens opersonliga verksamhet i stället för föräldrarnas personliga.

Häraf följer alltså uppenbarligen det korollarium, att under detta system föräldrarnas förhållande till barnen blifver vänligare och följaktligen mer inflytelserikt. Vare sig hos föräldrar eller barn länder vreden — uppkommen af hvad orsak det vara må och riktad mot hvem som helst — till skada. Men vrede hos en fader eller moder mot sitt barn och hos ett barn mot sina föräldrar är alldeles särskildt menlig, ty han slappar det samkänslans band, som är så vigtigt för att åstadkomma ett välgörande inflytande. Af idéförbindelsernas lag följer oundvikligen hos både ung och gammal, att man fattar motvilja för saker, hvilka inom ens erfarenhet vanligen äro förbundna med obehagliga känslor. Eller, der tillgifvenhet ursprungligen fans, minskas den eller vändes till vedervilja, allt efter det mått af smärtsamma intryck man erfarit. Föräldrars vrede, som gifver sig luft i förebråelser och bestraffningar, kan icke, om den ofta framträder, undgå att framkalla ett barnens aflägsnande, medan barnens harm och vresighet icke undgår att försvaga den tillgifvenhet man hyser för dem och till och med slutligen kan utplåna densamma. Deraf de talrika fall, hvari föräldrarna (och särskildt fäderna, som vanligen hafva uppdraget att verkställa bestraffningarna) betraktas med likgiltighet, om ej

Digitized by Google

med afsky, och deraf de lika talrika fall, hvari barnen anses för en börda. Då man nu inser — som väl alla nödgas göra — att ett aflägsnande af denna art är olycksbringande för en sund moralisk odling, så följer deraf, att föräldrar ej kunna med för stor omsorg undvika anledningar till direkt strid mot sina barn. Och derför kunna de ej för sorgfälligt begagna sig af denna de naturliga följdernas disciplin, hvilken, genom att befria dem från alla bestraffningsbestyr, förekommer en ömsesidig förbittring och ett ömsesidigt aflägsnande.

Sättet att åvägabringa en moralisk odling medelst erfarenhet af den naturliga reaktionen, hvilken är den gudomligt föreskrifna metoden så väl under späda som under mognare år, finna vi sålunda lika användbart under den mellan dessa liggande barndomen och ungdomen. Bland denna metods fördelar finna vi: först, att den meddelar den förnuftiga kännedom om ett godt eller dåligt uppförande, hvilken härflyter från personlig erfarenhet om dessas angenäma eller ledsamma följder. För det andra, att barnet, som icke lider mer än de smärtsamma verkningarna af sina egna orätta handlingar, mer eller mindre klart måste erkänna straffens rättvisa. För det tredje, att enär det inser det rättvisa i straffen samt mottager dem såsom liggande i tingens naturliga förhållanden snarare än såsom kommande från individen, blir dess lynne mindre bragt ur jemvigt, under det fadern eller modern, som fullgör den jemförelsevis passiva skyldigheten att låta de naturliga straffen hafva sin gång, temligen bibehåller sitt sinneslugn. För det fjerde, att då ömsesidig förbittring sålunda afvärjes, kommer ett vida lyckligare och mer inflytelserikt förhållande att ega rum mellan föräldrar och barn.

"Men hvad är att göra vid fall af i högre grad klandervärdt uppförande?" skola somliga fråga. "Hur skall denna plan tillämpas, när snatteri blifvit begånget? eller

Digitized by Google

när en osanning blifvit sagd? eller när en yngre broder eller syster blifvit misshandlad?"

Låt oss, innan vi besvara dessa frågor, taga några få belysande fakta i öfvervägande och se till hur med dem förhöll sig.

En bland mina vänner, som bodde i sin svågers familj, hade åtagit sig sin lilla systersons och systerdotters uppfostran. Den hade han — kanske mer af naturlig samkänsla än på grund af genomresonnerade skäl och slutsatser — ledt i ofvan anförda metods anda. Inom hus voro de två barnen hans lärjungar och utom hus hans följeslagare. De gingo dagligen ut med honom på spatserturer och botaniska utflygter, voro angelägna att få söka upp växter åt honom, sågo på medan han undersökte och jemförde dem med andra samt funno på detta och andra sätt alltid nöje och nytta i hans sällskap. Kort sagdt, från moralisk synpunkt intog han till dem en vida mer föräldralik ställning än deras egen fader eller moder gjorde. Då han för mig beskref resultaten af detta system, anförde han bland andra följande drag. När han en afton behöfde något som låg i en annan del af våningen, bad han sin systerson gå efter det. Upptagen, som gossen för ögonblicket var af någon förströelse, visade han antingen mot sin vana stor motsträfvighet eller ock vägrade han gå — jag minnes ej rätt hvilketdera. Hans morbroder, som ogillade tvångsåtgärder, gick sjelf efter hvad han behöfde och visade endast genom sitt sätt det missnöje detta dåliga uppförande föranledde. Och när gossen senare på qvällen föreslog att som vanligt leka, blef han allvarligt tillbakavisad; morbrodern ådagalade just den likgiltighet, som hos honom naturligen framkallats, och lät på detta sätt gossen känna den nödvändiga följden af hans uppförande. Morgonen derpå, när tiden var inne att stiga upp, hörde min vän en ovanlig röst utanför sin dörr, och in kom hans lilla systerson med det

Digitized by Google

varma vattnet. Sedan gossen sett sig omkring i rummet för att utleta hvad mer han kunde göra, ropade han: "Ack, morbror behöfver ju sina stöflar!" och rusade genast ned efter dessa. På detta och ännu andra sätt visade han sann ånger öfver sitt uppförande. Han sökte att genom ovanlig tjenstaktighet godtgöra för den tjenst han vägrat uträtta. Hans bättre känslor hade vunnit en verklig seger öfver de lägre begären och genom denna seger blifvit starkare. Och sedan han känt hvad det var att veta sig beröfvad morbroderns vänskap, satte han nu högre värde än någonsin på att återvinna den.

Denne man är nu sjelf fader, handlar enligt samma plan och finner den fullkomligt motsvara sitt ändamål. Han gör sig till sina barns verkliga vän. De längta till qvällen, emedan han då är hemma, och söndagen tycka de särskildt om, ty då är han med dem hela dagen. Enär han sålunda eger deras fullkomliga förtroende och tillgifvenhet, finner han sig hafva tillräcklig makt öfver dem genom att helt enkelt gifva sitt gillande eller ogillande till känna. Om han vid sin hemkomst hör, att en af hans gossar varit elak, beter han sig mot honom så kyligt som vetskapen om gossens dåliga uppförande naturligen fordrar, och detta finner han vara ett särdeles verksamt straff. Att de vanliga smekningarna uteblifva är en källa till mycken sorg och frampressar vida ymnigare tårar än stryk skulle göra. Och fruktan för detta rent moraliska straff är, efter hvad han säger, alltid vaken under hans frånvaro, och detta till den grad, att hans barn ofta under dagens lopp fråga sin mamma hur de uppfört sig och huruvida omdömet kan blifva godt. Den äldste, en liflig pojke på fem år, begick nyligen under ett af dessa utbrott af ostyrighet, hvilka äro så vanliga hos friska barn, under sin mammas frånvaro åtskilliga odygder: han klippte håret på sin broder och skadade sig sjelf med en rakknif han tagit från sin faders toalett. Då fadern vid sin hemkomst fick höra

Digitized by Google

om dessa händelser, talade han ej till gossen hvarken den aftonen eller morgonen derpå. Utom lidandet för stunden blef verkan häraf, att då modern några dagar derefter just skulle gå ut, bad gossen henne för all del icke göra det, och då han tillfrågades om skälet för sin begäran, visade det sig att han fruktade åter begå något felsteg i hennes frånvaro.

Vi hafva anfört dessa fakta innan vi besvarade frågan: "Hvad är att göra vid allvarsammare felsteg?" och detta i afsigt att först framställa det förhållande, som kan och bör finnas mellan föräldrar och barn, ty på att detta förhållande finnes beror en framgångsrik behandling af dessa allvarsamma felsteg. Och som en ytterligare inledning måste vi nu påpeka, att åvägabringandet af ett dylikt förhållande följer af att det system antages, för hvilket vi här gjort oss till förespråkare. Redan hafva vi visat, hurusom en fader eller moder, genom att helt enkelt låta barnet erfara den smärtsamma reaktionen af dess egna handlingar, undviker strid och undgår att blifva ansedd som en fiende; men det återstår att visa, hurusom, der denna plan från början blifvit följdriktigt genomförd, en känsla af liflig vänskap uppstår.

För närvarande betraktas fäder och mödrar af sina barn gemenligen som ett slags fiendevänner. Då barnens intryck oundgängligen bestämmas af den behandling de röna, och då denna behandling vacklar mellan mutor och motstånd, mellan smek och bannor, mellan mildhet och bestraffningar, så får barnet nödvändigtvis stridiga begrepp angående föräldrarnas karakter. En moder anser det vanligen tillräckligt att berätta sin lilla gosse, att hon är hans bästa vän, och antagande att han bör tro henne, drager hon den slutsatsen, att han också gör det. "Det är allt till ditt eget bästa"; "jag vet bättre än du sjelf hvad som är bra för dig"; "du är ej gammal nog att förstå den saken nu, men då du blir stor, skall du tacka mig för hvad jag

Digitized by Google

nu gör" — dessa och dylika försäkringar upprepas hvarje dag. Under tiden lider gossen dagligen verkliga straff och blir stundligen förbjuden att göra det ena och det andra som han önskar göra. Med ord hör han att hans sällhet är det mål man har i sigte; men af de dem åtföljande handlingarna erfar han vanligen mer eller mindre smärta. Oförmögen som han är att fatta den framtid hans moder har i sigte eller hur denna behandling kan leda till denna framtida sällhet, dömer han af de resultat han erfar, och då han finner dessa allt annat än angenäma, börjar han hysa tvifvel på sin moders vänskapsförsäkringar. Och är det ej en dårskap att vänta sig någon annan utgång? Nödgas ej barnet draga slutsatser på grund af de bevis det får? och tyckas ej dessa bevis berättiga dess slutsats? Modern skulle resonnera på samma sätt, om hon vore i barnets ställe. Om hon bland sina bekanta hade någon som ständigt korsade hennes planer, uttalade skarpa förebråelser samt då och då pålade henne verkliga straff, skulle hon föga fästa sig vid de försäkringar beträffande omsorg för hennes väl, hvilka möjligen åtföljde detta handlingssätt. Hur kan hon då föreställa sig, att hennes gosse skulle göra annorlunda?

Men märk nu hur olika resultaten blifva, om det system vi förorda följdriktigt genomföres — om modern ej blott undviker att blifva ett straffande verktyg, utan spelar en väns rol genom att varna sin gosse för det straff naturen kan pålägga. Låt oss taga ett exempel, och för att det må belysa hurusom denna plan tidigt bör införas må vi välja ett bland de enklaste. Antag att gossen, drifven af det hos barn så framstående begäret att anställa försök — ty instinktmessigt hylla de i sina företag den induktiva forskningsmetoden — antag att gossen, drifven af nämnda begär, roar sig med att tända pappersbitar på ljuset och se hur de brinna. Antingen under förevändning att hindra honom från att "göra odygd" eller ock af

Digitized by Google

fruktan att han skall bränna sig, befaller honom nog härvid en moder af det vanliga tanklösa slaget att sluta härmed, och rättar han sig ej derefter, tager hon papperet ifrån honom. Men skulle han vara lycklig nog att ega en moder, som vet, att det intresse, hvarmed han ser papperet brinna, härleder sig från ett sundt forskningsbegär, och som dessutom har klokheten att taga följderna af sin egen mellankomst i öfvervägande, skall hon resonnera på följande sätt: "Om jag förhindrar detta, omintetgör jag dermed förvärfvandet af ett visst mått kunskap. Sant är, att jag kan rädda barnet från en brännskada, men hvad mer? Han skall ju någon gång bränna sig, och för hans personliga säkerhet i lifvet är det ganska väsentligt, att han på erfarenhetens väg lär sig eldens egenskaper. Om jag förbjuder honom att utsätta sig för denna fara nu, skall han säkerligen en annan gång, då ingen är närvarande som kan hindra honom, löpa samma eller större fara, då deremot, om någon olyckshändelse nu, då jag är här, skulle inträffa, jag kan rädda honom från hvarje betydligare skada. Dessutom, i fall jag tvingade honom att afstå från hans sysselsättning, skulle jag hindra honom att fullfölja hvad i sig sjelft är ett fullkomligen oskyldigt och verkligen lärorikt nöje, och han skulle se mig an med mer eller mindre illvilja. Okunnig som han är om den smärta, hvarifrån jag önskar rädda honom, och endast erfarande smärtan af en besviken önskan, skulle han ej kunna undgå att betrakta mig som orsaken till denna smärta. För att rädda honom från en skada han icke kan fatta och hvilken derför i hans tanke ej finnes till, skadar jag honom på ett sätt han bittert nog känner och blifver sålunda från hans synpunkt sedt ett det ondas verktyg. Det bästa jag kan göra är då att helt enkelt varna honom för faran samt vara redo att förebygga hvarje allvarsam skada." Och i följd af denna slutledning säger hon till barnet: "Jag är rädd du gör dig illa med det der". Antag nu att gossen

Digitized by Google

fortsätter, hvilket han troligtvis gör, och slutligen bränner sig på handen. Hvad blir följden? Först och främst har han vunnit en erfarenhet, som han slutligen måste förvärfva och den han för sin egen säkerhets skull icke för tidigt kan få. Och för det andra har han funnit, att hans moders ogillande eller varning var ämnad till hans väl; han har ytterligare vunnit en bestämd erfarenhet af hennes välvilja, fått ett ytterligare skäl att sätta tro till hennes omdöme och godhet, en ytterligare anledning att älska henne.

Naturligtvis erfordras vid de då och då förekommande fall, der man har att befara brutna lemmar eller någon annan allvarsam skada, ett kraftigt förhindrande ingripande. Men med undantag af utomordentliga fall bör den plan som fullföljes gå ut på, icke att skydda barnet från de mindre faror det dagligen löper, utan att råda det och varna det för dem. Och genom att fullfölja denna plan skall en vida starkare barnslig tillgifvenhet alstras än den som vanligen finnes. Om man i detta som i andra afseenden låter den naturliga reaktionens disciplin träda i verksamhet; om man låter barnen hålla på med de lekar utom hus och de försök inom hus, under hvilka de lätt kunna skada sig, och på dem ej utöfvar något annat tryck än att mer eller mindre allvarligt afråda, allt efter farans beskaffenhet, så kan det ej slå fel att en ständigt tilltagande tro på föräldrarnas vänskap och ledning uppkommer. Ej blott sätter antagandet af denna plan, så som förut visats, fäder och mödrar i stånd att undvika det hat, som följer med påläggandet af verkliga straff; utan, som vi här se, sätter det dem äfven i stånd att undvika det hat, som följer med ständiga hindrande ingrepp, samt att till och med använda de händelser, hvilka vanligen förorsaka tvist, till ett medel att befästa den ömsesidiga välviljan. I stället för att blifva underrättade med ord, hvilka gerningarna tyckas motsäga, att föräldrarna äro deras bästa vänner, få barnen lära denna sanning medelst en följdriktig daglig

Digitized by Google

erfarenhet, och genom att sålunda lära den, skola de förvärfva en sådan grad af förtroende och tillgifvenhet, som intet annat kan gifva.

Och sedan vi nu påpekat det mer sympatetiska förhållande, som måste härflyta ur det ständiga användandet af denna metod, låt oss återvända till den ofvan framstälda frågan: "Hur skall denna metod tillämpas vid allvarsammare felsteg?"

Märk i första rummet, att dessa allvarsammare felsteg antagligen blifva både färre och mindre allvarsamma med den regim vi skildrat än under den vanliga. Det dåliga uppförandet är hos många barn i sig sjelft en följd af den ständiga förbittring, hvari de hållas genom dålig behandling. Det isolerade och fiendtliga tillstånd man genom täta bestraffningar åstadkommer dödar nödvändigtvis samkänslan och banar alltså nödvändigt väg för de öfverträdelser, hvilka denna känsla förhindrar. Det sträfva sätt, hvarpå barn inom samma familj behandla hvarandra, är ofta till stor del en återspegling af den sträfva behandling de af de fullvuxna röna, och hvilken dels omedelbart lärts genom exempel, dels uppkommit af det dåliga lynne och det begär efter vedergällning mot andra, hvilka blifva en följd af bestraffningar och bannor. Det kan ej ifrågasättas, att icke det större spelrum för vänliga känslor och den angenämare sinnesstämning, hvilka hos barnen genom den af oss beskrifna disciplinen underhållas, hindra dem från att så allvarsamt och så ofta fela mot hvarandra. De än mer klandervärda förseelserna, såsom osanning och snatteri, skola af samma orsaker visa sig mindre ofta förekomma. Ett aflägsnande från hemmets intressen utgör en rik källa till dylika öfverträdelser. Det är en den mänskliga naturens lag — tydlig nog för alla som gifva akt derpå — att de, som beröfvas högre nöjen, gripa till de lägre; att de, som ej hafva några sympatetiska nöjen, söka sjelfviska sådana, och derför kan å andra sidan upprätt-

Digitized by Google

hållandet af lyckligare förhållanden mellan föräldrar och barn antagas minska antalet af de felsteg, till hvilka sjelfviskheten utgör ursprunget.

När likväl dylika felsteg begås, hvilket stundom händer äfven under det bästa system, kan man fortfarande tillämpa konseqvensdisciplinen, och om ett sådant band af förtroende och tillgifvenhet finnes, som ofvan beskrifvits, skall denna disciplin visa sig verksam. Ty hvilka äro tjufnadens naturliga följder t. ex.? De äro af två slag: omedelbara och medelbara. Den omedelbara följd, hvilken ren billighet betingar, är att lemna godtgörelse. En rättvis styresman (och hvarje fader eller moder bör sträfva att vara det) fordrar, att om möjligt en ond handling skall göras ogjord medelst en god, och med hänsyn till tjufnad betyder detta antingen ett återgifvande af det stulna, eller, om det är förstördt, ett ersättande med något i värde liknande, hvilket med afseende på barnet kan låta sig göra medelst användande af dess handpenningar. Den medelbara och allvarsammare följden utgöres af föräldrarnas stora missnöje — något som oundvikligen gör sig gällande bland alla folk, hvilka äro nog civiliserade att anse stöld för ett brott. "Men", skall man säga, "ådagaläggandet af föräldrars missnöje, vare sig genom ord eller aga, är ju det vanliga i dylika fall: metoden leder här icke till något nytt." Mycket sant. Vi hafva redan medgifvit, att i vissa afseenden denna metods fullföljande faller af sig sjelft. Redan hafva vi påpekat, hurusom det ligger en benägenhet i alla uppfostringssystem att luta åt det rätta systemet. Och här kunna vi likasom förut anmärka, att styrkan af denna naturliga reaktion i tingens visa anordning fogar sig efter behofven: att detta föräldrarnas missnöje under jemförelsevis barbariska tider gifver sig luft i våldsamma mått och steg, då barnen äfven äro jemförelsevis barbariska, samt att det uttrycker sig på ett mindre grymt sätt under de mer utvecklade samhällsskick, hvari barnen följ-

Digitized by Google

aktligen äro mottagliga för en mildare behandling. Men hvad vi egentligen här hafva att märka är, att ådagaläggandet af starkt missnöje från föräldrarnas sida, framkalladt genom någon af dessa allvarsammare förbrytelser, verkar till det goda i samma mån som tillgifvenheten är varm mellan föräldrar och barn. Alldeles i förhållande till den utsträckning, hvarmed de naturliga konseqvensernas disciplin följdriktigt blifvit utförd i andra fall, skall den i detta fall visa sig verksam. Bevis härpå ligga inom hvars och ens erfarenhet, om man gifver akt derpå.

Ty vet ej hvar och en, hurusom, när han förolämpat en annan, den grad af ledsnad han känner (naturligtvis verldsliga bevekelsegrunder oafsedda) är olika allt efter den sympati han hyser för denne andre? Är det ej en sanning, att när den förolämpade är en fiende, utgör medvetandet om att hafva orsakat honom förtret snarare en källa till hemlig tillfredsställelse än till sorg? Kan ej hvar och en erinra sig, att då en fullkomligt främmande person tagit anstöt, har detta bekymrat honom vida mindre, än om samma anstöt tagits af någon, med hvilken han stod på förtrolig fot? Och å andra sidan, ansåg han ej en beundrad och afhållen väns vrede som en verklig olycka, den han länge och djupt kände? Nåväl! verkningarna af föräldrarnas missnöje med barnen måste på samma sätt vexla allt efter det mellan dem förut bestående förhållandet. Der en afgjord obenägenhet mellan dem finnes, der blir känslan hos det barn som felat en rent sjelfvisk fruktan för de hotande, kroppsliga straffen eller förlusterna, och sedan dessa blifvit tilldelade, ökas obenägenheten i kraft af den förderfliga fiendskap och vedervilja de orsaka. Men å andra sidan, der en varm barnslig tillgifvenhet finnes, väckt genom en ständig vänskap från föräldrarnas sida, der blifver den sinnesstämning föräldrarnas missnöje framkallar ej blott ett helsosamt hinder för ett dylikt orätt uppförande i framtiden, utan det blifver i sig sjelft helsosamt. Den

Digitized by Google

moraliska smärta, som följer af att för tillfället hafva förlorat en så älskad vän, intager den kroppsliga smärtas plats, hvilken vanligen tillfogas, och visar sig lika, om ej mer verksam. I stället för den fruktan och hämdgirighet, hvilka genom det förra behandlingssättet väckas, framkallas genom det senare en samkänsla med föräldrarnas sorg, en verklig ledsnad att hafva förorsakat den samt en önskan att genom någon godtgörelse återställa det vänskapliga förhållandet. I stället för att spelrum lemnas för de sjelfviska känslor, hvilkas förherskande utgör anledningen till brottsliga handlingar, väckas de hängifvenhetens känslor, som utgöra ett hinder för brottsliga handlingar. Sålunda äro de naturliga konseqvensernas disciplin tillämplig på allvarsamma lika väl som på obetydligare fel, och dess användning leder ej blott till att undertrycka utan till att utplåna dessa fel.

Korteligen är det en sanning, att råheten alstrar råhet och mildheten alstrar mildhet. Barn som behandlas osympatetiskt blifva osympatetiska, då deremot ett sätt att odla deras menniskovänlighet är att behandla dem med tillbörlig menniskovänlighet. Med afseende på såväl styrelsen inom familjen som den politiska styrelsen alstrar den sträfva despotismen sjelf en stor del af de brott den har att undertrycka, medan å andra sidan en mild och frisinnad styrelse både undviker många anledningar till misshällighet och så höjer den allmänna känslan, att den inskränker benägenheten till öfverträdelse. Som John Locke längesedan anmärkt: "Stor stränghet i afseende på bestraffning verkar blott föga godt, nej! snarare mycket ondt i uppfostran, och jag tror man skall finna, att under i öfrigt lika förhållanden de barn, som blifvit mest straffade, sällan blifva de bästa männen." Till bekräftelse på denna åsigt må vi anföra den omständighet, som för ej länge sedan offentliggjordes af kaplanen i Pentonvilles fängelse, Mr Rogers, att de unga brottslingar, hvilka fått

Digitized by Google

aga, äro de som oftast återvända inom fängelsets murar. Å andra sidan belysas de välgörande verkningar en mildare behandling medför af den omständighet en fransk dam, i hvars hus jag nyligen vistades i Paris, för mig berättade. Under ursäkter för den oro en liten gosse dagligen förorsakade, hvilken visade sig lika ohandterlig hemma som i skolan, uttryckte hon sin farhåga, att det ej fans något annat botemedel än det som visat sig verksamt på en äldre broder, nemligen att skicka honom till en skola i England. Hon förklarade, att i åtskilliga skolor i Paris hade denne äldre broder visat sig fullkomligt oefterrättlig, att de i sin förtviflan följt rådet att sända honom till England samt att han vid sin återkomst till hemmet var lika snäll som han förut varit elak. Denna märkvärdiga förändring tillskref hon helt och hållet den engelska disciplinens jemförelsevis stora mildhet.

Efter föregående framställning af principer är måhända bäst att använda det återstående utrymmet för några få bland de förnämsta satser och regler, hvilka från dem kunna härledas, och för korthetens skull vilja vi framställa dessa i form af uppmaningar.

Vänta icke af ett barn någon hög grad af sedlig godhet. Under sina tidigare år genomgår hvarje civiliserad menniska samma karaktersutveckling som det barbariska slägte, hvarifrån hon härstammar. Likasom barnets anletsdrag — den platta näsan, de sig framåt öppnande näsborrarna, de tjocka läpparna, de vidt skilda ögonen, den outvecklade pannan o. s. v. — en tid bortåt likna vildens, så göra äfven dess instinkter. Deraf den bland barn så vanliga benägenheten för grymhet, tjufaktighet och lögn — fallenheter, hvilka äfven utan disciplinens hjelp mer eller mindre skola undergå en förändring så som anletsdragen göra. Medan den vanliga föreställningen, att barnen äro "oskyldiga", eger sanning med afseende på *kunskapen* om det onda, är den helt och hållet falsk med afseende på

Digitized by Google

ingifvelserna dertill, hvarom en halftimmes iakttagelse i barnkammaren skall öfvertyga hvem som helst. Då gossar lemnas åt sig sjelfva, som t. ex. i de offentliga skolorna, behandla de hvarandra råare än män göra, och lemnade man dem åt sig sjelfva vid en tidigare ålder, blefve deras råhet än mera i ögonen fallande.

Icke blott är det oklokt att ställa allt för stora fordringar på barnens goda uppförande, utan det är till och med oklokt att begagna särdeles eftertryckliga äggelser till ett godt uppförande. De flesta erkänna redan de menliga följderna af intellektuel brådmogenhet, men det återstår att erkänna det faktum, att den moraliska brådmogenheten äfven har menliga följder. Våra högre moraliska liksom våra högre intellektuela förmögenheter äro jemförelsevis sammansatta. Följaktligen äro bådadera jemförelsevis sena till sin utveckling. Och med afseende på begge skall en genom sporrande tidigt framkallad verksamhet visa sig ofördelaktigt inverka på den framtida karakteren. Häraf den icke ovanliga naturvidrigheten, att de, som under barndomen voro mönster af barnslig godhet, småningom undergå en som det tyckes oförklarlig förändring till ett sämre och sluta med att icke stå öfver men under pari, medan jemförelsevis exemplariska män ofta hafva utvecklat sig från ett på intet sätt lofvande barn.

Var derför nöjd med måttliga behandlingssätt och måttliga resultat. Betänk, att en högre sedlighet likasom en högre intelligens uppnås genom långsam tillväxt, och du skall då hafva tålamod med de ofullkomligheter ditt barn stundligen ådagalägger. Du skall blifva mindre fallen för det ständiga bannande och hotande och förbjudande, hvarigenom många föräldrar framkalla en kronisk förbittring inom hemmet, i den dåraktiga förhoppningen att sålunda göra sina barn till hvad de borde vara.

En liberal styrelseform inom hemmet, hvilken icke söker att despotiskt ordna alla biomständigheter i barnets

Digitized by Google

uppförande, följer med nödvändighet af det system vi förorda. Nöj dig med att tillse, att ditt barn alltid röner de naturliga följderna af sina handlingar, och du skall undvika den öfverdrifna uppsigt, hvari så många föräldrar begå ett misstag. Lemna det hvarhelst du kan åt erfarenhetens disciplin, och du skall rädda det från den drifhusdygd alltför många föreskrifter alstra hos medgörliga naturer, eller från den sedeförderfvande fiendskap de alstra hos de sjelfständigt anlagda.

Genom att i hvarje förekommande fall tillse en naturlig reaktion af ditt barns handlingar, skall du lägga en säker hämsko på ditt eget lynne. Den metod för sedlig uppfostran, som af många, och vi frukta af de flesta föräldrar följes, består i föga annat än att gifva sin vrede luft på hvad sätt som först erbjuder sig. Det stryk, de ruskningar och hårda ord, med hvilka en moder vanligen hemsöker sina barn för deras små förbrytelser (många bland dem förtjena noga betraktade ej ens namnet förbrytelser), utgöra i allmänhet blott bevis på hennes illa beherskade känslor — de härflyta vida mer från dessa känslors kraf än från begäret att gagna förbrytarna. Men om du i hvarje förekommande fall af öfverträdelse stannar och betänker dess naturliga följd och hur denna på öfverträdaren bäst skall tillämpas, så vinner du någon liten tid till sjelfbeherskning; den helt blinda vrede, hvilken först väcktes, lugnar sig till en mindre häftig känsla och en som ej så lätt missleder dig.

Sök emellertid icke att bete dig, som vore du ett viljelöst verktyg. Kom i håg, att utom den naturliga reaktion af ditt barns handlingar, hvilken sakernas naturliga ordning sträfvar att för detsamma ådagalägga, utgör ditt eget gillande eller ogillande äfven en naturlig reaktion och en af de till dess ledning förordnade inflytelser. Den villfarelse, vi hafva sökt bekämpa, är att sätta föräldrars missnöje och konstlade straff *i stället för* dem

Digitized by Google

naturen uppstält. Men, fastän de ej böra sättas *i stället för* dessa naturliga straff, påstå vi på intet vis, att de ej i någon form skulle förekomma *jemte* dessa. Fastän det slags straff som intager *andra* rummet icke bör tillvälla sig *första* rummet, så kan det, måttligt användt, med rätta utgöra ett bihang till dem som intaga första rummet. Sorgen eller vreden böra till den omfattning du erfar dem få sitt uttryck i dina ord eller i ditt sätt, naturligtvis alltid underkastade ditt eget omdömes gillande. Arten och graden af den känsla, som hos dig alstras, kommer nödvändigtvis att bero på ditt eget skaplynne, och det är derför gagnlöst att säga, det hon bör vara så eller så beskaffad. Emellertid kan du söka gifva känslan det skick du anser att hon borde ega. Tag dig dock i akt för tvenne ytterligheter, ej blott för den som afser ditt missnöjes skärpa utan äfven med afseende på dess långvarighet. Undvik å ena sidan den ögonblickets svaga ingifvelse, som är så vanlig bland mödrar, och hvilken nästan i samma andedrag bannar och förlåter. Fortfar å andra sidan icke otillbörligt länge att visa dig främmande för barnet, på det du ej må vänja det att reda sig din vänskap förutan, och du sålunda förlora ditt inflytande öfver detsamma. Den moraliska reaktion, ditt barns handling från din sida framkallar, bör du så mycket som möjligt låta likna den du tänker dig framkallad från en fullkomlig faders eller moders sida.

Var sparsam med befallningar. Befall endast, när andra utvägar befinnas oanvändbara eller ej visat sig verksamma. "Då man gifver ständiga befallningar", säger Richter, "har man snarare föräldrarnas än barnets fördel i sigte." Likasom i outvecklade samhällen ett lagbrott bestraffas, icke så mycket emedan det i sig sjelft är orätt som emedan det ådagalägger en missaktning för konungens myndighet, en upprorisk anda mot honom, likaså finner man inom många familjer anledningen till det straff,

Digitized by Google

som pålägges öfverträdaren, mindre ligga i ett ogillande af förbrytelsen än i vrede öfver hans olydnad. Hör på det vanliga talet: "Hur *vågar* du vara olydig mot mig?" "Jag skall min sann *tvinga* dig dertill, min gunstig herre!" "Du skall snart få se hvem som är *husbonde*" — och betänk nu hvad dylika ord, hvad tonen och sättet dervid beteckna. Beslutet att kufva gifver sig häri vida tydligare till känna än omsorg för barnets väl. Vid dessa tillfällen liknar sinnesstämningen ganska mycket despotens, som är besluten att straffa en motspänstig undersåte. Men en rättsinnig fader eller moder finner likt den menniskoälskande lagstiftaren icke en glädje i tvånget utan i att reda sig det förutan. Han eller hon reder sig utan lag hvarhelst andra utvägar att leda handlingssättet med framgång kunna användas; och en sådan fader eller moder är ledsen att, då så befinnes nödvändigt, nödgas taga sin tillflykt till lagbud. Som Richter anmärker: "Den bästa regel i politiken påstås vara: "*pas trop gouverner*"; den eger lika mycken sanning på uppfostrans område." Och under frivilligt instämmande i denna sats uppställa sådana föräldrar, hvilkas hersklystnad återhålles af en sann pligtkänsla, såsom sitt syfte att lära barnen så vidt möjligt är att föra uppsigt öfver sig sjelfva, och endast som en sista tillflykt använda de sin envåldsmakt.

Men *när* du befaller, gör det bestämdt och följdriktigt. Om saken är sådan, att den verkligen ej annorlunda kan behandlas, uttala då din befallning, och när den en gång är uttalad, vik aldrig sedan derifrån. Betänk väl, hvad du ämnar göra; öfverväg alla följder; tänk efter, huruvida ditt syfte är tillräckligt fast; och sedan, när du slutligen stiftar lag, fordra lydnad, hvad det än må kosta. Låt dina straff likna dem den liflösa naturen pålägger — låt dem vara oundvikliga. Den heta askan bränner barnet första gången det rör dervid; hon bränner det andra gången; hon bränner det tredje gången; hon bränner det

Digitized by Google

hvarje gång; och det lär sig ganska snart att icke röra vid het aska. Om du är lika konseqvent, om de resultat du sagt ditt barn komma att följa på den eller den handlingen också med samma oföränderlighet följa, skall det snart lära sig vörda dina lagar lika högt som naturens. Och när denna vördnad en gång är rotfast, skall den förebygga en oändlig mängd af ledsamheter inom hemmet. Bland de misstag man begår i uppfostran är ett af de värsta ombytlighet. Likasom i ett samhälle, der ingen bestämd lagskipning finnes, brottens antal ökas, likaså uppstår inom familjen vid tveksamma eller oregelbundna straffbestämmelser en tillökning i öfverträdelsernas antal. Den svaga modern, som beständigt hotar och sällan skrider till handling, som stiftar lag i hast och vid tillfälle ångrar den, som behandlar samma förseelse än med stränghet och än med mildhet, allt eftersom hennes lynne för stunden förestafvar — hon drager elände öfver sig och sina barn. Hon gör sig föraktlig i deras ögon, hon gifver dem ett föredöme af brist på sjelfbeherskning; hon lockar dem till öfverträdelse genom förhoppningen om att sannolikt undgå straffet; hon framkallar ändlösa tvister och dermed följande skada för sitt eget och sina smås lynne; hon åstadkommer i deras sinnen ett sedligt kaos, hvari framtidens bittra erfarenhet svårligen skall bringa reda. Bättre då en barbarisk styrelseform inom hemmet, hvilken med följdriktighet sättes i verket, än en human sådan, som blir inkonseqvent utförd. Vi upprepa det, undvik tvång när helst möjligt är, men då du finner din envåldsmakt verkligen af nöden, var despotisk på fullt allvar.

Kom i håg, att syftet med din disciplin bör vara att framkalla en *sig sjelfstyrande* varelse; icke frambringa en varelse, som skall styras af andra. Vore dina barn dömda att tillbringa sitt lif som slafvar, kunde du ej för mycket vänja dem vid slafveri under barndomen; men då de småningom skola blifva fria menniskor utan någon

Digitized by Google

som bestämmer deras dagliga uppförande, kan du ej för mycket vänja dem vid sjelfstyrelse, medan du ännu har dem under ögonen. Detta är hvad som gör de naturliga konseqvensernas disciplinära system så särskildt egnadt för det samhällsskick vi nu i vårt land hafva kommit till. Under feodaltiden, då en bland de förnämsta olägenheterna medborgaren hade att befara bestod i hans öfverordnades vrede, föll det sig lämpligt att föräldrarnas hämd under barnaåren utgjorde ett väsentligt medel att hålla honom i tukt. Men nu, då medborgaren har föga att frukta af någon; nu, då det goda eller onda han erfar hufvudsakligen är hvad enligt tingens ordning följer af hans eget uppförande, bör han allt ifrån de första åren börja att på erfarenhetens väg lära inse de goda eller onda resultat, hvilka naturligen följa på det ena eller andra handlingssättet. Sträfva derför att inskränka föräldrastyrelsen, så snart du i barnets sinne kan ersätta den med den sjelfstyrelse, som uppkommer genom att det förutser resultaten. Under de första barnaåren är en ganska vidsträckt envåldsstyrelse af nöden. En tre års pojke, som leker med en öppen rakknif, kan man ej tillrättavisa medelst denna konseqvensernas disciplin, ty följderna blefve måhända ganska allvarsamma. Men allt efter som förståndet utvecklas, kan och bör all bestämd inblandning aftaga och det mål hållas i sigte att småningom helt och hållet låta den upphöra, då barnet närmar sig mognare år. Alla öfvergångar äro farliga, och den farligaste är öfvergången från familjekretsens tvång till verldens frihet. Deraf den vigt, som ligger på att fullfölja den plan vi förorda, hvilken — genom att odla gossens förmåga till sjelfbeherskning, genom att ständigt utvidga det område, inom hvilket han kan öfva denna sjelfbeherskning, och genom att sålunda steg för steg bringa honom till sjelfstyrelse utan bistånd — utplånar den vanliga, plötsliga och farliga öfvergången från en genom yttre medel styrd yngling till en

Digitized by Google

af inre sjelfstyrelse ledd man. Låt din familjestyrelses historia utgöra en bild i smått af vår politiska styrelse: i början enväldig uppsigt, der uppsigt verkligen är af nöden; småningom en begynnande grundlagsstyrelse, der undersåtens frihet vinner ett visst uttryckligt erkännande; en efter hand skeende utsträckning af denna undersåtens frihet, som småningom slutar med föräldrarnas afsägelse.

Sörj icke öfver att dina barn utveckla betydlig egen vilja. Det sammanhänger med det minskade tvång, som i den moderna uppfostran är så i ögonen fallande. Den större benägenheten att göra anspråk på handlingsfrihet å ena sidan svarar mot den minskade benägenheten att tyrannisera å den andra. De antyda båda ett närmande till det disciplinära system vi förorda, under hvilket barnen mer och mer ledas till att styra sig sjelfva genom att komma i erfarenhet af de naturliga följderna; och de utgöra båda bihang till vårt mer framskridna samhällsskick. Den sjelfständige engelske gossen är fader till den sjelfständige engelske mannen, och man kan icke tänka sig den senare utan den förre. Tysklands lärare säga, att de hellre sköta ett dussin tyska gossar än en enda engelsk. Böra vi der. för önska, att våra gossar vore lika lätthandterliga som de tyska och dertill hade den vuxne tyskens undergifvenhet och politiska slafsinne? Eller böra vi ej snarare hos våra gossar hafva fördrag med de känslor, som göra dem till fria män, samt ordna våra metoder derefter?

Haf slutligen ständigt i minnet, att det icke är någon enkel och lätt sak att rätt uppfostra, utan en invecklad och ytterligt svår sak, den svåraste uppgift som faller på den fullvuxnes lott. Att kort och godt göra sin vilja gällande inom familjen är ju möjligt för de obetydligaste och mest obildade sinnen. Stryk och hårda ord äro straff, hvilka falla sig lika naturliga för den otämde vilden som för den dumme bonden. Sjelfva djuren veta använda denna disciplinära metod, som man kan finna af det mor-

Digitized by Google

rande och låtsade bitande omkring sig, hvarmed hyndan tillrättavisar sin allt för näsvisa valp. Men om du med framgång vill genomföra ett förnuftigt och civiliseradt system, måste du vara beredd på ansenlig själsansträngning, på studium, på en viss grad af skarpsinne, af tålamod och af sjelfbeherskning. Du måste taga för vana att betänka hvilka de resultat äro, som i den fullvuxnes lif följa på vissa slags handlingar och sedan påfinna metoder, genom hvilka dylika resultat komma att följa på samma handlingar från dina barns sida. Det blifver nödvändigt att dagligen utforska skälen till barnens uppförande, att skilja mellan verkligt goda handlingar och sådana som, fastän de likna dessa, framkallas af lägre impulser, under det du ständigt bör vara på din vakt mot det grymma misstag som ej sällan begås: att kalla intetsägande handlingar för öfverträdelser eller tillskrifva barnet värre känslor än det hyser. Du måste mer eller mindre lämpa din metod efter hvarje barns skaplynne samt vara beredd till ytterligare förändringar, allt efter som barnets lynne inträder i ett nytt skede. All din förtrostan skall ofta nog tagas i anspråk för att kunna bibehålla erforderlig ihärdighet på en väg, der du synes röna föga eller ingen framgång. Särdeles om du har att göra med barn, som blifvit orätt behandlade, måste du vara beredd på ett långt tålamodsprof, innan du lyckas genom bättre metoder, alldenstund det, som icke är lätt ens der en rätt sinnesart från början blifvit grundlagd, i dubbel mån försvåras der ett orätt sinnestillstånd först måste rättas. Icke blott nödgas du ständigt utforska skälen för dina barns handlingar, utan du måste äfven undersöka skälen till dina egna, för att skilja mellan de inre bevekelsegrunder, hvilka härflyta från en sann föräldraomsorg och dem, hvilka komma af din egen sjelfviskhet, din kärlek till beqvämlighet, ditt begär efter herravälde. Och sedan, hvilket är ännu mera pröfvande, måste du ej alle-

Digitized by Google

nast utforska utan kufva dessa lägre ingifvelser. Kort sagdt, du skall fortsätta din egen högre uppfostran på samma gång du uppfostrar dina barn. I intellektuelt afseende måste du till ett godt ändamål odla detta mest invecklade bland alla ämnen: menniskonaturen och dess lagar, sådana de te sig hos dina barn, hos dig sjelf och i verlden. I moraliskt afseende måste du hålla dina bättre känslor i ständig öfning och lägga band på de lägre. Det är en sanning, som ännu ej vunnit erkännande, att det sista stadiet i mannens eller qvinnans andliga utveckling endast nås genom ett rätt fullgörande af föräldrapligten. Och när denna sanning vinner erkännande, skall man inse huru beundransvärd den anordning är, i kraft hvaraf menskliga varelsers starkaste böjelser bringa dem att underkasta sig en disciplin, som de eljest skulle undvika.

Under det somliga med tvifvel och modlöshet skola betrakta denna uppfattning af hvad uppfostran borde vara, skola andra, som vi tro, i det höga ideal hon uppställer spåra bevis för hennes sanning. Att det icke kan förverkligas af den obetänksamme, den osympatetiske och den kortsynte, utan förutsätter den menskliga naturens högre kännetecken, skola dessa taga som bevis för denna uppfostrans lämplighet å menskligheten mera framskridna stadier. Ehuru hon fordrar mycket arbete och sjelfuppoffring, skola de inse, att hon lofvar en riklig skörd af lycka både i det närvarande och för framtiden. De skola inse, hurusom, medan ett dåligt system genom de skadliga verkningar det på så väl föräldrar som barn utöfvar är tvåfaldigt fördömligt, ett godt system är tvåfaldigt välsignelserikt — det bringar välsignelse öfver den som uppfostrar och öfver den som uppfostras.

Digitized by Google

FJERDE KAPITLET.

Uppfostran i fysiskt afseende.

Det ämne, som vid egendomsherrens bord, vid landtbrukarens marknadsfärder och i byns ölstuga näst dagens politiska frågor tilldrager sig största intresse, är väl djurens skötsel. På hemvägen från jagten faller samtalet vanligen på hästens afvel och vård, och man utbreder sig öfver den ena eller andra framstående egenskapen hos detta djur, medan en dag tillbragt ute på fältet oftast ej går till ända utan att något blifvit yttradt om hundens rätta behandling. Då på återväg från kyrkan ett par grannar följas åt öfver fälten, hör man dem, sedan predikan blifvit kritiserad, skrida till kritik öfver vädret, grödan och kreaturen, och så komma de olika foderämnena och deras näringsvärde på tal. Pål och Per anställa jemförelser öfver sina respektive svinstior: af deras anmärkningar framgår, att de väl vårda sina husbönders får och fä, och så fördjupa de sig åter i samtal om resultaten af det eller det behandlingssättet af djuren. Icke heller är det endast bland landtbefolkningen som anordningarna inom hundgården, stallet, ladugården och fårfållan utgöra älsklingsämnena. Också i städerna är antalet af de invånare ganska ansenligt, som utgöres af handtverkare, hvilka hålla sig hundar, af unga män, som äro rika nog att då och då hängifva sig åt jagtens nöjen, och af dessas mera stillsamma förmän, hvilka intressera sig

Digitized by Google

för åkerbrukets utveckling eller i tidningarna studera skördeutsigterna och landtbruksartiklarna. Bland de fullvuxna manliga medlemmarna af samhället skall man finna det öfvervägande flertalet visa något intresse för ett eller annat slags djurs afvel, uppfödande eller tränering.

Men hvem har väl någonsin vid middagsbordet eller eljest under samtalets gång hört barnens uppfostran och vård bringas på tal? När godsegaren gjort sitt dagliga besök i stallet och personligen tillsett sina hästars skötsel och behandling, när han tagit de yngre djuren i betraktande och gifvit sina befallningar angående dem — hur ofta begifver han sig väl till barnkammaren att taga reda på dieten, tidsindelningen och luftvexlingen derstädes? På hans bokhylla ser man White's "hofslageri", Stephen's "landtbrukets bok", Nimrods "om jagthästars kondition", och med innehållet af dessa böcker är han mer eller mindre förtrogen; men hur många böcker har han väl läst om späda och vuxnare barns behandling? Oljekakors fettbildande egenskap, det relativa värdet af hö och hackelse, faran vid att uteslutande fodra med klöfver äro saker på hvilka hvarje godsegare, arrendator eller bonde har någon reda; men hur många bland dem fråga väl efter, om den föda deras barn få är hvad uppväxande gossar och flickor tarfva? Kanske skall man som en urskuldande förklaring på detta onaturliga förhållande anföra det intresse de nämnda klasserna särskildt hysa för sin sak. Men förklaringen håller ej stånd, alldenstund samma förhållande eger rum bland andra klasser. Bland ett tjugutal stadsbor skulle få om ens några befinnas okunniga om det faktum, att man ej bör låta en häst arbeta strax efter det han ätit, och bland detta samma tjugutal, der vi vilja antaga alla vara fäder, skulle man sannolikt ej finna en enda, som tagit i öfvervägande, huruvida hans barn läte tillräckligt lång tid förflyta mellan middagen och sina studiers återtagande. Vid närmare efterforskning komme san-

Digitized by Google

nerligen nästan hvarje man att lägga den hemliga åsigt i dagen, att barnkammarens angelägenheter icke angå honom. "Allt det der lemnar jag åt fruntimren", skulle han sannolikt svara. Och i de flesta fall komme tonen i hans svar att angifva, hurusom dylika bestyr vore oförenliga med mannens värdighet.

Sedd ur hvarje annan synpunkt än den konventionela, förefaller den omständigheten besynnerlig, att då bildade män gerna egna mycken tid och omtanke åt att uppföda granna oxar, sysslandet med att uppföda sköna menskliga varelser skall anses ovärdigt deras uppmärksamhet. Mödrar, som kanske aldrig fått lära annat än litet språk, musik och vissa talanger, skola med tillhjelp af en sköterska, full med föråldrade fördomar, anses kompetenta att bestämma allt angående barnens föda, klädsel och kroppsrörelse. Under tiden studera fäderna böcker och tidskrifter, bevista landtbruksmöten, göra experimenter och slå sig på diskussioner — allt i afsigt att finna hur man bäst skall göda svinen till nästa utställning! Vi se folk göra sig oändlig möda att uppföda springare, som kunna täfla om ett kapplöpningspris, men de bry sig alls ej om att söka uppföda en våra dagars atlet. Hade Gulliver om invånarna i Laputa berättat, att männen sökte öfverbjuda hvarandra i konsten att på bästa sätt uppföda andra varelsers afföda, men alls ej bekymrade sig om hur de lämpligast borde uppföda sin egen, skulle detta passat i stycke med öfriga förvända seder han tillskrifver dem.

Saken är emellertid allvarsam. Så löjlig antitesen än förefaller, är det faktum den uttrycker icke dess mindre sorgligt. Som en lärorik författare anmärker, utgör det första vilkoret till framgång i lifvet "att vara ett bra djur", och det första vilkoret för ett folks välstånd är, att det består af en nation dugliga djur. Detta ej blott emedan utgången af ett krig t. ex. ofta beror på soldaternas styrka och härdighet, utan man kan säga, att täflingarna på det

Digitized by Google

kommersiela området till en del afgöras af producenternas kroppsliga härdighet. Till dato hafva vi ej haft skäl att frukta täflingskampen med andra folk på någotdera af dessa fält. Men tidens tecken gifva vid handen, att våra krafter snart skola pröfvas till det yttersta. Kampen för tillvaron är i vår tid så häftig, att blott få utan skada stå ut med den ansträngning densamma erfordrar. Tusental duka redan under för det högtryck, hvarmed allting drifves. Om detta fortfar — hvilket det antagligen kommer att göra — skall det hårdt pröfva till och med de sundaste konstitutioner. Derför börjar det blifva af särskild vigt, att barnauppfostran så inrättas, att hon ej allenast bereder barnet för den andliga strid som förestår det, utan ock gör det i fysiskt afseende redo att bestå den heta kamp det går till mötes.

Lyckligtvis börjar denna angelägenhet tillvinna sig uppmärksamhet. Kingsley's skrifter antyda en reaktion mot all öfverförfining, fastän de måhända likt reaktioner i allmänhet drifva saken något för långt. Ett bref då och då eller en tidningsartikel visa ett vaknande intresse för kroppens vård. Och att en skola bildat sig, hvilken betecknande nog bär öknamnet "den muskulösa kristendomens" skola, antyder en vaknande åsigt att våra nuvarande metoder för barnens uppfostran icke tillräckligt fästa sig vid kroppens väl. Ämnet är tydligen moget för öfverläggning.

Att bringa barnkammarens och skolans ordning till öfverensstämmelse med den nyare vetenskapens fastställda sanningar — detta är önskningsmålet. Hög tid är, att de välgerningar, hvilka i följd af forskningarna på laboratoriet blifva till fårens och nötboskapens nytta, äfven komma våra barn till del. Utan att ifrågasätta den stora vigten af att tränera hästar och göda svin, skulle vi vilja föreslå, att då uppfödandet af män och qvinnor med sund konstitution också har sin betydenhet, de slutsatser teorien påpekar och prak-

Digitized by Google

tiken bekräftar, skulle gälla som rättesnöre i det senare fallet lika väl som i det förra. Sannolikt skall rätt mången förvåna sig öfver — ja, måhända taga anstöt af denna sammanställning. Men det är ett oomtvistligt faktum, med hvilket vi måste försona oss, att menniskan är underkastad samma organiska lagar som de lägre skapade varelserna. Ingen anatom, ingen fysiolog, ingen kemist skall ett ögonblick tveka att intyga, att de allmänna grundlagar, som gälla för djurens lifsprocess, ega samma berättigande med afseende på menniskans. Och ett uppriktigt medgifvande af detta förhållande blifver icke utan sin belöning, så till vida nemligen som de allmänna lagar, hvilka medelst iakt tagelser och försök på djur vunnit bekräftelse, sålunda komma till nytta som menniskans rättesnören. Hur ofull ständig vetenskapen om lifvet än är, har den likväl redan kommit till vissa principiela sanningar, hvilka ligga till grund för alla organismers utveckling, den menskliga inbegripen. Hvad vi nu hafva att göra och hvad vi i någon mån skola söka åvägabringa är att spåra hvad tillämpning dessa grundprinciper ega på barnets och den unges uppfödande.

Den sträfvan efter rytmisk rörelse, som vi på alla områden af samhälleligt lif spåra — hvilken vinner sin belysning, när på revolutionen följer despotism, eller då inom vårt eget samhälle tider af reformanda och konservatism vexla med hvarandra — hvilken efter en tid af upplösning bringar oss en tid af botgöring och tvärt om — hvilken på det kommersiela området åstadkommer regelbundet återvändande öfverflöd eller brist i penningemarknaden — hvilken störtar modets slafvar ur den ena orimliga ytterligheten in i dess motsats; denna rytmiska rörelse öfvar sitt inflytande äfven på våra bordsvanor och i följd deraf på de ungas diet. På en tid, som utmärkte sig genom dryckenskap och frässeri, har nu följt en jemförelsevis måttlig tid, hvilken i sina nykterhetssträfvanden och

Digitized by Google

sin vegetarianism företer till ytterlighet drifna gensagor mot förgångna tiders frasseri. Och hand i hand med denna förändring i de fullvuxnas lefnadssätt har en dylik ändring visat sig med afseende på barnens lefnadsordning. Förgångna slägten trodde, att ju mer man kunde förmå ett barn att äta, desto bättre var det, och än i dag finner man bland landtbefolkningen i aflägsna trakter, der de traditionela begreppen längst behålla sig, föräldrar, hvilka söka öfvertala barnen att "proppa sig". Men bland de bildade klasserna, der egentligen nämnda reaktion till återhållsamhetens befrämjande visar sig, spårar man en afgjord benägenhet för att svälta barnen snarare än för att göda dem. Deras vedervilja mot forna tiders djuriskhet visar sig sannerligen tydligare i behandlingen af deras barn än af dem sjelfva, ty medan deras fördolda askes, så vidt deras eget lefnadssätt angår, af sjelfva matlusten hålles på tillbörligt afstånd, har den deremot fritt spelrum, då lag stiftas för de unga.

Att gödning och svält båda äro skadliga är en allmänt erkänd sanning. Men af dessa två är likväl den senare värst. En ansedd auktoritet skrifver härom: "den tillfälliga öfvermättnadens verkningar äro mindre skadliga och lättare att bota än svältens." Dessutom, der ingen oklok inblandning af andra ifrågakommit, händer sällan att barnet äter för mycket. "Öfverdrift förekommer snarare bland de fullvuxna än hos de unga, hvilka senare sällan hvarken äro storätare eller läckermunnar, om ej i följd af den behandling de rönt." Det återhållsamhetssystem, som många föräldrar anse så nödvändigt, grundar sig på ofullkomliga iakttagelser och misstag i resonnemanget. Det gifves ett öfvermått af lagstiftning inom barnkammaren så väl som i staten, och en bland de skadligaste former, hvari detta framträder, är nämnda inskränkning af födans mängd.

"Men skall man då tillåta barnen att äta sig öfver-

Digitized by Google

mätta? Skall man låta dem föräta sig på läckerheter och draga öfver sig sjukdom, hvilket utan allt tvifvel blir fallet?" Sålunda framställd, finnes på den frågan endast ett svar. Men på detta sätt framställd antager frågan den stridiga punkten såsom varande sann. Vi påstå, att då aptiten är en god vägledning för hela den lägre skapelsen, då den utgör en god vägledning för det spädа barnet, för sjuklingen, för menniskorna i deras olika förhållanden, och då den är en god vägledning för hvar och en fullvuxen, som för ett sundt lif, kan man lugnt draga den slutsatsen, att den utgör en god vägledning äfven för barnet. Det vore i sanning besynnerligt, om den i detta fall ensamt skulle vara otillförlitlig.

Måhända skola somliga under otålighet se detta svar och tänka på, hurusom de kunna anföra fakta, hvilka alldeles motsäga detsamma. Det kan nog tyckas orimligt, om vi förneka giltigheten af dessa fakta. Och dock låter denna skenbara orimlighet mycket lätt försvara sig. Det sanna förhållandet är, att de exempel på öfverdrift dessa personer påminna sig, vanligen utgöra *följderna* af det återhållsamhetssystem de tyckas rättfärdiga. De utgöra den sinliga reaktion, som finner sin anledning i en asketisk lefnadsordning. De belysa i smått den allmänt iakttagna sanningen, att de, hvilka i ungdomen varit underkastade den strängaste disciplin, äro benägna att sedermera kasta sig in i de vildaste ytterligheter. De äro af samma art som de fasaväckande företeelser, hvilka en gång ej voro ovanliga i klostren: att nunnor plötsligt från den ytterligaste stränghet hängåfvo sig åt en snart sagdt djefvulsk ondska. De ådagalägga helt enkelt länge återhållna önskningars okufliga häftighet. Betänk barnens vanliga smak och gängse behandling. Att tycka om sötsaker är ett framstående och nästan allmänt drag ibland dem. Sannolikt tro 99 af 100, att häri intet annat uttalar sig än begäret att tillfredsställa gommens fordrin-

Digitized by Google

gar, samt att detta i likhet med andra sinliga begär icke bör uppmuntras. Men fysiologen, hvars upptäckter leda honom till en ständigt ökad vördnad för tingens anordning, misstänker, att det ligger något mer i denna smak för sötsaker än man vanligen tror, och hans forskningar gifva honom rätt. Han finner, att sockret spelar en framstående rol i lifsprocessen. Både socker och fett syrsättas inom kroppen och utveckla derunder värme. Till socker förvandlas åtskilliga andra födoämnen, innan de blifva tjenliga som värmebildare, och denna omvandling till socker försiggår inom kroppen. Icke blott stärkelsen förvandlas till socker under matsmältningens förlopp, utan M. Claude Bernard har visat, att lefvern är den verkstad, der äfven andra födoämnen sockerförvandlas, samt att behofvet af socker är så trängande, att det derstädes till och med frambringas af qväfvehaltiga ämnen, om inga andra finnas till hands. Då vi nu till den omständigheten, att barn hysa en afgjord smak för denna värmebildande föda, lägga det faktum, att de vanligen hafva en bestämd motvilja för det slags födoämne, hvilket under syrsättningen alstrar största värmemängd, d. v. s. för fett, så finna vi anledning tro, att ett öfvermått af det ena ersätter bristen på det andra, att organismen fordrar en större mängd socker, emedan den icke kan fördraga mycket fett. Vidare tycka barn om fruktsyror. Frukt af alla slag utgör deras förtjusning, och i brist på bättre äta de omogna krusbär och de hårdaste surkartar. Nu äro växt- likasom mineralsyror ej blott ganska stärkande och i denna egenskap välgörande, när de njutas med måtta, utan de medföra äfven, tagna i sin naturliga form, andra fördelar. "Mogen frukt", säger Dr. Andrew Combe, "förtäres ymnigare på Europas fastland än här i landet, och särskildt när magen är trög visar sig detta af stor nytta." Märk här motsägelsen mellan barnens instinktlika begär och det sätt, hvarpå de vanligen behandlas. Här äro nu tvenne för-

Digitized by Google

herskande begär, hvilka enligt all sannolikhet uttrycka vissa behof inom barnets konstitution, och dessa lemnas ej blott i barnkammaren opåaktade, utan en allmän sträfvan att förbjuda tillfredsställandet af desamma gör sig gällande. Bröd och mjölk till frukost, svagt té med smörgås till qvällen eller någon annan smaklös matordning håller man strängt fast vid, och att på något sätt tillfredsställa gommens fordringar anses obehöfligt eller snarare orätt. Hvad är följden? När det på högtidsdagar blifver en obegränsad tillgång på namnam, när en gåfva i penningar gör sockerbagarens läckerheter åtkomliga eller när händelsevis en fruktträdgård öppnar sina portar, då leder det länge återhållna och derför häftiga begäret till stora öfverdrifter. Det blir en oförutsedd karnevalsfest, dels beroende på frihet från föregående tvång och dels på medvetandet om att en lång fastetid med morgondagen åter begynner. Och när nu öfvermättnadens svåra följder visa sig, menar man, att barn ej böra få ledas af sina begär! De sorgliga följderna af konstlade förbud anföras som bevis på behofvet af ytterligare förbud! Vi påstå derför, att de skäl, som anföras till detta mellankomstsystems rättfärdigande, äro falska. Vi påstå, att om barnen dagligen finge med af de smakligare anrättningar, hvaraf de känna ett fysiologiskt behof, skulle de sällan begå omåttligheter, hvilket de nu vanligen göra närhelst de finna tillfälle; om frukt, som Dr. Combe föreslår, "utgjorde en bland beståndsdelarna af den vanliga födan" och, om den förtärdes, icke mellan utan vid måltiderna, skulle icke det kraf göra sig gällande, som föranleder barnet att äta surkartar och slånbär. Och likaså i andra afseenden.

Icke blott finnas starka skäl a priori till att lita på matlusten hos barn, icke blott halta de skäl man anför emot denna uppfattning, utan man kan säga, att intet annat rättesnöre kan göra anspråk på giltighet. Hvad värde eger detta föräldrarnas omdöme, som i annat fall upp-

Digitized by Google

ställes såsom bestämmande orsak? När "Olof begär mer" och mamma eller guvernanten säger: "nej", på hvad grund gör hon detta? Hon *tror* han ätit nog. Men hvad orsak har hon att tro det? Är hon väl i hemligt förstånd med gossens mage, besitter hon någon clairvoyance, som för henne möjliggör att upptäcka hvad hans kropp behöfver? Om icke, hur kan hon med bestämdhet afgöra saken? Vet hon icke, att systemets behof af föda bestämmes af talrika och invecklade orsaker, att det vexlar efter temperaturen, efter luftens vattenhalt eller dess elektricitet, att det äfven beror på den kroppsrörelse man tagit, på hvad slag och mängd af föda, som vid näst föregående måltid intagits, samt på den hastighet, hvarmed denna blifvit smält? Hur kan hon beräkna resultatet af en dylik mängd orsaker? Vi hörde fadern till en femåring, som var hufvudet högre än sina jemnåriga samt stark, rödblommig och liflig i förhållande dertill, yttra: "jag kan ej finna något konstladt rättesnöre, på grund hvaraf jag vågar bestämma qvantiteten af hans föda. Om jag säger: "detta är nog", så är det blott en gissning, och jag kan lika väl hafva orätt som rätt. Följaktligen, och då jag ej tror på gissningar, låter jag honom äta så mycket han vill." Och skulle någon bedömma denna plan efter dess verkningar, blefve han visserligen tvungen att medgifva dess vishet. Den säkerhet, hvarmed de flesta stifta lag för sina barns magar, bevisar verkligen deras obekantskap med fysiologien; om de visste mer, vore de mer blygsamma. "Det vetenskapliga högmodet är ödmjukhet jemfördt med okunnighetens högmod." Om man vill lära hur föga tro man bör sätta till menniskors omdömen och hur mycken till tingens på förhand fastställda anordning, må man då jemföra den oerfarne läkarens obetänksamhet med den mest framståendes försigtighet, eller om man ögnar igenom Sir John Forbe's "Om natur och konst vid sjukdomars botande", skall man inse huru menniskorna, allt efter som de vinna

Digitized by Google

större insigt i lifvets lagar, få mindre förtröstan på sig sjelfva och större till naturen.

Öfvergå vi nu från frågan om födans *mängd* till den om hennes *beskaffenhet,* så upptäcka vi samma asketiska sträfvanden. Icke blott en strängt begränsad utan en jemförelsevis låg diet anses lämplig för barnet. Den gängse meningen är, att man bör gifva det ganska litet animalisk föda. Bland de mindre förmögna klasserna tyckas ekonomiska skäl föreskrifvit denna mening — önskan har blifvit fader till åsigten. Föräldrar, som icke hafva råd att köpa mycket kött, svara då barnen bedja derom: "kött är ej nyttigt för små gossar och flickor", och detta har, från att i början endast vara en lämplig undflykt, genom ett ständigt upprepande blifvit en trosartikel. De klasser, der kostnad ej tages i betraktande, hafva blifvit påverkade dels af det stora flertalets föredöme, dels af barnsköterskor ur de lägre klasserna och till någon del äfven af den nämnda reaktionen mot forna tiders djuriskhet.

Men fråga vi efter grunden till denna åsigt, finna vi ringa eller ingen sådan. Hon utgör en sats, som utan bevis upprepats och antagits likt den, hvilken under tusentals år yrkade på lindkläders nödvändighet. För det späda barnets mage, hvilken ännu ej har stor muskelkraft, är det alltför troligt, att kött, som fordrar ansenlig söndermalning, icke utgör något lämpligt födoämne. Men denna invändning kan dock ej fördöma sådan animalisk näring, hvarifrån de fibrösa beståndsdelarne blifvit borttagna, ej heller är den tillämplig, då efter två eller tre års förlopp barnet vunnit ansenlig muskelstyrka. Och medan nu det bevis, som skulle styrka denna sats, ehuru delvis giltigt med afseende på helt späda barn, icke håller stånd med hänsyn till äldre barn, så finnas rikliga och bestämda bevis för motsatsen. Vetenskapens utsago är en helt annan än den allmänna meningens. Vi hafva framstält frågan till två bland våra förnämsta läkare och till flera bland de

Digitized by Google

utmärktaste fysiologer, och de öfverensstämma enhälligt i den slutsatsen, att barnens diet icke bör vara *mindre* utan snarare *mer* närande än de fullvuxnas.

Skälen till denna slutsats äro påtagliga och bevisföringen enkel. Man behöfver endast jemföra mannens lifsprocess med gossens för att inse, hurusom behofvet af lifsmedel är jemförelsevis större hos gossen än hos mannen. Hvilka äro de ändamål, för hvilka mannen behöfver näring? Hvarje dag utsättes hans kropp mer eller mindre för nötning — nötning genom muskelansträngning, nötning af nervsystemet genom hans andliga verksamhet, nötning af de inre organen genom utförandet af lifvets förrättningar, och den väfnad, hvilken sålunda blifvit förbrukad, måste ersättas. Hvarje dag förlorar hans kropp vidare genom utstrålning en stor mängd värme, och enär det för att lifsverksamheten skall kunna fortfara är nödvändigt att bibehålla kroppens temperatur, måste denna förlust ersättas genom en ständig värmeproduktion, till hvilket ändamål vissa bland kroppens beståndsdelar alltjemt äro underkastade syrsättning. Att ersätta hvad under dagens lopp blifvit förbrukadt och att anskaffa bränsle för dagens värmebehof äro således de tvenne ändamål, till hvilka den fullvuxne behöfver näring. Betänk nu, hur det förhåller sig med afseende på gossen. Äfven han förbrukar genom verksamhet sin kropps beståndsdelar, och man behöfver endast gifva akt på hans rastlösa verksamhet för att inse, hurusom han i förhållande till sin storlek antagligen förbrukar lika mycket som mannen. Äfven han afgifver värme medelst utstrålning, och då hans kropp i förhållande till sin massa blottställer större yta än mannens och derför snabbare afgifver värme, är hans behof af värmebildande näring större än mannens i förhållande till kroppsmassan. Så att, till och med om gossen icke hade några andra lifsprocesser att tillgodose än mannen

Digitized by Google

har, skulle han i förhållande till sin storlek behöfva en något större tillförsel af näring. Men utom detta underhåll af kroppen samt bibehållande af dess värme, skall gossen äfven åstadkomma nya väfnader: han skall växa. Sedan nötningen och värmeförlusten blifvit tillgodosedda, användes det öfverskott af näring, som återstår, till att vidare öka kroppsmängden, och endast medelst ett dylikt öfverskott möjliggöres den naturliga tillväxten; den tillväxt, som stundom det förutan eger rum, medför ett bestämdt svaghetstillstånd i följd af bristfällig ämnesersättning. Det är sant, att i följd af en viss mekanisk lag, som vi här ej vidare kunna förklara, den lilla organismen åtnjuter en fördel framför den stora i fråga om förhållandet mellan uppehållande och förstörande krafter, en fördel, hvilken man i grunden måste tillskrifva sjelfva möjligheten af tillväxt. Men af detta medgifvande framgår blott så mycket tydligare, att ehuru organismen fördrager en ganska stor ofördelaktig behandling utan att detta öfverskott af lif alldeles utplånas, så måste likväl hvarje vidrig behandling, på samma gång hon förminskar detta öfverskott, äfven förringa den volym kroppen kan uppnå eller fullkomligheten af dess beståndsdelar. Hur oafvislig den i utveckling stadda organismens fordran är på råämne spårar man såväl i den aptit, för hvilken skolgossen utmärker sig, och hvilken icke finner sin like sedan i lifvet, som i den hastighet hvarmed denna aptit återkommer. Och om ytterligare bevis tarfvas för detta extra behof af föda, finna vi ett sådant i den omständigheten, att under hungersnöd vid skeppsbrott eller andra olyckshändelser barnen alltid dö först.

Sedan man nu insett detta jemförelsevis större behof af näring — hvilket ju måste blifva fallet — återstår frågan, huruvida man bör tillfredsställa det genom att gifva barnet en ansenlig mängd af hvad man kunde kalla utspädd föda eller en måttligare qvantitet koncentrerad föda?

Digitized by Google

Den näring, en viss mängd kött innehåller, får man blott af en större vigt i bröd eller en ännu större af potatis o. s. v. För att fylla behofvet måste mängden ökas i samma mån som näringsvärdet aftager. Bör man då fylla det växande barnets extra behof genom att gifva det en detsamma motsvarande qvantitet föda af lika godhet med de fullvuxnas? Eller skall man, utan afseende på den omständigheten, att dess mage måste förarbeta en jemförelsevis större mängd till och med af denna goda föda, ytterligare taga denna förmåga i anspråk genom att gifva barnet sämre föda i större mängd?

Svaret är temligen påtagligt. Ju mer det hushållas med matsmältningsarbetet, desto mer kraft återstår att befrämja tillväxten och verksamheten. Magens och inelfvornas funktioner kunna icke försiggå utan ansenlig blodtillförsel och nervkraft, och i den jemförelsevis stora trötthet, som följer på en duktig måltid, finner hvar och en fullvuxen bevis på, att denna blodtillförsel och utveckling af nervkraft eger rum på bekostnad af systemet i dess helhet. Om erforderlig näring skall vinnas af en stor mängd icke närande föda, erfordras mer arbete af inelfvorna än då samma näring erhålles af en måttlig qvantitet närande föda. Detta extra arbete är en förlust, och den framträder hos barnet antingen i form af förminskad viljekraft eller i småväxthet eller i båda delarna. Slutsumman är alltså, att barnen böra hållas vid en diet, hvilken så mycket som möjligt förenar näringsvärde med lättsmälthet.

Det är utan tvifvel sant, att man kan uppföda barn vid uteslutande eller nästan uteslutande vegetabilisk diet. Bland de högre klasserna finnas barn, hvilka äta jemförelsevis föga kött, och hvilka ej dess mindre växa och tyckas vara vid god helsa. De arbetande klassernas barn få knappast smaka animalisk föda, och de uppnå likväl mogenhetsåldern vid god helsa. Men dessa saken skenbarligen motsägande fakta äro alldeles icke af den vigt

Digitized by Google

man vanligen antager. Först och främst är det ej bevisadt, att de, som under de tidigare åren frodas af bröd och potatis, till slut skola nå en sund utveckling, och en jemförelse mellan åkerbruksarbetaren och herremannaklassen i England eller mellan medelklassen och det lägre folket i Frankrike talar alls icke för vegetarianismen. För det andra gäller frågan icke blott kroppens *massa* utan äfven dennas *beskaffenhet*. En mjuk, lös muskelbyggnad kan se lika bra ut som ett fast kött; men fastän för den ytlige betraktaren ett barn med fylliga, lösa muskler kan synas jemförligt med ett annat, hvars fibrer äro väl spända, skall olikheten visa sig, när deras krafter pröfvas. Fetma hos fullvuxna är ofta tecken till svaghet. Män förlora i vigt, då de "träna". Alltså är dessa på låg diet stälda barns utseende långt ifrån bevisande. För det tredje måste vi utom *storleken* taga *lifaktigheten* i betraktande. Mellan barnen ur de köttätande och barnen ur de bröd- och potatisätande klasserna förefinnes en bestämd skilnad i detta afseende. Både i andlig och kroppslig lifaktighet står bondgossen långt under herremannens son.

Om vi jemföra olika slags djur eller olika menniskoracer eller samma djur och menniskor under olika näringsförhållanden finna vi än tydligare bevis på, att *lifaktighetens styrka väsentligen beror på födans näringsvärde.*

Hos kon, hvilken lefver på en så föga närande föda som gräs, se vi, att den ofantliga mängd som erfordras betingar ett oerhördt matsmältningssystem, att de i förhållande till kroppen små lemmarna nedtyngas af denna börda, att mycken kraft förbrukas genom att nödgas bära på denna tunga kropp och smälta denna ofantliga mängd föda, samt att, då blott föga öfverskott af kraft kommer djuret till del, blir det trögt till sin natur. Jemför härmed hästen, ett djur af nästan liknande kroppsbyggnad, men vandt vid en mer koncentrerad diet. Hos honom intager bålen och särskildt underlifvet en mindre volym i

Digitized by Google

förhållande till lemmarna, krafterna tagas ej i anspråk af att uppbära så tunga inelfvor och icke heller af att smälta en så skrymmande föda, och i följd häraf visar han större rörlighet och ansenlig liflighet. Om vi åter jemföra det gräsätande fårets slöa overksamhet med lifligheten hos hunden, hvilken lefver af kött, mjölkhaltiga ämnen eller en blandning af båda delarna, då spåra vi en dylik skilnad, ehuru framträdande i ännu högre grad. Och då man på sin vandring genom en zoologisk trädgård märker den rastlöshet, hvarmed de köttätande djuren gå af och an i sina burar, behöfver man blott draga sig till minnes, hurusom inga bland gräsätarna vanligen ådagalägga något sådant öfverskott af kraft, för att spåra ett tydligt förhållande mellan födans koncentration och verksamhetens liflighet.

Att dessa olikheter icke direkt bero på olika konstitutioner, såsom några måhända påstå, utan på den olika föda, djurens konstitution fordrar, bevisas af den omständigheten, att de kunna iakttagas mellan olika arter af samma slägte. Åtskilliga hästvarieteter gifva oss exempel härpå. Jemför den storbukiga, overksamma, tröga arbetshästen med kapplöpnings- eller jagthästen, som är mager i länden och full af lifskraft, och betänk af hur mycket ringare näringsvärde den förras föda är, jemförd med de senares. Eller se på menniskoslägtet. Australiens invånare, bushmännen och andra bland de lägst stående vildarna, som lefva på rötter och bär till omvexling med insektlarver och dylik mager föda, äro jemförelsevis små till växten, hafva stor underkropp, lösa och outvecklade muskler samt förmå alls ej hålla stånd mot europeerna hvarken i kamp eller i långvarigare ansträngningar. Om man räknar upp de vilda racer, som äro välväxta, starka och lifliga, t. ex. kaffrerna, Nordamerikas indianer och patagonierna, skall man finna att de äro stora köttätare. Den dåligt närde hinduen lemnar priset åt den på en mer nä-

Digitized by Google

rande föda lefvande engelsmannen, hvilken han är lika underlägsen till själs- som kroppskrafter. Och öfver hufvud taget tro vi, att verldshistorien visar de välfödda slägtena hafva varit de kraftigaste och de som vunnit herraväldet.

Än mer öfvertygande blifver detta argument, när vi finna hurusom ett och samma djur visar sig i stånd till större eller mindre ansträngning allt efter den mer eller mindre närande föda det får. Detta är fallet med hästen. Ehuru en häst som går på bete kan få hull, förlorar han i styrka, hvilket visar sig, om man använder honom till hårdt arbete. "Följden af att skicka hästar ut på bete är att muskelsystemet förslappas." "Gräs är en mycket god förberedelse för en stut som skall slagtas, men mycket dålig för en jagthäst." Sedan gammalt har man vetat, att när jagthästar tillbragt sommaren ute i det fria, behöfva de några månader stå inne för att duga till jagt, samt att de icke blifva riktigt dugliga förr än till följande vår. Och det nu gängse bruket är hvad Mr. Apperley förordar: "att aldrig släppa en jagthäst ut på bete och att aldrig annat än under särskilda och mycket gynsamma omständigheter släppa ut honom alls." Det vill säga att aldrig gifva honom klen föda, ty stor lifskraft och ihärdighet ernås endast genom ett fortsatt njutande af närande föda. Så sant är detta, att, som Mr. Apperley bevisar, en ihållande hög diet gör det möjligt för en medelmåttig häst att i duglighet kunna mäta sig med en första klassens häst, som lefvat på vanlig kost. Hvartill åtskilliga bevis lägga det väl bekanta faktum, att när man vill hafva en häst att göra dubbelt arbete, brukar man gifva honom bönor — en föda, som innehåller en större mängd qväfvehaltiga eller köttbildande ämnen än hans vanliga hafre.

Än en gång, med afseende på enstaka individer har denna sanning framträdt med lika stor eller ännu större tydlighet. Vi tala ej om män, som "träna" för att aflägga

Digitized by Google

kraftprof, ehuru deras regim fullkomligt öfverensstämmer med den sats vi framhålla. Vi tänka på jernvägsentreprenörers erfarenhet angående deras arbetare. Det har under åratal visat sig vara ett faktum, att den engelske jernvägsarbetaren, som äter duktigt med kött, är vida kraftigare än arbetaren på Europas fastland, hvilken lefver på mjölföda, ja, så mycket kraftigare, att engelska entreprenörer, som arbeta på kontinenten, finna sin uträkning vid att taga sina arbetare med sig. Att födans och icke artens olikhet utgör orsaken till denna öfverlägsenhet har nyligen blifvit tydligen bevisadt. Ty man har märkt, att när kontinentens arbetare lefva på samma sätt som deras engelska medtäflare, höja de sig snart mer eller mindre till jemnhöjd med dessa i afseende på arbetsförmåga. Och till detta faktum må det tillåtas mig att här foga ett motsatt, om hvilket jag kan aflägga personligt vittnesbörd, grundadt på sex månaders erfarenhet af vegetarianismens inverkan, nemligen att afhållande från köttföda medför minskad så väl kropps- som själskraft.

Gifva ej dessa mångfaldiga vittnesbörd bekräftelse åt vår sats angående barnens föda? Innebära de icke, att om man än antager, att samma storlek och massa kunna ernås genom en icke närande som genom en närande diet, väfnadernas beskaffenhet blifver högeligen underlägsen? Bekräfta de icke det påståendet, att der kraft så väl som tillväxt skola tillgodoses, kan detta endast låta sig göra medelst en hög diet? Bekräfta de icke den slutsatsen a priori, att oaktadt ett barn, af hvilket man fordrar föga kroppslig eller andlig verksamhet, kan må ganska väl af mjölhaltiga ämnen, så måste det barn lefva på näringsrikare ämnen, af hvilket man fordrar, ej blott att det skall bilda en tillräcklig mängd af nya väfnader, utan att det skall ersätta hvad som förbrukats genom stor muskelverksamhet och vidare genom strängt tankearbete? Och följer ej som ett tydligt korollarium, att om man förnekar

Digitized by Google

barnet denna bättre föda, kommer detta att ske antingen på bekostnad af tillväxten eller af kropps- eller själskrafterna, allt efter som kroppsbeskaffenhet och omständigheter bestämma? Vi tro, att ingen förnuftig menniska skall ifrågasätta detta. Att hysa en annan mening vore att fördoldt vidblifva den gamla sofismen om ett perpetuum mobile — att tro kraft kunna frambringas ur intet.

Innan vi lemna frågan om näringen, måste vi yttra några ord om en annan fordran med afseende härå, nemligen *omvexling*. I detta fall är de ungas diet ganska felaktig. Om ej likt Englands soldater dömda till "kokt oxkött i tjugu års tid", måste barnen likväl mestadels nöja sig med en enformighet, hvilken, ehuru icke fullt så ytterlig och så långvarig, dock lika tydligt står i strid mot helsans lagar. Till middag få de visserligen i allmänhet mer eller mindre blandad föda och olika dag för dag. Men vecka efter vecka, månad efter månad, år efter år kommer samma frukost, bestående af mjölk och bröd eller måhända hafregrynsgröt. Och med samma ihärdighet afslutas dagen vare sig med en andra omgång mjölk och bröd eller måhända med te och smörgås.

Detta bruk är emot hvad fysiologien föreskrifver. Den känsla af mättnad som en ofta återkommande anrättning framkallar, och den njutning man erfar af en annan, som länge varit gommen främmande, äro *icke* betydelselösa, som man helt sorglöst antager, utan de tjena till att påpeka nödvändigheten af en helsosam omvexling af födoämnen. Det är ett faktum, som genom talrika försök vunnit bekräftelse, att det knappast finnes något slags föda, hur förträfflig som helst, hvilken i rätta proportioner eller rätt form erbjuder alla de ämnen som erfordras för att på normalt sätt kunna fullgöra lifvets förrättningar, hvaraf följer, att en ymnig omvexling af födoämnen är önskvärd för att upprätthålla jemvigten mellan tillförseln af alla ämnen. Det är vidare ett för fysiologerna väl bekant fak-

Digitized by Google

tum att den njutning, man erfar af en rätt man tycker mycket om, utgör ett retmedel för nerverna, hvilket genom att öka hjertverksamheten och således med förökad hastighet drifva blodet fram, bidrager till att sedermera smälta maten. Och dessa sanningar stå i öfverensstämmelse med de satser nyare tiders utfodringskonst hyllar: att tillse en regelbunden omvexling af näringsämnen.

Men icke blott är en tid efter annan omvexlande föda ganska önskvärd, utan af samma skäl måste man förorda, att vid hvarje måltid en blandad föda intages. Ett lämpligt förhållande mellan beståndsdelarna och stor förmåga att reta till nervverksamhet äro fördelar, hvilka här vid lag, som ofvan är nämndt, böra afses. Om bevis fordras, kunna vi anföra den jemförelsevis stora lätthet, hvarmed magen fördrager en på franskt sätt anrättad middag, med dess rätters oerhörda mängd, men oändliga mångfald. Få skulle väl vilja påstå, att en lika vigt af *ett* slags föda, hur väl den än vore lagad, kunde smältas med lika stor lätthet. Skulle någon önska ytterligare bevis, kan han finna dem i hvarje nyare bok om djurskötsel. Djur frodas bäst, då hvarje mål är sammansatt af mångahanda beståndsdelar.

Skulle någon härvid invända, hvilket troligen många göra, att en diet för barn, hvilken regelbundet vexlar och dessutom fordrar en viss blandning af födoämnen till hvarje mål, komme att medföra allt för mycket besvär, då svara vi, att intet besvär får anses för stort, om det leder till barnens andliga utveckling, samt att för deras framtida väl en sund kroppslig utveckling är af än högre vigt. Dessutom förfaller det lika sorgligt som besynnerligt, att det besvär man gerna gör sig, då det är fråga om att göda svin, skall anses för stort, när det är fråga om att uppföda barn.

Ännu en sak till deras varning, hvilka möjligen tänka antaga den föreslagna regimen. Ombytet bör ej ske plöts-

Digitized by Google

ligt, ty en fortsatt låg diet försvagar till den grad systemet, att det blir oförmöget att med ens fördraga en hög diet. Bristande näring utgör i sig sjelf en orsak till dålig matsmältning. Detta är sant till och med om djur. "När kalfvar uppfödas med skummad mjölk eller vassla eller annan klen näring, få de lätt dålig matsmältning." När krafterna äro nedsatta, måste derför öfvergången till en rikligare diet ske småningom, och endast i samma mån som krafterna ökas må ökad näring gifvas. Vidare må man betänka, att födans koncentration kan gå allt för långt. En massa, som är tillräcklig att fylla magen, utgör ett bland vilkoren för en rätt anordnad måltid, och denna fordran omöjliggör en matordning, som saknar de beståndsdelar, hvilka åstadkomma en tillräckligt stor massa. Ehuru matsmältningsorganens storlek är mindre hos de väl närda civiliserade folken än hos de illa närda vilda folkslagen, och fastän deras omfång måhända i en framtid kan komma att minskas än mer, så måste likväl under närvarande förhållanden massan af hvad i magen införes bero på den för handen varande matsmältningsförmågan. Men med fästadt afseende vid dessa tvenne erforderliga egenskaper, blifva våra slutsater: att barnens föda bör vara i hög grad närande, att den bör vara omvexlande vid hvarje särskild måltid och vid de olika måltiderna sins emellan, samt att den bör vara riklig.

Med hänsyn till kläderna likasom till födan är man vanligen fallen för en olämplig njugghet. Här vid lag lyser också askesen fram. Det är en gängse teori, som man omedvetet fasthåller, om den också ej blifvit affattad i bestämda formler: att de olika förnimmelserna skola lemnas utan afseende. Att de ej äro till för att tjena oss till rättesnöre utan för att missleda oss, tyckes vara den förherskande åsigten, framstäld sådan vi finna den. Detta är ett bestämdt misstag; vi äro vida fördelaktigare utrustade. Orsaken till kroppens sjukdomar är icke, att vi

Digitized by Google

åtlyda dessa förnimmelser, utan att vi missakta dem. Det är ej skadligt att äta när vi känna hunger, utan att äta, då vi ingen hunger förnimma. Lasten består icke i att dricka när vi äro törstiga, utan i att fortsätta att dricka sedan törsten upphört. Det skadliga ligger icke i att inandas den friska luft, hvarje sund menniska njuter af, utan i att inandas förskämd luft trots lungornas protest. Något ondt följer icke af att taga den aktiva kroppsrörelse, hvilken, som vi hos hvarje barn se, naturen strängeligen påyrkar, utan af ett ihållande förbiseende af naturens fordringar i detta afseende. Icke en andlig verksamhet, som är frivillig och förefaller angenäm, gör oss skada, men väl den man fortfarande bedrifver, då det heta, värkande hufvudet bjuder oss att upphöra. Icke en oss behaglig eller likgiltig kroppsrörelse verkar skadligt, utan den man fortsätter, när trötthetен förbjuder det. Sant är, att hos personer, som länge fört ett ohelsosamt lefnadssätt, förnimmelserna icke äro pålitliga vägvisare. Menniskor, hvilka åratal igenom hållit sig nästan ständigt inom hus, hvilka arbetat mycket med hjernan och knappt nog alls med kroppen, som för sina måltider tagit klockan, men ej magen till råds, skola troligtvis missledas af sina förvända känslor. Men dessas onaturliga tillstånd är i sig sjelft en följd af att de missaktat sina förnimmelser. Hade de från barndomen aldrig varit ohörsamma mot hvad man kunde kalla deras fysiska samvete, skulle detta aldrig tystnat, utan förblifvit en trogen vägvisare.

Till de förnimmelser, som tjena oss till rättesnöre, måste vi räkna förnimmelserna af köld och hetta, och den beklädnad för barn, hvilken ej noggrant rättar sig efter dessa, måste man fördöma. De vanliga föreställningarna om "att härda barn" äro ett sorgligt misstag. Icke få barn "härdar" man i hjäl, och de som öfverlefva processen lida beständigt deraf med afseende på tillväxt eller kroppsbeskaffenhet. "Dessa barns klena utseende gifver

Digitized by Google

en tydlig fingervisning på den sålunda åvägabragta skadan, och deras ofta påkommande sjuklighet borde utgöra en varning till och med för tanklösa föräldrar", säger Dr. Combe. De skäl, på hvilka denna härdningsteori hvilar, äro särdeles ytliga. Förmögna föräldrar se små bondgossar och flickor springa och leka halfklädda i fria luften, lägga till detta faktum de arbetande klassernas vanligtvis goda helsotillstånd, draga häraf den ohållbara slutsatsen, att helsan är en följd af detta blottställande för luftens inverkan samt besluta att låta sina egna barn gå tunnt klädda! De förgäta härvid, hurusom dessa pojkar och flickor, hvilka skutta omkring på byns gator, i många afseenden gynnas af omständigheterna, att de tillbringa sitt lif under lek, att de hela dagen andas frisk luft, och att deras system ej bringas i oordning genom någon hjernans öfveransträngning. Fastän mycket synes motsäga det, kan man påstå, att de bibehålla sin goda helsa, icke i följd af, utan i trots af sin bristfälliga beklädnad. Denna slutsats anse vi vara den rätta af de två samt tro, att den värmeförlust de äro underkastade oundvikligen måste medföra skada.

Ty när konstitutionen befinnes stark nog att fördraga dessa härdningsförsök och framkalla härdighet, sker detta på tillväxtens bekostnad. Denna sanning gör sig gällande hos djuret lika väl som hos menniskan. Shetlandponies fördraga lättare omild väderlek än söderns hästracer, men äro dvergartade. Skotska högländernas får och nötkreatur, som lefva i ett kallare klimat, äro små till växten, jemförda med engelska racer. Både i norra och södra polarländerna stå menniskoraserna långt under den medelmåttiga längden: lappländaren och eskimåen äro mycket småväxta och eldsländarna, hvilka under vinterkölden gå nakna, beskrifvas af Darwin som så dverglika och fula, att "man knappast kan förmå sig att tro dem vara ens medmenniskor".

Vetenskapen förklarar denna dverglikhet såsom fram-

Digitized by Google

kallad genom stor brist på värme och visar, att den under liknande närings- och andra förhållanden oundvikligen måste blifva en följd af det nämnda förhållandet. Ty, som förut är visadt, måste en ständig syrsättning af vissa födans beståndsdelar pågå för att ersätta den afkylning, kroppen i följd af utstrålning allt jemt är underkastad. Och ju större värmeförlusten är, desto större måste mängden af de beståndsdelar vara, hvilka erfordras till denna syrsättning. Men matsmältningsorganens verksamhet är begränsad. Följaktligen, när de nödgas bereda en stor mängd af det råämne som behöfves för att hålla kroppens temperatur uppe, kunna de endast bereda en ringa del deraf till kroppens tillväxt. Extra utgifter för bränsle medföra minskad tillgång för andra ändamål. Hvaraf den nödvändiga följden blifver en småväxt eller till sina väfnader underlägsen eller ock en i dessa begge punkter bristfällig kropp.

Häraf beror klädernas stora betydenhet. Som Liebig säger: "Vår beklädnad utgör med hänsyn till kroppsvärmen rent af en ersättning för en viss mängd föda." Genom att minska värmeförlusten minskar den det bränslebehof, som erfordras för att bibehålla värmen, och då magen har mindre att göra med att förskaffa bränsle, kan den uträtta mer med hänsyn till beredandet af andra råämnen. Denna slutföljd bekräftas af deras erfarenhet, hvilka sköta djur. Djuren fördraga köld endast på bekostnad af fett, muskulatur eller tillväxt, allt efter omständigheterna. "Om gödboskap utsättes för en låg temperatur, måste detta antingen försena dess utveckling eller ock förorsaka en ansenligt ökad näringsförbrukning." Mr. Apperley yrkar ifrigt på att, om jagthästar skola blifva af god kondition, stallet måste hållas varmt. Och bland dem, som uppföda kapplöpningshästar, gäller som grundsats, att man bör undvika att utsätta djuren för kyla.

Den vetenskapliga sanning, hvilken sålunda belyses

Digitized by Google

af etnologien samt erkännes af åkerbruksidkare och sportsmän, eger i dubbelt mått sin tillämpning på barnen. Ju mindre de äro och ju hastigare de växa, desto större är det skadliga inflytande röna de af kölden. I Frankrike dö många nyfödda barn under vintern i följd af bruket att bära dem till mären för att få dem inregistrerade. "M. Quetelet påpekar, hurusom i Belgien dödligheten är dubbelt så stor i januari som i juli." Och i Ryssland är dödligheten bland späda barn rent af oerhörd. Till och med när den under utveckling stadda kroppen närmar sig mognare år, har den jemförelsevis svårt att fördraga oblida väderleksförhållanden, hvilket man kan se af den hastighet, hvarmed unga soldater duka under på ett ansträngande fälttåg. Den vetenskapliga grunden härtill är påtaglig. Vi hafva redan riktat uppmärksamheten på det faktum, att i följd af det olika förhållandet mellan kroppsyta och kroppsmassa förlorar barnet en jemförelsevis större värmemängd än den fullvuxne, och här måste vi påpeka, hurusom de ogynsamma förhållanden, under hvilka barnet sålunda arbetar, äro ganska betydliga. Lehmann säger härom: "Om den kolsyra barn eller unga djur afsöndra beräknas efter en viss kroppstyngd, får man det resultat, att barnet producerar nästan dubbelt så mycket kolsyra som den fullvuxne." Nu vexlar den afgifna kolsyremängden med temlig noggranhet i förhållande till den alstrade värmemängden. Och sålunda se vi, hurusom hos barnet systemet — äfven under icke ofördelaktiga förhållanden — nödgas förskaffa nästan dubbelt så stort värmematerial.

Betänk då hvilken ytterlig dårskap det är att kläda barn tunnt. Hvilken fader skulle, ehuru fullvuxen och, såsom fallet är, mindre hastigt afgifvande hetta samt utan någon annan fysiologisk uppgift än att ersätta hvarje slags förlust — hvilken fader skulle väl, fråga vi, anse det helsosamt att gå med bara ben, bara armar och bar hals? Men denna ansträngning för systemet, hvilken han

Digitized by Google

för egen del skulle draga sig för, pålägger han sina små, hvilka äro så mycket mindre i stånd att uthärda den, eller, om han ej sjelf anbefaller den, ser han den påläggas utan att göra någon invändning. Må han betänka, att hvarje uns näring, som onödigtvis användes till kroppsvärmens bibehållande, blifver ett afdrag från den värme, som skulle befordra kroppens tillväxt, samt att till och med om barnet undgår förkylningar, kongestioner eller andra häraf följande oordningar i systemet, minskad tillväxt eller mindre fullkomlig kroppsbyggnad blifver en oundviklig följd.

"Regeln är derför, icke att klåda sig på samma sätt under alla förhållanden, utan att sätta på sig kläder, hvilka på grund af deras beskaffenhet och mängd *befinnas i hvarje särskildt fall kunna verksamt skydda kroppen från en långvarigare känsla af köld, om än så obetydlig.*" Denna regel, hvars vigt Dr. Combe påpekar genom kursivering, är en, hvari vetenskapsmän och läkare öfverensstämma. Vi hafva icke hört någon, som är kompetent att i saken uttala ett omdöme, hvilken icke på det bestämdaste fördömer denna vana att utsätta barnens lemmar för köld. Om det fins någon punkt, hvari man framför andra borde lemna ett förkastligt bruk åsido, så är det denna.

Beklagligt är det i sanning att se mödrar allvarsamt skada sina barns konstitution för att följa ett oförnuftigt mod. Illa nog är, att de sjelfva efterhärma hvarje dårskap våra galliska medbröder behaga införa; men att de också skola styra ut sina barn i alla slags modedrägter, som "Le petit Courrier des Dames" föreslår, och detta utan afseende på deras lämplighet, är någonting oerhördt. Drägten är mer eller mindre obeqväm, rubbningar i helsotillståndet uppkomma, tillväxten hämmas eller krafterna undergräfvas, förtidig död orsakas ej sällan, och allt detta emedan det anses nödvändigt rätta klädernas snitt och tygsorten efter det franska modets nycker. För att följa det

Digitized by Google

gängse bruket skada mödrarna sålunda sina små medelst en knapp beklädnad och påtvinga dem af samma skäl en klädsel, som är hinderlig för helsosam rörelse. För att behaga ögat väljas färger och tyger, hvilka alls ej lämpa sig för ohejdad lek, och sedan förbjuder man leken för att icke kläderna må taga skada! "Stig genast upp! du smutsar ned din rena klädning", är det påbud man utfärdar till den lilla bytingen, som kryper på golfvet. "Kom ned igen! du smutsar ned dina strumpor", ropar guvernanten till en bland sina elever, hvilken lemnat gångvägen för att klättra upp för ett berg. På detta sätt fördubblas det onda. På det barnen må vara så söta deras mamma önskar hafva dem samt beundras af hennes vänner, måste de finna sig i en otillräcklig och olämplig beklädnad, och för att nu dessa lätt skadade kläder må hållas rena och i oskadadt skick, så lägger man band på den rastlösa verksamhet, hvilken för de unga är lika naturlig som nödvändig. Den kroppsrörelse, som i dubbelt mått tarfvas, då beklädnaden är otillräcklig, beröfvas dem nu, på det kläderna ej må förstöras. Önskvärdt vore, att de som påyrka detta system, kunde inse den förfärliga grymheten deri. Vi tveka ej att påstå, att medelst en försvagad helsa, otillräcklig viljekraft och deraf följande brist på framgång i lifvet, tusenden årligen dömas till olycka genom denna samvetslösa hänsyn för det yttre, när de icke genom en för tidig död bokstafligen offras åt den moderliga fåfängans Moloch. Vi anbefalla icke gerna stränga mått och steg; men det onda är verkligen så betydligt, att det rättfärdigar eller till och med påkallar ett bestämdt ingripande från fädernas sida.

Våra slutsatser äro då: att medan barn aldrig böra klädas så, att de erfara någon tryckande värme, böra de alltid klädas tillräckligt mycket att ej erfara någon allmän känsla af köld; att drägten i stället för att göras af de lösa bomulls-, linne eller blandade tygsorter, som vanligen

Digitized by Google

begagnas, bör vara af något godt oledande material, t. ex. groft ylletyg; att den bör vara så stark, att den föga skadas af den slitning barnens lekar medföra samt att färgerna böra vara sådana, att de ej snart lida af nötning och ovarsam behandling.

För vigten af kroppsrörelse hafva de flesta en i någon mån öppen blick. Måhända behöfver man mindre orda om detta vilkor för en sund fysisk uppfostran än om de flesta andra, åtminstone hvad gossar beträffar. Så väl offentliga som enskilda skolor hafva någorlunda lämpliga lekplatser, och vanligen anslås en viss tid till lekar i det fria, och man erkänner deras nödvändighet. I detta afseende, om också ej i något annat, tyckes man gå in på att gossen med fördel kan följa sin naturliga instinkt, och i den numera vanliga seden att afbryta de långa morgon- och eftermiddagslektionerna med några minuters vederqvickelse i det fria se vi en tilltagande benägenhet att rätta skolans ordning efter lärjungens fysiska behof. Här vid lag behöfver alltså föga sägas för att klandra det bestående eller föreslå något nytt.

Men vi känna oss nödsakade att vid detta medgifvande förutskicka orden: "så vidt gossar beträffar." Olyckligtvis är det ett helt annat förhållande med flickorna. Det har egendomligt nog fallit sig så, att vi dagligen haft tillfälle att göra jemförelser. Vi hafva både en goss- och en flickskola inom synhåll, och olikheten dem emellan är i ögonen fallande. Å ena sidan har snart sagdt en hel, stor trädgård blifvit förvandlad till en öppen sandad plan, som lemnar tillräckligt utrymme för lekar samt är försedd med stänger och slåar till gymnastiska öfningar. Dagligen före frukosten, sedan vid 11-tiden, så vid middagstiden, vidare på eftermiddagen och slutligen än en gång efter skolans slut höres i hela granskapet ett sorl af röster och skratt, när gossarna rusa ut att leka, och så länge de hålla på, intyga både ens syn- och hörselsinne,

Digitized by Google

att de äro inbegripna i den njutningsrika verksamhet, som kommer alla pulsar att slå och försätter hvarje organ i helsobringande verksamhet. Hur olika är ej den tafla "pensionen för unga flickor" erbjuder! Länge anade vi ej ens, att vi hade en flickskola lika nära oss som gosskolan. Trädgården är lika stor som den nyss nämnda, men visar intet slags tecken till anordning för ungdomens nöjen, utan består helt och hållet af prydliga gräsplaner, sandgångar, buskager och blommor — allt i den vanliga stilen. Under fem månaders tid hafva vi icke en enda gång hört ett skrik eller skratt från detta håll. Då och då ser man flickorna spatsera på gångarna med sina lexböcker i hand eller gående arm i arm. En gång sågo vi verkligen en bland dem springa efter en annan rundt omkring trädgården, men, på detta undantag när, har intet tecken till kraftig kroppsrörelse varit synlig.

Hvaraf denna förvånande skilnad? Kommer den sig måhända deraf, att en flickas konstitution är så helt och hållet olik en gosses, att hon ej behöfver denna aktiva kroppsrörelse? Är det kanske, emedan flickan icke känner sig manad till de stojande lekar, hvaraf gossen har behof? Eller skulle det vara, att hos gossen detta behof bör anses som en sporre till den kroppsliga verksamhet, hvarförutan ingen verklig utveckling kan ega rum, medan naturen hos hans systrar ingjutit samma behof utan något ändamål alls — om ej att förarga deras lärarinnor? Men kanske misstaga vi oss om deras åsigter, hvilka uppfostra det svagare könet? Vi hysa ett slags misstanke om, att man icke finner det önskvärdt att åstadkomma en härdad fysik; att dugtig helsa och öfversvallande kraft anses för en smula plebejiska egenskaper; att en viss ömtålighet, krafter, som ej räcka till att gå mer än en fjerdingsväg, en grannlaga och lätt tillfredsställd matlust i förening med det timida väsen, som vanligen åtföljer svagheten — att dessa egenskaper, säga vi, anses tillhöra ett fint fruntim-

Digitized by Google

mer. Vi vänta oss icke att finna någon utan omsvep vilja medgifva detta; men föreställa oss dock, att i guvernantens sinne ett ideal för unga damer spökar, hvilket ganska mycket liknar den framstälda bilden. Om så är, måste man medgifva det gängse systemet vara beundransvärdt väl beräknadt på att förverkliga det. Men att anse den som det andra könets ideal är en stor villfarelse. Att männen vanligen icke känna sig dragna till karlavulna qvinnor är utan tvifvel sant. Att en jemförelsevis ansenlig svaghet, hvilken tarfvar den öfverlägna styrkans beskydd, utgör en tilldragande egenskap, det medgifva vi helt och hållet. Men den olikhet könen emellan, hvilken slår an på männens sinne, är den naturliga, på förhand fastställda olikhet, som utan konstlade medel vet att göra sig gällande. Och när genom dylika medel denna olikhet ökas, då blifver den snarare frånstötande än tilldragande.

"Man skulle således låta flickor växa upp vildt, så ostyriga som pojkar och blifva riktiga slynor!" tycker jag mig höra någon förfäktare af det passande utropa. En dylik möjlighet utgör nog också guvernantens ständiga fruktan. Så vidt vi kunnat utröna, är fallet att i flickpensioner sådana bullersamma lekar, som gossar dagligen finna sitt nöje i, anses för en straffvärd förbrytelse, och vi finna dem vidare vara förbjudna, på det opassande vanor icke må insmyga sig. Denna fruktan är dock alldeles ogrundad. Ty om den muntra rörlighet man tillåter gossar icke hindrar dem från att blifva gentlemän, hvarför skulle en lika munter rörlighet hindra flickor från att blifva fina damer? Hur vilda gossens upptåg på lekplatsen än må hafva varit, fortsätter han likväl icke sedan han lemnat skolan att hoppa bock på gatan eller att spela kronvägg i salongen. I samma ögonblick han aflägger jackan, lemnar han skolgossens lekar samt utvecklar en ifver, som ofta gränsar till det löjliga, att undvika allt som icke är manligt. Om nu denna känsla af manlig värdighet, så snart gossen in-

Digitized by Google

träder i ynglingaåren, lägger en så kraftig hämsko på hans lekar, skulle då icke den qvinliga blygsamhetskänslan, hvilken småningom tilltager, då de mognare åren närma sig, lägga en lika kraftig hämsko på flickans lekar? Fästa sig icke qvinnorna till och med mer än männen vid skenet? och skulle icke i följd häraf ett ännu större hinder bland dem förefinnas att företaga sig några opassande eller bullersamma nöjen? Hur orimligt är icke det antagandet, att de qvinliga instinkterna icke skulle kunna nå sin utveckling annat än genom skolföreståndarinnors stränga disciplin.

I detta som i andra afseenden har man för att bota det onda, som af ett konstladt förhållande uppkommit, infört ett annat lika konstladt. Sedan en naturlig, frivillig kroppsrörelse blifvit förbjuden och de skadliga följderna af bristen derpå framträdt, har man infört ett system af konstgjorda rörelser eller gymnastik. Att den är bättre än intet medgifva vi gerna; men att gymnastiken skulle utgöra en till alla delar motsvarande ersättning för leken, det förneka vi. Bristerna deri äro både af positiv och negativ art. I första rummet medföra dessa ordnade muskelrörelser, hvilka nödvändigtvis blifva mindre omvexlande än de som följa med ungdomens lekar, icke en särdeles jemn fördelning af muskelverksamhet åt kroppens alla delar, hvaraf följer, att den ansträngning, som faller på särskilda delar, snart nog framkallar trötthet, hvartill vi i förbigående må lägga, att, om dylika rörelser ständigt upprepas, de leda till en oproportionerlig utveckling. Vidare blifver den kroppsrörelse, som på detta sätt vinnes, bristfällig, och detta ej blott i följd af den ojemna fördelningen, utan en ytterligare brist uppstår i följd af bristande intresse. Äfven när dessa enformiga rörelser icke antaga skepnad af bestämda lektioner och i denna egenskap få en frånstötande anstrykning, blifva de dock med säkerhet tröttande i följd af att icke vara roande. Täflandet tjenar

Digitized by Google

visserligen till sporre, men det blir dock ingen ständig äggelse likt det nöje, som åtföljer omvexlande lekar. Det förnämsta inkastet återstår likväl ännu. Utom att gymnastiken är underlägsen med hänsyn till den qvantitet muskelansträngning hon fordrar, måste hon anses än mer underlägsen med hänsyn till dennas beskaffenhet. Den jemförelsevis stora brist på nöje vi anfört som orsak till att man snart afstår från konstlade rörelser, utgör äfven en anledning till de underlägsna verkningar dessa rörelser på systemet åstadkomma. I den allmänna föreställningen, att så länge kroppen blott får samma qvantitet motion, gör det ingenting till saken, om densamma är angenäm eller ej, döljer sig ett stort misstag. Ett sinnets angenäma lifvande öfvar ett högeligen stärkande inflytande. Se, hvilken verkan goda underrättelser eller en gammal väns besök utöfvar på sjuklingen. Märk hur angelägen en läkare är att anbefalla gladt sällskap åt försvagade patienter. Kom i håg hur välgörande för helsan den njutning är man erfar vid ombyte af vistelseort. En sanning är, att lyckan utgör den kraftigaste af alla stärkande medel. Genom att påskynda blodomloppet underlättar hon hvarje förrättning och sträfvar sålmedelst både att öka helsan, der hon finnes, och återställa henne, när hon gått förlorad. Häraf lekens betydliga företräde framför gymnastiken. Det stora intresse barn hysa för sina lekar, och det stojande glam, hvarunder de öfva sina vildare upptåg, äro af lika stor vigt som den med dem följande ansträngningen. Och enär gymnastiken icke erbjuder dessa retmedel för sinnet, måste vi anse henne i grund bristfällig.

Under det vi således medgifva, att en lemmarnas formliga öfning är bättre än intet, under det vi ytterligare medgifva, att dessa öfningar med fördel kunna användas som hjelpmedel, påstå vi likväl, att de aldrig kunna tjena i stället för den rörelse naturen påpekar. För flickor så väl som för gossar är den muntra rörlighet, hvartill

Digitized by Google

deras instinkter mana dem, väsentlig för det kroppsliga välbefinnandet. Hvem helst som förbjuder dem, undandrager barnet de af Gud utsedda medlen till fysisk utveckling.

En punkt återstår ännu, och detta en, som måhända mer än någon af de föregående tager vår uppmärksamhet i anspråk. Det påstås af många, att bland de bildade klasserna de yngre af det fullvuxna slägtet och de som närma sig ungdomsåren hvarken äro så väl byggda eller så starka som de äldre. Då vi först hörde detta påstående uttalas, kände vi oss böjda att räkna det till en bland de många uppenbarelserna af den gamla benägenheten att upphöja det förgångna på det närvarandes bekostnad. Vi påminde oss sådana fakta som t. ex. det, att männen i våra dagar, att döma af gamla vapenrustningar, måste vara storväxtare än forntidens samt att dödlighetsstatistiken icke utvisar någon förminskad, utan snarare en ökad lifslängd, och vi egnade dermed föga uppmärksamhet åt hvad vi höllo för en ogrundad föreställning. Men företagna detaljundersökningar hafva rubbat vår åsigt. Utan att taga de arbetande klasserna med, hafva vi funnit ett flertal fall, der barnen icke nå samma längd som föräldrarna, och med afseende på tyngden spåras ock, äfven då man beräknar olikheten i ålder, en dylik underlägsenhet. Läkare mena, att nutidens menniskor icke på långt när stå ut med samma kraftansträngningar som forntidens. Hårets förtidiga affallande är vida vanligare än förr. Och att tänderna redan i unga år äro förstörda, ser man hos det uppväxande slägtet i ständigt återkommande fall. Med afseende på allmän styrka visar sig jemförelsen lika slående. Män förr i tiden kunde, fastän de lefde mycket yppigare, tåla mera än de bland den nuvarande generationen, hvilka lefva måttligt. Ehuru våra förfäder i senare led voro starka i dryckjom, förde ett oregelbundet lefnadssätt, föga brydde sig om frisk luft och icke aktade renligheten högt,

Digitized by Google

voro de i stånd att utan men in i sena ålderdomen hålla ut med långvarigt arbete, hvilket bland annat domstolsannalerna intyga. Men vi, som egna mycken omsorg åt vårt kroppsliga välbefinnande, som äta med måtta och ej dricka till öfverdrift, som tillse att vi hafva luftvexling och begagna ymniga tvagningar, som årligen företaga brunns- och badresor, samt ega fördelen af mer omfattande medicinsk kunskap — vi duka ständigt under för arbetets börda. Fastän vi egna betydlig uppmärksamhet åt helsans lagar, tyckas vi vara svagare än våra förfäder, som i många afseenden föraktade dessa lagar. Och att döma af det uppväxande slägtets utseende och allmänna opasslighet, synes det till och med blifva klenare än vi.

Huru skola vi då förstå detta? Var måhända forna tiders fråsseri, såväl bland fullvuxna som bland barn, mindre skadligt än den svält vi påpekat såsom nu mera så allmän? Kommer det måhända an på den bristfälliga beklädnad, hvilken denna bedrägliga härdningsteori uppmuntrar? Ligger väl orsaken i den större eller mindre brist på uppmuntran ungdomens lekar af hänsyn för falska begrepp om förfining röna? Af hvad vi redan yttrat kan läsaren sluta sig till, att hvar och en bland dessa orsaker sannolikt haft något att skaffa med uppkomsten af detta onda. Men ännu ett menligt inflytande har härtill bidragit och detta kanske kraftigare än något bland de andra; vi mena — det öfverdrifna själsarbetet.

På gammal och ung öfvar det moderna lifvets fordringar ett ständigt tilltagande tryck. I alla affärer och yrken pröfvar en ifrigare täflan hvarje fullvuxens krafter och förmåga, och för att de unga skola kunna försvara sin plats under denna lifligare täflan, måste de underkasta sig en strängare disciplin än förut. Dubbel skada uppstår härigenom. Fäder, som finna, att deras medtäflare dag för dag blifva flera samt, arbetande under dessa ogynsamma omständigheter, måste föra ett kostsammare lefnads-

Digitized by Google

sätt, nödgas hela året om arbeta sent och bittida, unna sig blott föga kroppsrörelse samt korta hvilotider. En genom denna fortsatta öfveransträngning försvagad konstitution lemna de sina barn i arf. Och så äro dessa jemförelsevis klena barn — redan färdiga att duka under för de vanliga fordringar man ställer på deras krafter — tvungna att genomgå mycket vidlyftigare arbetskurser än dem man fordrade af förgångna slägtens oförsvagade barn.

De olycksdigra följder man häraf kan vänta sig, framträda öfver allt. Man må vända sig hvarthän man vill, så förekomma allestädes fall af öfveransträngning i studier och deraf mer eller mindre försvagade barn och ungdom af båda könen. Än hör man talas om ett års vistelse på landet såsom nödvändig för att återvinna en på nämnda sätt försvagad helsa. På ett annat håll talas om en kronisk hjernkongestion, som redan varat flere månader och hotar att räcka ännu längre. Än hör man talas om en feber såsom följd af den öfveransträngning skolgången förorsakat. Än är det en yngling, hvilken redan en gång nödgats uppgifva alla studier, och som, när han nu återtagit dem, ofta måste föras afsvimmad ut ur klassen. Vi anföra här fakta och icke ens undantagsfall, utan sådana som ådragit sig vår uppmärksamhet under de senaste tvenne åren, och detta inom en ganska trång krets. Och vi hafva långt ifrån uppräknat alla våra erfarenheter i den vägen. Helt nyligen hade vi tillfälle att se, hurusom det onda går i arf: ett fruntimmer af kraftig slägt, hvars system blifvit så skadadt genom lifvet i en skotsk helpension, der hon led svält och öfveransträngning, att hon ständigt plågas af svindel, när hon stiger upp om morgnarna, och hennes barn, som fått denna försvagade hjerna i arf, äro till stor del oförmögna att utan hufvudvärk eller svindel uthärda ens föga ansträngande studier. För närvarande hafva vi dagligen inför våra ögon ett ungt fruntimmer, hvars system tagit skada för lifvet af den gymnastikkurs hon genomgått.

Digitized by Google

Ansträngd som hon var till den grad, att hon inga krafter hade för kroppsrörelse, är hon nu efter slutade studier ständigt sjuklig. Matlusten är ringa och ganska ombytlig; kött smakar henne vanligen icke; till och med vid hög temperatur lider hon af kalla händer och fötter; hon är så svag, att hon endast kan gå helt långsamt och en liten stund i sänder; får hjertklappning, då hon stiger upp för en trappa; lider af en högeligen försvagad syn — dessa tillika med afstannad tillväxt och slappa muskler äro de följder hon ådragit sig. Och härtill må vi anföra, att en hennes vän och studiekamrat är lika svag, lätt svimmar, till och med vid samspråket inom den stilla vänkretsen, och slutligen af sin läkare blifvit tvingad att helt och hållet afstå från alla studier.

Om dylika i ögonen fallande olägenheter så ofta förekomma, huru vanlig måste ej en af nämnda orsak följande mindre och oansenligare skada vara! Mot ett fall, der öfveransträngning blir anledning till bestämd sjukdom, gifves troligen åtminstone ett halft dussin fall, der det onda ej är särdeles märkbart, men långsamt tilltager — fall, der funktionerna ofta råka i oordning, och der man tillskrifver detta en eller annan särskild orsak eller ock medfödd svaghet; fall af försenad eller för tidigt afstannad tillväxt; fall, hvari en dold fallenhet för lungsot framträder och vinner bekräftelse; fall af benägenhet för de nu så vanliga hjernsjukdomar, som framkallas genom de mogna årens mödor. Hur vanligt det är, att helsan på detta sätt undergräfves, blifver tydligt för hvar och en, hvilken under aktgifvande på den ansträngde yrkesidkarens eller köpmannens ofta återkommande krämpor betänker huru mycket större inflytande en öfverdrifven flit måste öfva på barnets outvecklade system. De unga kunna hvarken fördraga så mycken nöd ej heller så mycken kroppslig eller andlig ansträngning som en fullvuxen. Betänk då, om de fullvuxna synbarligen lida af den utomordentliga själs-

Digitized by Google

ansträngning man af dem fordrar, hur stor den skada måste vara, hvilken en ofta lika öfverdrifven själsansträngning tillfogar de unga!

Då vi betänka den obarmhertiga skolexercis som ofta bedrifves, förundra vi oss icke öfver att den skadar, utan snarare öfver att den alls kan fördragas. Sir John Forbes, som inom vårt land anstält detaljundersökningar i denna väg, benämner den gängse skolordningen med sina nio timmars studier och en timmes promenad i det fria en "häpnadsväckande regim". "Och hvad blir väl följden af densamma?" frågar han. "Naturligtvis svaghet, blekhet, ett nedstämdt lynne, ett allmänt illamående." Men han säger vidare: "Detta ytterligare förbiseende af kroppsligt välbefinnande af idel omsorg för själens odling, denna hjernans långvariga och lemmarnas bristande öfning har jag vanligen funnit åtföljd, icke blott af oordentliga funktioner utan af missbildning. Jag besökte nyligen i en stor stad en helpension för fyrtio unga flickor och erfor genom detaljerade och noggranna förfrågningar, att det icke fans en enda bland eleverna, hvilken under två år besökt skolan (och de flesta hade varit der så länge), utan att under denna tid växa mer eller mindre krokig".

Egendomligt är, att man har så föga begrepp om faran af att pådrifva uppfostran i ungdomen, då medvetandet om faran af att under barnaåren alltför häftigt pådrifva uppfostran är så vaket. De flesta föräldrar inse till en del de svåra följderna af barnens för tidiga utveckling. Inom hvarje samhälle får man höra ogillande omdömen öfver dem, som alltför mycket påskynda de smås själsutveckling. Och fruktan för detta drifhussystem är desto större, ju noggrannare man är bekant med detsammas verkningar, hvarom ett yttrande af en bland våra utmärktaste professorer i fysiologi bär vittne: han förklarade sig nemligen ej ämna låta sin lilla gosse lära några lexor förr än vid åtta års ålder. Men medan det för alla

Digitized by Google

är en välbekant sanning, att en förståndets drifhusutveckling under barndomen antingen medför kroppslig svaghet, sedermera framträdande dumhet eller tidig död, så tyckes man icke märka, hurusom denna sanning äfven hvad ungdomen beträffar håller stånd. Men detta gör den utan tvifvel. Det finns en gifven ordning, hvari och en gifven hastighet, hvarmed själsförmögenheterna utveckla sig. Om uppfostrans gång tager denna ordning och hastighet till rättesnöre, är allt godt och väl. Om icke — om de högre själsförmögenheterna tidigt blifva ansträngda för att framtvinga en kunskap af mer invecklad och abstrakt art än att den med lätthet kan smältas, eller om genom öfverdrifven odling förståndet i allmänhet utvecklas till en för åldern onaturlig grad, då åtföljes oundvikligen den onaturliga fördel man vunnit af ett detta motsvarande eller mer än motsvarande ondt.

Ty naturen är en noggrann räkenskapsförare; om du på ett håll af henne begär mer än hon är beredd att utbetala, så gör hon vid räkningens afslutande ett afdrag på annat håll. Om du vill låta henne gå sin egen väg och blott tillse att de råmaterialier, som vid hvarje särskild ålder erfordras för kroppslig eller andlig tillväxt, förefinnas i rätta qvantiteter och af rätt art, så skall hon slutligen frambringa en mer eller mindre jemnt utvecklad individ. Men om du ifrar på en för tidig eller orimlig utveckling i ett eller annat afseende, skall hon visserligen under mer eller mindre kraftiga invändningar gifva vika; men för att kunna utföra det henne ålagda extra arbetet, måste hon lemna en del af det vigtigare ogjordt. Förgät aldrig att den qvantitet lifskraft kroppen besitter är begränsad, samt att, enär så förhåller sig, det blifver omöjligt att ur densamma vinna mer än en bestämd mängd resultat. Hos barnet och den unge äro de fordringar man ställer på denna lifskraft lika vexlande som tvingande. Enligt hvad vi förut påpekat, måste den af dagens kropps-

Digitized by Google

rörelse uppkomna ämneförlusten ersättas; den hjernans slitning, som utgör en följd af dagens studier, måste godtgöras, kroppens tillväxt måste tillgodoses och likaså hjernans i viss mån; härtill kommer nu den mängd lifskraft, som åtgår att smälta den ansenliga qvantitet föda, hvilken erfordras för att tillmötesgå alla dessa fordringar. Att man nu, då ett öfvermått af kraft afledes till en af dessa kanaler, undandrager det från de öfriga, är genom hvars och ens erfarenhet både a priori uppenbart och a posteriori bevisadt. Enhvar vet t. ex. att, då en dugtig måltid skall smältas, detta till den grad tager systemets krafter i anspråk, att det framkallar en trötthet både till kropp och själ, hvilken ofta slutar med sömn. Enhvar vet äfven, att ett öfvermått af kroppsrörelse minskar tankekraften; att den tillfälliga mattighet, som följer på en plötslig ansträngning, eller den trötthet, en vandring på några mil framkallar, åtföljes af olust för själsarbete; att efter en månads fotvandring den andliga slappheten är så stor, att man behöfver några dagar att öfvervinna den, samt att hos bönder, som ständigt äro hänvisade till muskelarbete, själsverksamheten är ganska obetydlig. Vidare är det ett allmänt bekant förhållande, att under sådana tider af hastig tillväxt, hvilka stundom under barndomen förekomma, den stora kraftförbrukningen spåras i en densamma åtföljande kraftnedsättning såväl till kropp som själ. Vi upprepa det, sådana fakta som att häftig muskelansträngning sedan man ätit hämmar matsmältningen, och att barn, hvilka tidigt hållas till hårdt arbete, blifva småväxta, påpeka båda samma antagonism, d. v. s. att ett öfvermått af verksamhet i en riktning medför brist i andra afseenden. Den lag, hvilken sålunda i ytterlighetsfall uppenbarar sig, gäller i alla. Dessa menliga kraftafdrag ega lika säkert rum, när de otillbörliga fordringarna äro obetydliga och beständiga som när de äro betydligare och plötsliga. Om för den skull under ungdomen utgiften för

Digitized by Google

själsarbetet öfverstiger hvad naturen beräknat, så blifver utgiften för andra ändamål ringare än sig borde, och elände af ett eller annat slag följer oundvikligen dermed. Låt oss i korthet taga i öfvervägande hvari detta onda kan bestå.

Förutsatt att hjernans öfveransträngning endast måttligt öfverskrider hennes naturliga verksamhetsförmåga, så blifver följden endast ett obetydligt inflytande på kroppens utveckling, så att längden något understiger det mått den eljest skulle nått, kroppsmassan blifver mindre än sig borde eller väfnadernas beskaffenhet icke så god. En eller flere bland dessa verkningar måste nödvändigtvis uppstå. Den extra qvantitet blod, som under pågående själsansträngning och under tiden efteråt, då hjernsubstansen skall ersättas, tillföres hjernan, är blod, som eljest skulle cirkulerat genom lemmarna och inelfvorna; och den tillväxt eller det vidmakthållande, hvilka detta blod skulle tillgodosett, blifver nu om intet. Då denna fysiska reaktion är säker, blifver frågan, huruvida den vinst man gör på detta öfvermått af odling går upp emot förlusten? huruvida en afstannad kroppslig tillväxt eller bristen på den fullkomliga kroppsbyggnad, hvilken förlänar kraft och uthållighet, får någon ersättning i det ökade kunskapsförråd man inhemtat?

Är öfvermåttet af själsansträngning betydligare, följa vida allvarsammare resultat, hvilka icke blott omöjliggöra kroppslig fullkomlighet utan ock sjelfva hjernans utveckling. Det är en fysiologisk lag, hvilken M. Isidore St. Hilaire först påpekat, och på hvilken Mr. Lewes i sin afhandling om "dvergar och jättar" fäst uppmärksamheten, att *tillväxt* och *utveckling* stå i motsatt förhållande till hvarandra. Med tillväxt i denna antitetiska mening bör förstås *tillökning i volym;* med utveckling, *större fullkomlighet i sjelfva kroppsbyggnaden.* Och lagen är, att en större verksamhet på ettdera af dessa områden medför dröjsmål

Digitized by Google

eller stillastående på det andra. Ett bekant exempel härpå ser man hos kålmasken jemförd med puppan. Hos den förra pågår en utomordentligt hastig tillökning i kroppsmassa, men byggnaden är knappast mer invecklad, när kålmasken är fullvuxen än när han är liten. Hos puppan ökas massan icke, tvärtom aftager djuret under detta stadium i vigt, men fulländningen af den mer sammansatta byggnaden pågår under stor lifaktighet. Den motsats, som här ligger i så öppen dager, blifver mindre tydlig hos de högre varelserna, emedan de tvenne processerna fortgå samtidigt. Men vi se detta förhållande dock ganska väl belyst hos vårt slägte vid en jemförelse af de begge könen. Flickan utvecklar sig till kropp och själ hastigt och upphör att växa jemförelsevis tidigt. Gossens kroppsliga och andliga utveckling är deremot långsammare, men hans tillväxt betydligare. Vid den ålder, då den ena är mogen, fullfärdig och har alla sina förmögenheter i full verksamhet, är den andre, hvars lifskrafter mer riktats på ett tilltagande i storlek, jemförelsevis ofullkomlig till sin byggnad, hvilket framträder i ett slags såväl kroppslig som andlig tafatthet. Nu eger denna lag sin sanning lika väl med afseende på hvarje särskild del af organismen som med hänsyn till det hela. En onaturligt hastig utveckling af ett eller annat organs byggnad medför ett för tidigt hämmande af dess tillväxt, och detta besannar sig med afseende på tankens organ likasom' på alla andra. Hjernan, hvilken under de tidiga åren är jemförelsevis stor till massa men ofullständig till byggnad, kommer, om hon tvingas att med otillbörlig hastighet utföra sina förrättningar, att undergå en för åldern mer än lämplig utveckling med afseende på byggnad; men den slutliga följden blifver, att hon i storlek och kraft understiger den höjd hon eljest kunnat nå. Och detta utgör till en del orsaken — sannolikt den förnämsta anledningen — hvarför tidigt utvecklade barn och ynglingar, hvilka en tid bortåt med

Digitized by Google

jätthet synts besegra alla svårigheter, så ofta tvärstanna och komma sina föräldrars stora förhoppningar på skam.

Men huru sorgliga dessa resultat af en för högt drifven uppfostran må vara, äro de måhända mindre dystra än de resultat hon för helsan medför: en undergräfd konstitution, en försvagad viljekraft, sjukliga känslor. Nya upptäckter inom fysiologien hafva visat, hur omätligt det inflytande är hjernan öfvar på kroppens funktioner. Matsmältningen, blodomloppet och medelst dessa organismens alla förrättningar röna djupt inflytande af retning från hjernan. Den, hvilken likt oss sett det af Weber först utförda och sedan af andra upprepade experimentet, som visar följden af att reta den s. k. nervus vagus, hvilken sätter hjernan i samband med inelfvorna, — den, som sett hjertats slag plötsligt afstanna, då man retar denna nerv; som sett dem åter börja, så snart retningen upphör, samt åter afstanna samma ögonblick den förnyas, han måste få ett lefvande begrepp om det djupa inflytande en öfveransträngd hjerna öfvar på kroppen. De verkningar, hvilka sålunda få en fysiologisk förklaring, finna verkligen sin motsvarighet i det dagliga lifvet. Det fins väl ingen, som ej känt hjertat klappa af hopp, fruktan, vrede eller glädje — ingen, som ej märkt hur häftig hjertats verksamhet blifver, när dessa känslor äro våldsamma. Och fastän det finnes många, som aldrig erfarit en så utomordentlig själsskakning, att den haft till följd ett afstannande af hjertats verksamhet och ett afsvimmande, vet dock en hvar att dessa utgöra orsak och verkan. Ett väl bekant faktum är ock, att oordningar i matsmältningen uppstå af en öfver ett visst stadium gående själsrörelse. Att matlusten försvinner är en vanlig följd af så väl mycket angenäma som mycket smärtsamma känslor. När en händelse, som framkallar en nöjsam eller smärtsam sinnesstämning, inträffar kort efter en måltid, händer det icke sällan antingen att magen uppkastar hvad man ätit eller smälter det med stor svårig-

Digitized by Google

het och motvilja. Och som hvar och en, hvilken hårdt anstränger sin hjerna, kan intyga, framkallar till och med en rent intellektuel verksamhet dylika verkningar, när densamma går till öfverdrift. Nu eger ett dylikt samband mellan hjernan och den öfriga kroppen, hvilket i dessa ytterligheter uppenbarar sig, likaledes rum i vanliga mindre märkliga fall. På samma sätt som dessa våldsamma, men öfvergående rörelser i hjernan framkalla häftiga, men öfvergående oordningar i inelfvorna, så framkalla de mindre våldsamma, men kroniska rörelserna i hjernan mindre häftiga, men kroniska oordningar i inelfvorna. Detta är icke blott en slutsats, det är en sanning, hvilken hvarje läkare kan intyga, och en sådan, hvilken en lika lång som sorglig erfarenhet sätter oss i stånd att personligen intyga. Olika grader och slag af oordningar inom systemet, hvilka ofta fordra åratal af tvungen sysslolöshet att delvis bringa till rätta, utgöra en följd af dylik långvarig själsansträngning. Stundom angripes hufvudsakligen hjertat: ofta återkommande hjertklappning, försvagad puls och ganska ofta ett nedgående af pulsens hastighet från 72 till 60 eller t. o. m. än mindre. En annan gång är det magen som råkar i oordning: dålig matsmältning som gör lifvet till en börda och för hvilken ingen annan bot finnes än tiden. I många fall angripas både hjertat och magen. Mestadels är sömnen kort och ojemn. Och i allmänhet plågas den sjuke af tungsinthet i större eller mindre grad.

Betänk då hvilken stor skada barn och ungdom måste lida af otillbörlig själsansträngning. Mer eller mindre måste dessa konstitutionela oordningar oundvikligen följa på en onaturlig ansträngning af hjernan, och blifva de ej så genomgripande, att de framkalla bestämd sjukdom, komma de med säkerhet att föranleda en kroppens långsamma försämring. Hur skulle den i utveckling stadda kroppen kunna befinna sig i ett blomstrande tillstånd, när matlusten är ringa och svår att tillfredsställa, matsmältnin-

Digitized by Google

gen ofullkomlig och blodomloppet svagt? Att hvarje lifsprocess på lämpligt sätt försiggår beror på en riktig tillförsel af friskt blod. Utan en tillräcklig mängd sundt blod kan ingen körtel rätt fullgöra sin afsöndringsprocess, intet inre organ fullständigt utföra sitt åliggande. Utan en tillräcklig mängd friskt blod kan ingen nerv, muskel, hinna eller annan väfnad verkligen försättas i godt skick. Utan en tillräcklig mängd friskt blod kan tillväxten hvarken blifva sund eller kraftig. Döm då, hvilka svåra följder som måste uppstå, när den försvagade magen förser den sig utvecklande kroppen med otillräckligt och dåligt blod, medan det kraftlösa hjertat med onaturlig tröghet drifver ut denna eländiga och torftiga blodmassa.

Och om, hvilket alla som forskat i denna sak måste medgifva, kroppslig svaghet blifver en följd af öfverdrifna studier, hur stor är icke den fördömelse man måste uttala öfver det ofvan anförda pluggsystemet! Det är ett förskräckligt misstag, från hvilken synpunkt vi än betrakta det. Det är ett misstag, så till vida som blotta inhemtandet af kunskaper afses. Ty själen kan likt kroppen icke smälta mer än en viss mängd, och öfverhopar man henne med fakta snabbare än att hon kan smälta dem, uppkastar hon dem snart igen; i stället för att de skulle infogas i den intellektuela byggnaden, falla de ur minnet, så snart den examen är öfverstånden, för hvilken de inhemtades. Det är vidare ett misstag, emedan det bidrager att göra studierna vidriga. Vare sig i kraft af den obehagliga stämning en oupphörlig andlig sträfvan framkallar, eller i följd af det hjernans onaturliga tillstånd denna sträfvan lemnar efter sig, medför det ofta en afsky för böcker, och i stället för den sjelfodling, hvilken utgör följden af en förnuftig uppfostran, blifver resultatet ett ständigt tillbakagående. Det är ock ett misstag så till vida som det antager kunskapernas inhemtande vara allt, men förgäter, hurusom vida vigtigare är att ordna vetandet,

Digitized by Google

hvartill fordras tid och eget tänkande. Som Humboldt anmärker beträffande förståndets utveckling i allmänhet, att "naturens tolkning fördunklas, om beskrifningen tränar bort under en alltför stor mängd enstaka fakta", så kan man anmärka beträffande utvecklingen af den enskilda intelligensen, att sinnet förtynges och fjettras genom en öfverdrifven mängd af illa smält vetande. Det är icke kunskapen, hopad likt ett slags intellektuelt fett, som är af värde, utan den del deraf, som förvandlas till intellektuel muskelsubstans. Misstaget går emellertid än djupare. Kunde ock systemet kallas godt med hänsyn till åstadkommande af intellektuel duglighet — hvilket icke är fallet — så vore det likväl dåligt, emedan det, såsom vi påpekat, visar sig olycksbringande med afseende på den kroppsliga styrka, hvilken erfordras att göra den intellektuela uppfostran af någon nytta under lifvets strid. De, hvilka i sin ifver att odla lärjungens själ, vårdslösa hans kropp, betänka icke, att framgången i verlden mer beror på viljekraften än på vetandet, samt att det system, som proppar med kunskaper, men undergräfver viljekraften, omintetgör sig sjelft. Den starka vilja och outtröttliga verksamhet, hvilka följa med riklig kroppsstyrka, ersätta i ganska hög grad rätt stora brister i uppfostran, och när de förekomma i förening med den fullkomligt goda uppfostran, hvilken är möjlig att förvärfva utan helsans uppoffrande, tillförsäkra de sin egare en lätt seger öfver medtäflare, försvagade genom öfverdrifna studier, hur stora lärdomsljus dessa än må vara. En jemförelsevis liten och illa gjord maskin, som drifves med högtryck, uträttar mer än en stor och väl gjord sådan, som går med lågtryck. Hvilken dårskap är det ej då att, medan man håller på att bringa maskinen till fulländning, så skada ångpannan, att ingen ånga mer frambringas! Vi upprepa det, systemet är ett misstag, så till vida som det innebär ett falskt uppskattande af välgång här i lifvet. Antoge man det än

Digitized by Google

utgöra medel till verldslig framgång i stället för till verldslig undergång, skulle det likväl genom den ohelsa det medför draga öfver individen en förbannelse, öfverstigande fördelarna. Hvad båtar det att vinna rikedom, om denna rikedom åtföljes af ständiga krämpor? Hvad är utmärkelse värd, om den medför mjeltsjuka? För ingen behöfver man väl omtala, att en god matsmältning, en liflig puls och ett godt lynne utgöra sådana anledningar till sällhet, hvilka inga yttre fördelar kunna uppväga. Kroniskt kroppsligt illamående kastar en skugga öfver de ljusaste utsigter, under det den goda helsans lifaktighet förgyller sjelfva olyckan. Vi hålla då före, att denna för högt uppdrifna odling på allt sätt är skadlig — skadlig, såsom meddelande en kunskap, hvilken snart skall förgätas; skadlig, såsom framkallande afsmak för kunskaper; skadlig, såsom förbiseende det ordnande af vetandet, hvilket är vigtigare än inhemtandet deraf; skadlig, såsom försvagande eller förderfvande den viljekraft, förutan hvilken ett odladt förstånd blifver gagnlöst; skadlig, såsom förande med sig den dåliga helsa, för hvilken icke ens framgången utgör någon ersättning, och hvilken gör motgången i dubbel mån bitter.

På det qvinliga könet utöfvar detta drifhussystem om möjligt en ännu skadligare inverkan än på det manliga. Då flickor till större delen äro utestängda från de stärkande och nöjsamma kroppsrörelser, hvarigenom gossar afvärja det onda, som genom öfverdrifna studier uppkommer, få de i hela dess fullhet erfara detta onda. Deraf det vida ringare antal af dem, som växer upp välskapadt och vid god helsa. Då man betraktar de bleka, kantiga, insjunkna unga damer, hvilka allmänt förekomma i Londons salonger, ser man följderna af denna obarmhertiga flit utan omvexling med ungdomliga lekar, och detta dåliga fysiska tillstånd hindrar deras väl i vida högre grad än deras många talanger dertill bidraga. Mödrar, som äro angelägna om att hafva älskvärda döttrar, kunna näppe-

Digitized by Google

ligen välja en mer olycksbringande plan än denna, hvilken uppoffrar kroppen för själen. Antingen måste de missakta det andra könets smak eller ock är deras föreställning om denna smak falsk. Männen fästa sig föga vid att qvinnorna äro lärda, men ganska mycket vid deras yttre skönhet, godsinthet och sunda förstånd. Hur många eröfringar gör väl blåstrumpan med sina vidsträckta historiska kunskaper? Hvilken man blef väl någonsin kär i en qvinna, emedan hon förstod italienska? Men rosiga kinder och leende blickar utgöra en mäktig dragningskraft. En vacker figur tilldrager sig beundrande blickar. Den liflighet och det goda lynne, hvilka följa med en öfversvallande helsa, göra mycket till att inleda förbindelser. Hvars och ens erfarenhet känner till sådana fall, der kroppslig fullkomlighet utan alla andra intagande egenskaper uppväckt ett oemotståndligt tycke; men knappast en enda kan påpeka något, hvari förståndets egenskaper utan alla moraliska och fysiska hjelpmedel uppväckt en dylik känsla. Sanningen är, att bland de många orsaker, hvilka i olika proportioner förena sig att i en menniskas bröst frambringa den invecklade känsla vi kalla kärlek, äro de mäktigaste de af kroppsliga behag framkallade; dernäst i styrka komma de af moraliska egenskaper framkallade; de svagaste äro de som förståndets egenskaper framkalla, och dessa bero till och med mindre på inhemtade kunskaper än på naturlig förmåga — på fyndighet, qvickhet och skarpsinnighet. Om någon skulle anse denna framställning af saken nedsättande och göra invändningar mot, att vi påstå mannens sinne ledas af dylika egenskaper, så svara vi, att dessa föga veta hvad de säga, när de sålunda draga i tvifvel en tingens gudomliga anordning. Låge också ingen tydlig mening i denna anordning, kunna vi vara säkra på att den tjenar en eller annan vigtig afsigt. Men meningen är alldeles påtaglig för hvar och en, som vill utforska den. Om vi ihågkomma, hurusom ett bland

Digitized by Google

naturens mål eller rättare sagdt hennes yttersta syfte är efterverldens väl; vidare att för denna efterverld ett odladt förstånd, hvilande på en dålig kroppsbeskaffenhet, är af föga värde, enär ättlingarna i dylikt fall komma att inom en eller två generationer dö ut; å andra sidan, att en sund kroppsbeskaffenhet, hur obetydliga de henne åtföljande andliga förmögenheterna må vara, är värd att söka bevara, alldenstund genom hela framtida generationer de andliga förmögenheterna i oändlighet kunna utvecklas — då inse vi hur vigtig den ofvan påpekade instinkternas fördelning är. Men yttre fördelar oafsedda, är det under instinkternas för handen varande fördelning en dårskap att hålla fast vid ett system, som undergräfver en flickas konstitution, på det man må kunna öfverlasta hennes minne. Låt uppfostran blifva så god som möjligt — ju förträffligare dess bättre — förutsatt att ingen kroppslig skada deraf följer (och vi skulle i förbigående kunna anmärka, att en tillräckligt hög ståndpunkt kunde ernås, om papegojförmågan odlades mindre och den menskliga förmågan mera samt om lärotiden utsträcktes till de nu ofta förspilda åren mellan skolan och giftermålet). Men att uppfostra på ett sådant sätt eller till en sådan utsträckning, att man åstadkommer kroppslig svaghet, är att omintetgöra det förnämsta syftet, för hvilket man utstår allt arbete, all kostnad och oro. Genom att underkasta sina döttrar detta högtrycksystem omintetgöra föräldrarna ofta deras utsigter för hela lifvet. Utom att de åsamka dem en försvagad helsa med alla dess lidanden, brister och ledsamheter, döma de dem ej sällan till att förblifva ogifta.

Barnens fysiska uppfostran lider alltså i åtskilliga hänseende af allvarsamma fel. Man begår misstag genom bristande näring, bristande beklädnad, bristande kroppsrörelse (bland flickor åtminstone) och öfverdrifven själsverksamhet. Taga vi planen i dess helhet i betraktande, visar den sig alltför fordrande; den begär för mycket och

Digitized by Google

gifver för litet. Genom att till den grad nu sker ansträngа lifskrafterna, gör den ungdomens lif vida mer likt den fullvuxnes än det borde vara. Den förbiser sanningen af att, likasom hos fostret hela lifskraften tages i anspråk för tillväxten, likasom hos det späda barnet fordran på lifskraft är så stor för tillväxten, och att ytterst litet lemnas öfrigt till kroppslig eller andlig verksamhet, likaså utgör under hela barndomen och ungdomen tillväxt den förherskande fordran, hvilken allt annat måste underordna sig — en fordran, som föreskrifver stora inkomster och små utgifter; en fordran, som af detta skäl inskränker kropps- och själsansträngning i samma mån som tillväxten är hastig; en fordran, hvilken medgifver en ökad andlig och kroppslig verksamhet i samma mån som tillväxten aftager i hastighet.

Förklaringen af orsaken till denna uppfostran medelst högtryck ligger i de fordringar vår civilisation i sitt nuvarande skede ställer på oss. I forna tider, då anfall och försvar utgjorde de ledande krafterna inom samhället, var kroppslig styrka med ty åtföljande mod önskningsmålet, och då blef uppfostran nästan uteslutande fysisk; om andlig uppfostran bekymrade man sig föga, och den behandlades i sjelfva verket likasom under feodaltiden ofta med förakt. Men nu, då statens tillstånd är jemförelsevis fredligt; nu, då muskelkraften egentligen tages i anspråk för kroppsarbetet, medan nästan all slags framgång inom samhället egentligen beror på den andliga förmågan — har vår tids uppfostran blifvit nästan uteslutande andlig. I stället att hysa aktning för kroppen och lemna själen utan afseende, hysa vi nu aktning för själen och lemna kroppen utan afseende. Begge dessa ståndpunkter äro falska. Vi förverkliga ännu icke den sanningen, att, då i detta vårt lif kroppen utgör andens underlag, må själen icke utvecklas på kroppens bekostnad. Gamla och nya tiders föreställningar måste sammansmältas.

Digitized by Google

Intet skall måhända så mycket förmå påskynda den tid, då man tillbörligen skall sköta både kropp och själ, som ett allmänt spridande af det medvetandet, att helsans bevarande är en *pligt*. Få tyckas medvetna om, att något sådant finnes som en fysisk sedelag. Menniskornas tal och handlingssätt antyda vanligen den föreställningen, att de ega frihet att behandla sin kropp som de behaga. Lidanden de ådragit sig genom olydnad mot naturens föreskrifter anse de helt enkelt för pröfningar, icke såsom uppkomna af ett mer eller mindre lastbart lefverne. Fastän de svåra följder de åsamka sin omgifning så väl som kommande slägten ofta äro lika betydliga som de af brottet framkallade, anse de sig likväl på intet sätt brottsliga. Sant är, att man med afseende på dryckenskapen erkänner den fysiska öfverträdelsens lastbarhet, men ingen tyckes deraf draga den slutsatsen, att, om denna fysiska öfverträdelse är lastbar, så är förhållandet det samma med hvarje fysisk öfverträdelse. Saken är, att hvarje brott mot helsans lagar är en *fysisk synd*. Då detta en gång allmänt inses — då och kanske ej förr än då — skall de ungas fysiska uppfostran röna den uppmärksamhet hon förtjenar.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

This book should be returned to the Library on or before the last d stamped below.

A fine of five cents a day is incurr by retaining it beyond the specified time.

Please return promptly.

Digitized by Google